

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı

145865

İŞLETMELERİN GENEL VE ÇEVREYE YÖNELİK SOSYAL
SORUMLULUKLARININ PERFORMANS ÜZERİNE ETKİLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Yard. Doç. Dr. Kâzım DEVELİOĞLU

Mehmet DİNÇ

Kütahya - 2004

Kabul ve Onay

Mehmet DİNÇ'in hazırladığı, "İşletmelerin Genel Ve Çevreye Yönelik Sosyal Sorumluluklarının Performans Üzerine Etkileri" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

12...108./2004

Tez Jürisi

Doç. Dr. B. Zafer ERDOĞAN

Yard. Doç .Dr. Kâzım DEVELİOĞLU (Danışman)

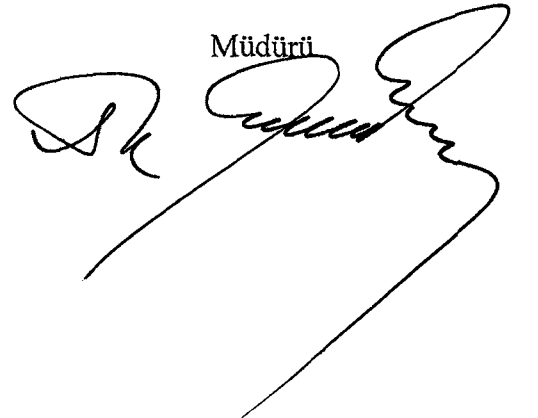
Yard. Doç. Dr. Gürkan HAŞİT

Prof. Dr. Ahmet KARASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**İşletmelerin Genel Ve Çevreye Yönelik Sosyal Sorumluluklarının Performans Üzerine Etkileri**” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.12./08./2004

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Gediz'de doğdu. İlkokulu Gediz Gazi İlkokulunda, Ortaokulu Yeşilçay Beldesi Ortaokulunda, liseyi ise Gediz Lisesinde tamamladı. 1994 yılında Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Çevre Mühendisliği Bölümünde yükseköğrenime başladı. 1998 yılında çevre mühendisi olarak mezun oldu. Aynı yıl içinde Kütahya Eti Gümüş A.Ş Genel Müdürlüğünde Çevre Mühendisi olarak göreve başladı. 2000 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme (Yön-Org) Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitime başladı. Halen Kütahya Eti Gümüş A.Ş Genel Müdürlüğünde Çevre Mühendisi olarak çalışmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

ÖZET

İşletmeler, değişik çevre faktörleriyle etkileşim içerisinde faaliyet gösterirler. Bu faktörler, işletme faaliyetlerini ve performansını etkileyebilirler. İşletmelerde sosyal sorumluluk içerisinde işletmelerin sorumlu olduğu farklı sosyal sorumluluklar vardır. Bunları devlete, tüketicilere, hissedarlara, tedarikçilere, personele, topluma ve çevreye karşı sosyal sorumluluklar ile kâr maksimizasyonu şeklinde sayabiliriz.

İşletmelerin doğal çevreye karşı sorumlulukları, çevre kirliliğine yol açmayacak şekilde işletmecilik faaliyetlerine devam ettirmesini gerektirir. Özellikle işletmelerin faaliyette bulunduğu bölgede, doğal çevrenin kirletilmesi sonucu işletmeler, çeşitli yasal ve çevreci tepkiler ile karşılaşır.

İşletmelerin, sosyal sorumluluk anlayışı ile hareket etmelerinin işletme performansını etkileyeceği ileri sürülmektedir. Bu varsayımdan hareketle, işletmelerin ilgili farklı çevrelere yönelik sosyal sorumlulukları ile işletmelerin söz konusu çevreleri ilgilendirecek ya da bu çevreler üzerinde etki edebilecek karar ve politikalarına yöneticilerin yaklaşımları ve işletmelerde sosyal sorumluluk yaklaşımının benimsenmesinin işletmelerin performansına ve doğal çevreye etkisi analiz edilmek istenmiştir. Bu bağlamda, ilgili literatürden yararlanılarak geliştirilen bir anket 13 kamu ve özel sektör işletmesinin alt, orta ve üst düzeyde görev yapan 80 yöneticiye uygulanmıştır. Toplanan bilgiler SPSS (Statistical Package for Social Sciences – Sosyal Bilimler için İstatistiksel Paket) programı kullanılarak bulgulara ulaşılmıştır.

Çalışmanın hipotezleri, frekans, korelasyon ve çoklu regresyon analizleri kullanılarak test edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarında, devlete karşı sosyal sorumluluk ile finansal performans ve eğitim; tedarikçilere karşı sosyal sorumluluk ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın işletmelerin doğal çevreye karşı sosyal sorumlulukları ile finansal performansları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

ABSTRACT

Business enterprises operate in natural influence with different environment factors. These factors. These factors can affect the administrating activities and performances. In business enterprises, there are different social responsibilities that are enterprises are responsible for in social responsibilities. These are social responsibilities against the state consumers,

shareholders, suppliers, staff, community and environment and benefit maximization.

The responsibilities of business enterprises against natural environment require them to administrate avoiding environmental pollution. They can face different legal and environmental reaction due to polluting the natural environment especially in the region where they administrate.

It's claimed that administrating of enterprises with an understanding of social responsibility can effect their performances. From this assumption, the social responsibilities of enterprises towards different environments and the approaches of administrators to the decisions and policies that are related to those environments or that can effect these environments, and that the acceptance of social responsibility approach by enterprises can effect the performance and the natural environment is wanted to be analyzed. With this view, a questionnaire which was improved using the related literature has been applied to 80 administrators who work at sub, mid or top levels at 13 public or private sector enterprises. With the gathered information, some diagnosis have been reached using SPSS (Statistical Package For Social Sciences).

The hypothesis of the work have been tested by using frequency correlation and multi-regression analysis. At the end of these analysis, between social responsibility against the state and financial performance and education; social responsibility against the suppliers and education a meaningful relation has been found out. On the contrary a meaningful relation between social responsibility against natural environment and financial performances hasn't been found out.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
TABLOLAR	XIV
ŞEKİLLER	XI
KISALTMALAR	XII
TEZ HAKKINDA	XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞLETMELERİN SOSYAL SORUMLULUKLARI BAĞLAMINDA ÇEVRE SORUNLARI, DOĞAL ÇEVRE FAKTÖRLERİNİN ANALİZİ VE ÇEVRE YÖNETİMİ

1.1.TEMEL KAVRAMLAR.....	2
1.1.1.İşletme Kavramı.....	2
1.1.2.Çevre Kavramı	3
1.1.3.Ekoloji ve Ekolojik Çevre.....	4
1.1.4. Sistem Yaklaşımı Açısından İşletme ve Çevre	5
1.2. İŞLETMELERİN TEMEL KURULUŞ AMAÇLARI.....	9
1.2.1.Ekonomik Amaçlar	10
1.2.2.Sosyal Sorumluluk Eksenli Amaçlar	10
1.3.İŞLETME FAALİYETLERİNE ETKİ EDEN ÇEVRE FAKTÖRLERİ.....	10
1.3.1.İşletmelerde İş Çevresi.....	11
1.3.1.1.Tüketiciler.....	12
1.3.1.2. Rekabet	13
1.3.1.3. Satıcılar - Tedarikçiler	14
1.3.1.4. Sendikalar ve İşçi – İşveren İlişkileri	14
1.3.2. İşletmelerde Diğer Çevresel Faktörler	14
1.3.2.1.Sosyo - Kültürel (Toplumsal) Çevre.....	14
1.3.2.2.Ekonomik Çevre	15
1.3.2.3.Hukuki Çevre.....	16
1.3.2.4.Siyasal (Politik) Çevre.....	16
1.3.2.5.Teknolojik Çevre	17
1.3.2.6.Doğal Çevre	17

1.4.İŞLETMELERİN YOL AÇTIĞI DOĞAL ÇEVRE SORUNLARI VE ETKİLERİNİN ANALİZİ.....	18
1.4.1.Kirlilik.....	18
1.4.2.Su Kirliliği	20
1.4.3.Hava Kirliliği.....	21
1.4.4.Katı Atıklar	21
1.4.5.Gürültü Kirliliği.....	22
1.5.İŞLETMELERİ DOĞAL ÇEVRE KONUSUNDA SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞINA YÖNELTEN FAKTÖRLER.....	23
1.5.1.Yasal Faktörler.....	23
1.5.2.Teknik Faktörler.....	23
1.5.3.Ekonomik Faktörler	23
1.5.4.Sosyal Faktörler	23
1.6. İŞLETMELERİN SOSYAL SORUMLULUKLARI BAĞLAMINDA DOĞAL ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ.....	24
1.6.1. Çevre Yönetimi, Gelişimi, Boyutları, Amacı, Önemi ve Sorunları.....	24
1.6.1.1. Çevre Yönetimi Kavramı.....	24
1.6.1.2. Çevre Yönetim Sistemi ve Gelişimi	25
1.6.1.3. Çevre Yönetiminin Boyutları	27
1.6.1.3.1. Doğal Çevrenin Korunması.....	28
1.6.1.3.2. Kaynakların Etkin ve Verimli Kullanılması.....	28
1.6.1.3.3. İşletme İmajı Oluşturma.....	28
1.6.1.3.4. Çevreyle Diyalog.....	29
1.6.1.3.5. Sosyo – Ekonomik Faaliyetler	29
1.6.1.3.6. Sosyo Kültürel Faaliyetler.....	29
1.6.1.4. Doğal Çevre Sorunların Çözümü Açısından Çevre Yönetim Sisteminin Amacı.....	30
1.6.1.5. İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu Açısından Doğal Çevrenin Önemi	33
1.7. ÇEVRE YÖNETİMİNİ İŞLETME YÖNETİMİNDE ÖNEMLİ KILAN DİNAMİKLER.....	36
1.7.1. Yasal Zorunluluklar	36

1.7.2. Yetkili Kurulların Politikaları ve Çalışmaları.....	36
1.7.3. Kamuoyunda Oluşan Çevresel Mücadele Gücünün İşletme Yönetimine Kazandırdığı Çevresel Bilinci.....	37
1.7.4. İşletmelerde Gelişen Ekonomik, Ahlaki ve Sosyal Sorumluluk Duygusu ...	38
1.7.4.1. İşletmelerin Ekonomik Sorumlulukları.....	38
1.7.4.2. İşletmelerin Ahlâki Sorumluluğu	39
1.7.4.3. İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu.....	39
1.8. ÇEVRE YÖNETİMİNİN ETKİLİ OLABİLMESİ İÇİN GEREKEN FAKTÖRLER.....	40
1.8.1. İşletmeler Açısından Yerine Getirilmesi Gereken Faktörlerler	40
1.8.2. Toplumun Bilinçlendirilmesi	41
1.8.3. Devletin Görevleri.....	42
1.8.4. Çevre Yönetiminin Etkinliği İçin Yapılması Gerekenlerin Genel Olarak Değerlendirmesi	43

İKİNCİ BÖLÜM

İŞLETMELERİN SOSYAL SORUMLULUKLARI

2.1.SOSYAL SORUMLULUK KAVRAMI VE İŞLETMELERDE SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞININ GELİŞİMİ	46
2.1.1. İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Kavramı	46
2.1.2. İşletmelerde Sosyal Sorumluluklar	48
2.1.3. İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişimi.....	51
2.2. SOSYAL SORUMLULUK YAKLAŞIMLARI.....	53
2.2.1. İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Yaklaşımları.....	53
2.2.1.1. İşletmeyi Esas Alan Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı.....	55
2.2.1.2. Çevreyi Esas Alan Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı	55
2.3.İŞLETMELERDE SOSYAL SORUMLULUĞUN ÖNEMİ, KAPSAMI DENETİMİ VE SINIFLANDIRMASI.....	57
2.3.1. İşletmelerde Sosyal Sorumluluğun Önemi	57
2.3.2. İşletmelerde Sosyal Sorumluluğun Kapsamı	59
2.3.3. Sosyal Sorumluluğun Denetimi	60
2.3.4. İşletmelerin Sosyal Sorumluluklarının Sınıflandırılması.....	63

2.3.4.1. Hissedarlara Karşı Sosyal Sorumluluklar	64
2.3.4.2 İşletmelerin Personeline Karşı Sosyal Sorumlulukları	65
2.3.4.3. İşletmelerin Tüketicilere Karşı Sosyal Sorumlulukları	65
2.3.4.4. İşletmelerin Tedarikçilere Karşı Sosyal Sorumlulukları	66
2.3.4.5. İşletmelerin Devlete Karşı Sosyal Sorumlulukları	66
2.3.4.6. İşletmelerin Topluma Karşı Sosyal Sorumlulukları	66
2.3.4.7. Kâr Maksimizasyonu Sorumluluğu	67
2.3.4.8. İşletmelerin Çevre Halkına Karşı Sosyal Sorumlulukları	68
2.3.4.9. İşletmelerin Doğal Çevreye Karşı Sosyal Sorumlulukları.....	69
2.3.4.9.1. İşletmelerin Su Kirliliğini Önlemeye Yönelik Sorumlulukları	73
2.3.4.9.2. İşletmenin Doğal Bitki Örtüsünü (Toprağı) Korumaya Yönelik Sorumlulukları.....	75
2.3.4.9.3. İşletmelerin Gürültü Kirliliğini Önlemeye Yönelik Sorumlulukları .	76
2.3.4.9.4. İşletmelerin Hava Kirliliğine Yol Açmama Sorumluluğu	77
2.3.4.9.5. İşletmelerin Çevredeki Kültürel Değerleri ve Varlıkları Korumaya Yönelik Sorumlulukları.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ VE BULGULAR

3.1. METODOLOJİ VE BULGULAR	81
3.1.1. Araştırmanın Evreni	81
3.1.2. Anket Formu İle İlgili Bilgiler	81
3.1.3. Bulgular.....	83
3.1.3.1. Demografik Bulgular	83
3.1.3.2. Hipotezlere Dayalı Bulgular	90
3.1.3.2.1. Korelasyon Analizi Bulguları	93
3.1.3.2.2. Regresyon Analizi Bulguları	94
SONUÇ VE ÖNERİLER	97
EKLER	102
KAYNAKÇA.....	104
DİZİN.....	109

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER

Şekil 1.1. Sistem ve Alt Unsurları.....	7
Şekil 1.2. Açık Sistem Süreci.....	8
Şekil 1.3. İşletmeleri Etkileyen İş Çevreleri	12
Grafik 3.1. Yöneticilerin Yaşı	84
Grafik 3.2. Yöneticilerin Cinsiyetleri.....	85
Grafik 3.3. Yöneticilerin Çalışma Süreleri.....	86
Grafik 3.4. İş Yerindeki Pozisyon.....	87
Grafik 3.5. Üniversite Eğitim Durumu.....	88
Grafik 3.6. Yöneticilerin Görev Yaptıkları Ana Faaliyet Alanları	89

TABLOLAR

Tablo 1.1 : Geleneksel Yönetim ile Çevreye Duyarlı Yönetimin Karşılaştırması.....	35
Tablo 2.1. Eski Teknoloji Ve Çevre Dostu Üretim Teknolojilerinden Bazı Örnekler.	72
Tablo 3.1. Sınır Puan Aralıkları.....	83
Tablo 3.2. Demografik Değişkenlerin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaları.....	83
Tablo 3.3. Yaş Frekansları ve Yüzdeleri.....	84
Tablo 3.4. Cinsiyete Göre Frekanslar ve Yüzde Dağılımı.....	85
Tablo 3.5. Yöneticilerin Çalışma Süreleri.....	86
Tablo 3.6. İş Yerindeki Pozisyon.....	87
Tablo 3.7. Üniversite Eğitim Durumu.....	88
Tablo 3.8. Çalışılan Ana Faaliyet Alanı Verileri	89
Tablo 3.9. İstatistiksel Tanımlamalar.....	90
Tablo 3.10. Korelasyon Analizi Bulguları.....	93
Tablo 3.11. Finansal Performansın Bağımlı Değişken Olarak Kullanıldığı Regresyon Analizi.....	94
Tablo 3.12. Eğitimin Bağımlı Değişken Olarak Kullanıldığı Regresyon Analizi.....	95

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar arası
S.	Sayı
İSS	İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları
Çev.	Çeviren
SPSS	Sosyal Bilimler İçin İstatistiksel Paket
İSS	İşletmelerde Sosyal Sorumluluk
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
MPM	Milli Prodüktivite Merkezi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
SLİ	Seyitömer Linyitleri İşletmesi
KÜMAŞ	Kütahya Manyezit İşletmesi A.Ş.
A.O.	Aritmetik Ortalama
S.S.	Standart Sapma
BBYKP	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

TEZ HAKKINDA

I- ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Araştırmada, işletme performansında etkisi olduğu düşünülen çeşitli iç ve dış çevresel faktörlerin işletmeler tarafından doğru biçimde analiz edilmediği, çoğu işletme yöneticisinin bu faktörleri ve faktörlerle ilişkili olan sosyal sorumluluk anlayışını etkisini göz ardı eder bir yaklaşımla yöneticilik yaptığı; halbuki, araştırmada bağımsız değişken olarak ortaya konulan işletme içi ve dışı faktörlerin işletme performansını derinden etkilediği şeklindedir.

II- ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, işletmelerin sosyal sorumlulukları ile performansı arasında var olduğu düşünülen ilişkiyi inceleyerek, işletmelerin farklı ilgi gruplarını ilgilendirecek ya da bu gruplar üzerinde etki edebilecek karar ve politikalarına yöneticilerin yaklaşımlarını ve işletmelerde sosyal sorumluluk yaklaşımının benimsenmesinin işletmelerin performansına etkisini analiz etmektir.

III- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İşletmeler, bir çok faktörün etkileşim içinde olduğu, geniş bir çevrede faaliyet gösteren örgütlerdir. Böyle bir çevrede faaliyet gösteren işletmelerin başta kâr elde ederek varlığını devam ettirme, istihdam sağlama, topluma hizmet vb. bir çok amacı bulunmaktadır. Bu amaçların rasyonel bir biçimde gerçekleştirilebilmesi ise, işletme içi ve dışı çevre faktörlerinin uyumlu birlikteliğin sağlanmasını gerektirmektedir. Çünkü açık sistemde faaliyet gösteren işletmelerin faaliyet ve kararlarını, işletme içi ve dışı bir çok faktör etkiler. İşletme kararları da bu çevrelerde etkisini gösterir. İşletme kararlarının etkisini gösterdiği çevresel faktörler personel, üretim, istihdam, iş ilişkileri, sendikalarla, tedarikçilerle ilişkiler, tüketici davranışları, halkla ilişkiler, devletçe belirlenmiş yasa ve yönetmeliklere uygunluk gibi bir çok ilişkileri içerir. Bu ilişkilerin işletme amaçlarıyla örtüşür bir biçimde realize edilmesi gerekmektedir. Bunun için, işletmelerin sosyal sorumluluk bilincin de olması gerekir.

İşletmeler, bu ilişkilerinde sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket edebilecekleri gibi, aksi bir tutum içinde de olabilirler. Ancak, uzun dönemde işletmeler, gerek iç gerekse dış çevre faktörlerini dikkate almadan faaliyetlerini rasyonel biçimde devam ettiremezler. Etkin ve verimli bir biçimde faaliyetlerini devam ettirmeyi hedefleyen işletmeler, bu faktörleri mutlak anlamda göz önünde bulundurmamak zorundadırlar. Bu faktörleri göz önünde bulundurma, işletmelerde sosyal sorumluluk (İSS) anlayışının benimsenmesini gerektirir.

Sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket etme, işletmelerin imajından, iç ve dış çevreden çıkması olası açık ve gizli tepkilerin önlenmesine kadar bir çok pozitif katkı sağlayarak, işletme performansını da olumlu yönde etkileyecektir. Aksi bir tutum, işletmenin faaliyetlerini, rasyonel bir biçimde yerine getirememesine yol açacak, bundan da işletme etkinliği ve verimliliği olumsuz etkilenecektir. Bu bakımdan konuya yaklaşıldığında, işletmelerde sosyal sorumluluk (İSS) anlayışının benimsenmesi işletmelerin kârlılığı, etkinliği ve verimliliği hatta daha da ötesi varlıklarını devam ettirebilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

IV- ARAŞTIRMADA HİPOTEZ

Araştırmanın hipotezi, işletmelerde sosyal sorumluluk (İSS) anlayışının benimsenmesinin, işletmelerin performansına pozitif katkı sağlayacağı şeklindedir. Bu bağlamda; H_1 = İşletmelerde sosyal sorumluluk anlayışının benimsenmesi ile finansal performans arasında işletmeye pozitif katkı sağlayan olumlu bir ilişki vardır.

H_2 = İşletmelerin sosyal sorumluluğu gereği işletmelerde eğitim faaliyetinin, araştırmada bağımsız değişken olarak seçilen değişkenler üzerinde olumlu etkisi vardır.

V- ARAŞTIRMANIN VARSAYIMI

Araştırmada varsayım, işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket etmelerinin, işletmelere pozitif katkılar sağlayacağı gibi, olası bir çok olumsuzluğun .da önlenebileceğidir.

VI- ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma, kamu ve özel sektöründe faaliyet gösteren 13 işletmeyi içeren bir alanda yapılmıştır. Özel işletmelerin tamamına yakını Kütahya'da faaliyet gösteren işletmelerdir. Bu bakımdan, araştırma, genelde bir sonuç çıkarma amacını taşımamakta, seçilen evren içinde değerlendirme yapılmaktadır.

VII- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın ilk iki bölümü, araştırmanın teorik alt yapısını ortaya koymaya yöneliktir. Araştırmanın üçüncü bölümünde, üretim sektöründe faaliyet gösteren çeşitli işletmelerin üst, orta ve alt düzey yöneticileriyle anket uygulamasıyla toplanan bilgilerin değerlendirilmesi ve analiz edilmesine ayrılmıştır. Araştırma, bulguların genel olarak değerlendirildiği ve önerilerin ortaya konulduğu sonuç ve öneriler bölümüyle tamamlanmıştır. Değişik sektörlerdeki yöneticilerin sosyal sorumluluk anlayışına yaklaşımlarının farklı olabileceği düşüncesiyle, örneklem olarak anket uygulaması için kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren 13 işletme seçilmiştir. Her bir işletmeden yaklaşık 6 kişi olmak üzere 80 kişiden anket verileri toplanmıştır.

Araştırmada işletmelerde sosyal sorumluluklar, personele karşı sorumluluk, hissedarlara karşı sorumluluk, topluma karşı sorumluluk, devlete karşı sorumluluk, tedarikçilere karşı sorumluluk, çevreye karşı sorumluluk ve kâr maksimizasyonu olmak üzere 8 değişken olarak ele alınmıştır. Araştırmada bağımlı değişken olarak, finansal performans ve eğitim değişkeni seçilmiştir.

Anket yöntemi ile toplanan bilgiler, SPSS (Statistical Package for Social Sciences – Sosyal Bilimler için İstatistiksel Paket) programı kullanılarak değerlendirilmiş ve bulgulara ulaşılmıştır.

Çalışmanın hipotezleri, frekans, korelasyon ve çoklu regresyon analizleri kullanılarak test edilmiştir. SPSS yöntemiyle değerlendirilerek aritmetik ortalamaları, standart sapmaları belirlenmiştir. Araştırmada bağımlı değişken olarak seçilen finansal performans ile eğitim değişkeninin, bağımsız değişkenlerle ilişkileri arasında istatistiksel açıdan anlamlılıkları tespit edilmiştir. Yapılan bu istatistiksel analize göre ortaya konulan görüşler ile ilgili olarak ayrıca değerlendirme yapılmıştır.

TEZ METNİ

BİRİNCİ BÖLÜM

**İŞLETMELERİN SOSYAL SORUMLULUKLARI BAĞLAMINDA
ÇEVRE SORUNLARI, DOĞAL ÇEVRE FAKTÖRLERİNİN
ANALİZİ VE ÇEVRE YÖNETİMİ**

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

İşletmelerde sosyal sorumluluk konusunu ele alan bu araştırmada, işletme, çevre, ve sistem kavramları, araştırmanın temel kavramlarını oluşturmaktadır.

1.1.1. İşletme Kavramı

Çevre sorunlarının artışında en önemli paya sahip olan örgütlerin başında, işletmeler gelmektedir. İşletmelerin varlığı, insanların ihtiyaç ve istekleriyle doğrudan orantılıdır. Çünkü, ekonomik yaşamın ve ekonomik didinmenin, gelişmenin odak noktasını insan ihtiyaçları ve gereksinimleri oluşturur. İnsan ihtiyaçları ve istekleri, uygarlığın gelişimine paralel olarak da sürekli gelişim halindedir. Sözelimi, teknolojik gelişmeler ve yenilikler insan ihtiyaç ve istekleriyle ilgili mal ve hizmetlerin sürekli bir biçimde farklılaşmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda insanların sınırsız ihtiyaç ve isteklerinin kıt kaynaklarla giderme sorunu, ekonomik sistemlerin oluşumunda çıkış noktası olmuştur. İşletmelerin ortaya çıkışında da, insanların ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması en başta gelen olgu olmuştur.¹

İnsanların ihtiyaç ve istekleri, ihtiyaç duydukları veya isteklerini karşılayacak mal ve hizmetleri elde etmeleriyle karşılanır. Dolayısıyla insan ihtiyaç ve isteklerinin karşılanmasında mal ve hizmet üretimi önem kazanır. Mal ve hizmet üretim ve pazarlama etkinliğinin olduğu her yerde ise, işletme kavramından söz etmek mümkündür. Çünkü, mal ve hizmetler işletmelerde yaratılır ve yine işletmeler tarafından pazarlanması gerçekleştirilir. İşletmelerde genelde üretim faaliyetleri sonucu ortaya çıkan aynı zamanda ekonomik değeri olan mal ve hizmet üretilir ya da pazarlanır. İşletmelerde mal veya hizmet üretimini gerçekleştirmek için, emek, sermaye, doğa ve teknoloji faktörlerini bir araya getirilmesi gerekir. Çok değişik faktörlerin bir araya getirilmesi açısından bakıldığında işletmeler, üretim faktörlerinin uyumlu bir biçimde bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan, mal ve hizmet üretmek için kurulmuş karmaşık

¹ Ridvan Karalar, *İşletme, Temel Bilgiler, İşlevler*, ETAM Matbaa, Eskişehir, 1992, ss. 23-24.

sosyal nitelikli örgütsel yapılardır.² Ortaya çıkan bu örgütsel yapılarda söz konusu faktörlerin yerine getirilmesiyle mal ya da hizmet üretiminin gerçekleştirilmesi mümkün olabilmektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleştiği işletmeler genelde kâr elde etmek için kurulur ve işletilirler. Ancak, işletmelerin sadece kâr elde etmek amacıyla kurulduğu söylenemez. İşletmeler kâr elde etmenin dışında, sosyal amaçlarda taşımaktadırlar.³

İşletme kavramı, Türkçe’de çalıştırmak anlamına gelen işletmek fiilinden ve iş kökünden gelmektedir. Bu kavramın karşılığı olarak İngilizce’de “enterprise, business veya unit” sözcükleri kullanılır.⁴

İşletme en kısa biçimde ise, ekonomik nitelikte mal ve hizmet üretmek ya da pazarlamak için faaliyette bulunan örgütsel bir yapı veya kuruluş” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵ Üretimi faktörlerini de içerecek şekilde yapılan daha geniş bir tanıma göre ise işletme, insanların ihtiyaç ve isteklerini karşılamak üzere ekonomik ve hizmet üretmek için emek, sermaye, doğa ve teknoloji faktörlerinin bir araya getirip realize edildiği örgüttür.⁶

1.1.2. Çevre Kavramı

Çevre en genel anlamıyla, insanın etkilediği ve etkilendiği canlı ve cansız ortamları içeren,⁷ dış koşulların tamamı olarak ele alınmakta olup, fiziki ve kültürel koşulları da içeren çok geniş anlamda ele alınmaktadır.⁸ Biyolojik (bitki ve hayvan gibi) varlıklar ile toplumsal (örgütler gibi) varlıkları saran koşullarda çevre olarak ele alınmaktadır.⁹

² Kemal Tosun, *İşletme Yönetimi Genel Esaslar*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 323; Arnold Tannebaum, *İşletmelerde Sosyal Psikoloji*, (Çev. Ayşe Sagür), San Matbaası, Ankara, 1974, s. 1.

³ İlhan Cemalcılar, Doğan Bayar, İnal C. Aşkun, Şan Öz-Alp, *İşletmecilik Bilgisi*, 2. Baskı, A.Ü. İşitme Engelli Çocuklar Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayın No : 3, Eskişehir, 1991, s. 3.

⁴ Tosun, a.g.e., s. 333.

⁵ Cemalcılar vd., a.g.e., s. 3.

⁶ Karalar, a.g.e., s. 26.

⁷ Esat Öz, “Dünyada ve Türkiye’de Ekoloji Hareketi’nin Gelişimi : Çevre Koruma Derneklerinden Siyasal Partilere”, *Türkiye Günlüğü*, S. 3, Ankara, Haziran 1989, s. 28.

⁸ Kemâl Görmez, “Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Türkiye Günlüğü*, S. 3, Haziran 1989, s. 6.

⁹ Tosun, *Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul, 1990, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, Yayın No : 232, s. 756.

Dar kapsamlı olarak yapılan bir tanımla çevre, genel olarak etkileşim halinde bulunulan ve içinde yaşanan bir düzlemi, kendisini meydana getiren faktörlerin tamamını anlatır.¹⁰ Örgütsel açıdan çevreyi, örgütün sınırları dışında kalan faktörler toplamı olarak tanımlamak mümkündür.¹¹ Organik bir sistem olarak kabul edilen işletmeler, kendilerine ait bir çevrede yaşarlar. Bu nedenle işletmelerin yaşamı üzerinde etkili olan çevre kavramını değişik biçimlerde tanımlamak mümkündür. Buna göre çevre, birey, örgüt ya da toplum yaşamını etkileyen toplumun kültürel, ekonomik ve fiziksel koşullarının toplamıdır.¹²

İşletme açısından çevre, işletmeyi etkileyen doğal, toplumsal, kültürel, teknolojik, ekonomik ve yönetsel koşulların içeren ilişkiler sisteminin tamamıdır.¹³

Çevre kavramını çift yönlü ele alan yaklaşıma göre çevre, örgütsel yaşamı etkileyen ve ona sınırlama getiren iç çevre ile örgüt dışında kalan ancak örgütü etkileyen dış çevre faktörlerinden oluşan bir düzlemi anlatmaktadır.¹⁴

1.1.3. Ekoloji ve Ekolojik Çevre

Ekoloji, Yunanca oikos kelimesinden türetilmiş bir kavram olup insanın doğal ortamlarla olan ilişkilerini ele alır.¹⁵ Dilbilimi açısından yerleşim bilimi anlamına gelen ekoloji, canlılarla doğa arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olup, canlıların birbiriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinin incelendiği bir alt biyoloji dalını oluşturur. Ancak, bugün ekoloji, yalnız bir alt bilim dalı olmaktan öteye geçmiş, insan doğa ilişkilerini inceleyen disiplinler arası çevre bilimlerinin temeli olarak çok daha geniş bir anlam taşır hale gelmiştir. Bu açıdan ekoloji, en yeni bilim dallarından biri haline gelmiştir. Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi çevre ile uğraşan bilim dalına ekoloji

¹⁰ Herbert G. Hicks, **Örgütlerin Yönetimi : Sistemle ve Beşeri Kaynaklar Açısından**, 1. Cilt, (Çev. Osman Tekok, Bıntuğ AYTEK, Birol Bumin), San Matbaası, Ankara, 1975, s. 107.

¹¹ İsmail Efil, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Uludağ Üni. Basımevi, Bursa, 1993, s. 65.

¹² Halil Can, **Organizasyon ve Yönetim**, 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1994, s. 48.

¹³ Tosun, **Yönetim ve İşletme Politikası**, s. 756.

¹⁴ Can, a.g.e., s. 48.

¹⁵ Kadir Cangızbay, "Habeas Corpus'tan Habeas Oikos'a veya Ekolojinin Zorunlu Güzergahı", **Türkiye Günlüğü**, S. 3, Ankara, Haziran 1989, s. 39.

denilmekte, nüfus, örgüt, teknoloji ve tabiat (doğa) olmak üzere dört temel unsuru bulunmaktadır.¹⁶

Ekolojik çevre ise, canlıların dışında kalan, ancak canlıların yaşamasındaki düzeni sağlayan yaşanılan doğal çevre olarak tanımlamak mümkündür.¹⁷

1.1.4. Sistem Yaklaşımı Açısından İşletme ve Çevre

İşletmelerde sosyal sorumluluk anlayışı, sistem yaklaşımı çerçevesinde ele alınacak bir konu olduğundan irdelenmesi önemlidir. İşletmeler, açık bir sistem içinde faaliyetlerini devam ettirirler. Bu nedenle de, her konuda bağımsız davranabilen, hiçbir etki altında kalmadan kararlar alabilen, kendilerini buldukları ortamdan soyutlayan örgütler değildirler. Bireyler gibi işletmeler de yaşadıkları ortamdan etkilenen, aynı zamanda etkileyen örgütlerdir. Bu etkileşim nedeniyle işletmeler alacakları kararlarda, izleyecekleri politikalar ve stratejilerde çevre koşullarını dikkate almak, gerektiğinde uyma zorunlulukları vardır. Bu nedenle işletme çevresi, işletme faaliyetlerini, işletme dışında etkileyen fiziksel ve kültürel etkenlerin tümü olarak tanımlanır.¹⁸

Giderek büyüyen ve karmaşık bir görünüm kazanan ekonomik ve sosyal yapı içerisinde ve hızla değişen çevresel koşullar altında işletmeler, günümüzde gittikçe daha da karmaşıklaşan sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu tür sorunların çözülebilmesi, akılcı ve sistematik olarak düşünmeyi gerektirmektedir. Böyle bir yaklaşım, sorunun bir bütün olarak algılanmasını, tüm değişkenlerin belirlenmesini, sorunun iç unsurlarının kendi aralarındaki ve çevreleri ile ilişkilerinin incelenmesini ve konunun tüm yönleriyle kavranmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla soruna ya da konuya bir sistem çerçevesinde bakılması artan karmaşıklaşık karşısında daha çok önem kazanmaktadır. Böyle bir bakış sorunların çözümünde önemli ölçüde etkili olacak ve kolaylık sağlayacaktır.¹⁹ Ortaya çıkan sorunların analizinde veya yoğunlaşan konulara bir sistem çerçevesinde ele alınması, işletme literatüründe sistem yaklaşımı olarak

¹⁶ Selçuk Kendirli, Hülya Çağırır” İşletmelerin Sosyal Sorumluluklar Bağlamında Ekolojik Çevre Yönetimi ve Kahramanmaraş Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama”, *Standart*, Yıl 37, S. 437, Ankara, Mayıs 1998, ss. 68-69.

¹⁷ Kendirli, Çağırır, a.g.e., s. 69.

¹⁸ Tokat Bülent, Şerbetçi Derya, *İşletmecilik Bilgisi*, Avcı Ofset, İstanbul, 1988, s. 43.

¹⁹ Barutçugil İsmet S. *Üretim Sistemi ve Yönetim Teknikleri*, 2. Baskı, Uludağ Üni. Yayınları, Bursa, 1988, s. 3.

bilinmektedir. Sistem yaklaşımı işletmedeki alt sistemler arasındaki etkileşim ve karşılıklı bağımlılığın, bireysel unsurlar kadar önemli olduğu, işletmenin açık sistem olarak çevresini oluşturan büyük sistemlerin etkileşmesi, diğer deyişle onları etkilemesi ve çevresinde etkilenmesi düşüncesine dayanır.²⁰

Sistem, “birbiriyle ilişkileri olan belirli öğelerin oluşturduğu bir bütün²¹ ya da tek bir bütün oluşturacak biçimde bir araya gelen ve aralarında düzenli ilişkiler veya bağılıklar bulunan unsurlar dizisidir.²² Senge, iş dünyası ve tüm öbür insan çabalarını görünmeyen birbirleriyle ilişkili eylemler dokusuyla bağlı bir sistem olarak niteler²³ ve sistemden, bir bütünü görme disiplini, bir genel prensipler kümesi, karmaşık durumlardaki yapıları, görmek için bir disiplin olarak söz eder.²⁴

Sistem yaklaşımı, “genel sistem teorisi” adı altında 1920’lerde ilk kez biyoloji, fizik ve matematik alanında ve daha sonra ekonomi ve sosyal bilimlerde uygulanmıştır. İşletme biliminde ise, modern örgüt kuramları içinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın özünü “**bütüncüllük**” oluşturur; olayları çevre koşullarından soyutlamaksızın ve olayı oluşturan unsurları tek başına incelemek yerine, unsurların kendi arasındaki ilişkileri ve bütün ile (ana sistem) unsurlar arasındaki ilişkiler ayrı ayrı araştırmak oluşturur. Öylece olayları daha objektif ve bilimsel biçimde analiz etme, yorumlama ve tanımlama fırsatı yaratılmış olur. Bu yaklaşım her ne kadar teknik içerikli bilim dalları için geçerlilik taşıyan bir yaklaşım olarak başlangıçta kullanılsa da, daha sonraları sosyal bilim dallarında özellikle de sosyal örgüt alanında da uygulanmaya başlanmıştır.²⁵

Sistem yaklaşımı karşılıklı olarak birbirine bağlı ve bağımlı alt sistemlerin meydana getirdiği bir yapı olarak görülmektedir.²⁶ Buna göre sistemi, meydana getiren çeşitli parçalar alt sistem olarak adlandırılmaktadır. Mekanik, biyolojik, sosyal vb. sistemlerin kendilerine özgü alt sistemleri vardır. Örneğin, işletmelerde personel bölümü bir alt sistem olarak düşünüldüğünde, personel seçme, işe yerleştirme, eğitim, iş

²⁰ Ali Balcı, **Örgütsel Gelişme Kuram ve Uygulama**, 3. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, Aralık 2002, s., 48.

²¹ Sabuncuoğlu Zeyyat, **Örgütlerde Davranış**, A.Ö.F. Yayınları No : 40, Eskişehir, 1988, s. 69.

²² Barutçugil, a.g.e., s. 4.

²³ Peter Senge, **Beşinci Disiplin**, (Çev. Ayşegül İldeniz, Ahmet Doğukan), 11. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul, Ocak 2004, ss. 79-80.

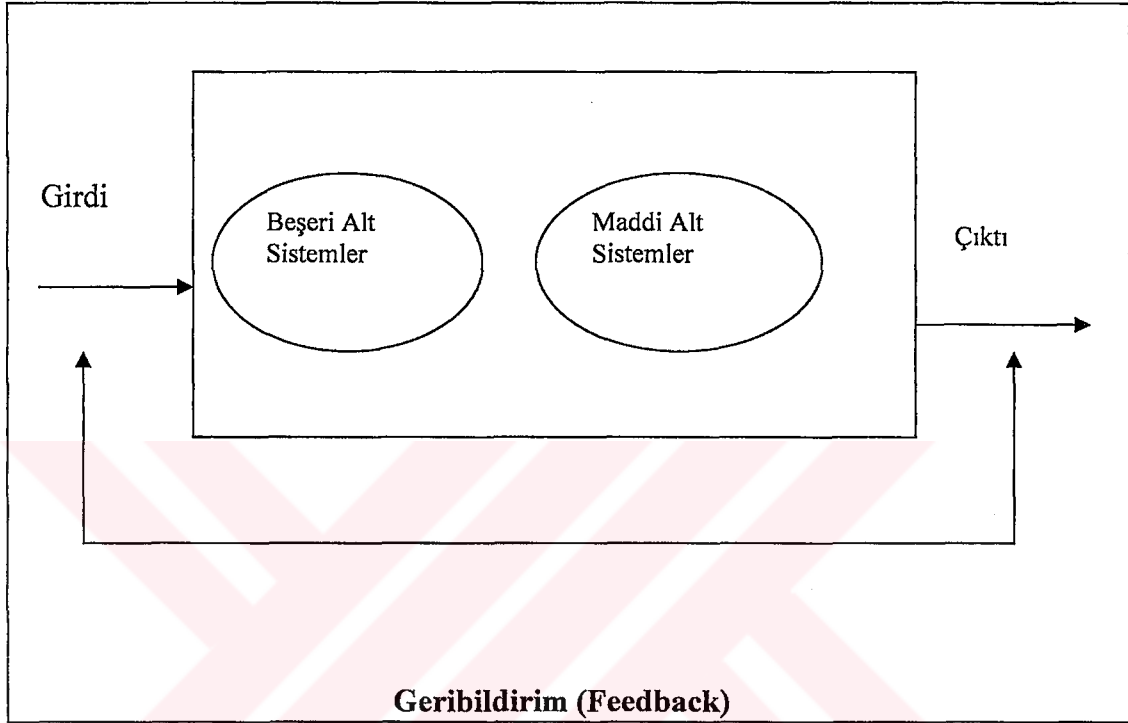
²⁴ Senge, a.g.e., ss. 79-80.

²⁵ Sabuncuoğlu, a.g.e., s. 69.

²⁶ Balcı, a.g.e., s. 48.

güvenliği, maaş ve ücret yönetimi ile ilgili personel yönetimi faaliyetleri birer alt – sistem olarak düşünülebilir.²⁷

Sistemi oluşturan alt sistemleri, maddi alt sistemler ve beşeri alt sistemler olarak da alt sistemlere ayrılabiliriz. Bu durum Şekil 1.1’de gösterilmiştir.

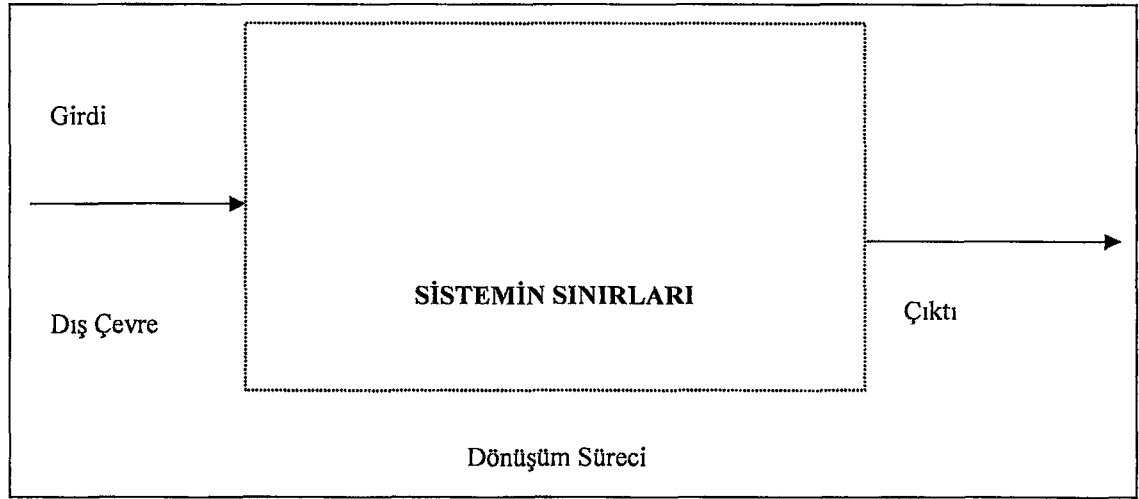
Şekil 1.1. Sistem ve Alt Unsurları

İsmail Efil, *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon*, Uludağ Üni. Basımevi, Bursa, 1993, s. 55.

Sistem açık sistem, kapalı sistem olarak iki başlık altında irdelenebilir. Açık sistem, kapalı sistem ayırımı, sistem ile çevresi arasındaki alışverişe bağlıdır. Her sistemin faaliyeti, belirli bir çevrede gerçekleşir. Sistem ile bu çevre arasında enerji, bilgi ve materyal alışverişi varsa, bu sistem açık sistem olarak tanımlanır. Açık sistem, örgütlerin değişen koşullara uyum sağlayabilmelerine olanak sağlar. Bu çalışma, işletmeyi açık sistem olarak ele almaktadır. Çünkü sosyal sorumluluk anlayışı, açık sistemlerde etkisini gösteren bir yaklaşımdır. Kapalı sistemde, açık sistemin tersi bir durum söz konusudur. Dolayısıyla kapalı sistem ile çevresi arasında açık sistemde cereyan eden ilişkiler ya yoktur ya da en az düzeydedir. Açık sistemde işletmeler,

²⁷ Efil, a.g.e., s. 53.

birbirine bağılı çeşitli unsurlardan oluşan ve çevresiyle etkileşim içinde bulunan bir bütün olarak incelenir. Açık sistemi, basit bir şekilde Şekil 1.2’de gösterilmiştir.²⁸

Şekil 1.2. Açık Sistem Süreci

Kaynak : İsmail Efil, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993, s. 53.

Şekil 1.2’de görüldüğü gibi, açık sistemde örgüt çevresinden çeşitli girdiler alır. Bunu belirli teknolojileri kullanarak işler ve çıktılara dönüştürür. Dış çevreden söz edilmeyen kapalı sistemde, sadece yapı ve fonksiyonlar dikkate alınır. Bu açıdan kapalı sistemler bünyelerinde mevcut olan entropi nedeni ile belli bir zaman sonra faaliyetlerini durdururlar. Açık sistemler ise iç bünyelerinde değişiklikler yaparak dinamik dengeyi sağlarlar ve sürdürürler.²⁹ İşletmeler, yukarıda da söz edildiği gibi açık sistemde faaliyet gösterirler. Ekonomik hayatın dinamik bir unsuru olan ve açık bir sistem içerisinde faaliyet gösteren işletmeler, hem iç çevreden hem de dış çevreden etkilenirler. Bu nedenle işletme içinde personele yönelik sosyal sorumluluk politikaları ile yine işletme dışına yönelik sosyal sorumluluk politikaları işletmelerin etkin ve verimli bir biçimde faaliyet göstermelerinde önemli rol oynarlar.

Dışarıdan girdi alan ve dışarıya çıktı sunan açık sistem olan işletmeler, işletme içinde personele karşı sosyal sorumluluk çerçevesinde yaklaşmaz, personeline değer

²⁸ İsmail Efil, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993, s. 53.

²⁹ Efil, a.g.e., s. 54.

vermez ve personelin insan olduğunu unutarak ona karşı mekanik bir yaklaşımı benimserlerse, işletme içinden işletme ve yönetime karşı gizli ya da açık tepkiler ve düşmanlıklar oluşacaktır. Ayrıca, örgütlü bir yapı söz konusu ise, işletme dışından sendikaların da işletmeye karşı tepkisi olacaktır.

İşletmelerin üretim süreci sonrası çevrede meydana getirdiği kirlenme nedeniyle de işletmenin faaliyette bulunduğu çevreden ayrıca bazı çevreci örgütlerden de tepkiler ortaya çıkacaktır.

Bütün bunları birlikte değerlendirdiğimizde, bir sistem içinde faaliyet gösteren işletmeler, gerek iç gerekse dış çevreden gelen tepkiler sonucu, sistemi etkileyebilirler. Bunun için, işletme yönetimleri, alt ve üst sistemleri iyi analiz ederek, gerekli politika ve stratejileri uygulamaya koymalıdır.

İşletme sistemini etkileyen tepkileri önleyecek, daha da ötesi işletmeyi olumsuz yönde etkileme gücüne sahip unsurları, işletme açısından katma değer yaratacak konuma getirecek işletme politika ve stratejilerinin en önemlisi, işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket etmeleridir.

1.2. İŞLETMELERİN TEMEL KURULUŞ AMAÇLARI

İşletmelerde temel amaçlar konusunda tartışma geçmişten günümüze devam etmektedir. İşletmelerin kuruluş biçimlerine, türlerine göre işletmelerin amaçları değişmektedir. Kamu işletmelerinin amaçlarıyla, endüstri işletmelerinin amaçları arasında farklılıklar söz konusudur. Özel bir işletme açısından kârı azamileştirme, tatmin edici kâr sağlama, işletme değerinin azamileştirilmesi, hissedarların varlıklarını azamileştirme gibi amaçlar³⁰ ile müşteri tatmini, bağımsız iş sahibi olma, işsizliği azaltmak, tüketiciye ve halka hizmet etmek gibi amaçlar sayılabilir.³¹ Ancak, işletmelerin temel amaçlarını ekonomik ve sosyal amaçlar başlığı altında sınıflandırmak

³⁰ Öz-Alp Şan, Sindien Doğan, Aşkun İnal Cem, *İşletme Politikası Metin ve Örnek Olaylar*, Ankara, 1974, ss. 7-9.

³¹ Tosun, *İşletme Yönetimi Genel Esaslar*, s. 340.

mümkündür. Böyle bir sınıflandırma, bu çalışmanın teorisi açısından da, uygun olacaktır.

1.2.1. Ekonomik Amaçlar

İşletmelerin başta gelen ekonomik amacı kâr elde etmektir. Çünkü işletmeler, yaşamlarını elde ettikleri kârlarla devam ettirebilirler. Bundan dolayı işletmenin en önemli ekonomik amacınının kâr olduğu söylenebilir. Yine işletmeler, arz talep dengesi çerçevesinde pazar payını sürekli genişletmek, değişen teknolojileri rekabet güçlerini artıracak şekilde geliştirmek ve değiştirmek eğilimindedirler. Sürekli büyüyerek daha çok pazar payını ele geçirmek ve daha çok kâr elde etmek isterler. Bu çerçevede işletmelerde bir diğer ekonomik amaç olarak sürekli büyüme gösterilebilir.

1.2.2. Sosyal Sorumluluk Eksenli Amaçlar

İşletmeler sadece kâr elde etme ve sürekli büyüme amacıyla olan ya da tek amacı olan örgütler değildirler. İşletmelerin bu amaçların yanı sıra yerine getirdikleri sosyal içerikli başka amaçları da vardır. Örneğin istihdam sağlamak, işsizliği azaltmak, çalışanlarına modern yaşama imkanı sunmak, çalışanların eş ve çocuklarının mutluluğuna, kaliteli bir yaşam standardına ulaşmalarına yardımcı olmak, eğitim işlevini yerine getirerek insanların niteliğini artırmak, topluma nitelikli insanlar kazandırmak bu amaçlardan bazılarıdır.

1.3. İŞLETME FAALİYETLERİNE ETKİ EDEN ÇEVRE FAKTÖRLERİ

İşletmeler, her konuda bağımsız davranabilen, hiçbir etki altında kalmadan karar alabilen, kendilerini buldukları ortamdan soyutlayan kuruluşlar değildir. İşletmeler bir çok çevrenin etkisi altındadır.³² Bu nedenle işletmeler faaliyette buldukları çevrenin koşullarını dikkate almak ve çevre koşullarına uyum sağlamak zorundadırlar. Çünkü her yaşayan varlık gibi, işletmeninde sadece kendi içinde uyum halinde olması, yaşama ve gelişmesi için yeterli değildir. Dolayısıyla işletmeler, çevre koşullarını etkileyen faktörleri objektif bir biçimde belirlemek ve buna göre yapısını oluşturmalıdır.³³ İşletmelerin çevresel etkilerden ayrı olarak ele alınamayacağı gerçeği, yapılanan bilgi

³² Semih Büker, Rıza Aşıkoğlu, Güven Sevil, *Finansal Yönetim*, Eskişehir, Ekim 1994, ss. 392-395.

³³ Aydemir, Birdal, a.g.e., s. 59.

ekonomisi ile daha da netleşmiştir. Bilgi çağı ile birlikte tüm diğer örgütler gibi işletmeleri çevreleyen ekonomik, hukuksal, sosyo – kültürel, doğal, teknolojik ve uluslararası sistemdeki niteliksel değişimlerin etkisi, işletmeleri bu değişimlere uymaya zorlamaktadır. Bu nedenle küresel rekabetin ve müşteri beklentilerinin olağanüstü önem kazandığı günümüzde, kurumsal etkinlik ve hizmet kalitesi gibi bağlantılı ve vazgeçilmez iki temel hedefe ulaşmayı planlayan işletmeler, yapılarını açık sistem yaklaşımı ve organik model bağlamında sürekli biçimde değerlendirmek ve uyarlamak zorunda kalmaktadırlar.³⁴ İşletmeleri değişime zorlayan çevre faktörleri işletme ya da örgütlerin başarı ya da başarısızlıklarına göre başarı ya da sorun kaynağı olarak görülmektedir.³⁵ Genelde işletmeler için gerçek dış çevre, algılanan dış çevre ve karar alanı veya uygulama çevresi olmak üzere üç farklı çevreden söz edilmektedir.³⁶ İşletmelerde çevre denilince iş çevresi, genel çevre ve uluslar arası çevre olmak üzere üç çevre anlaşılmalıdır.

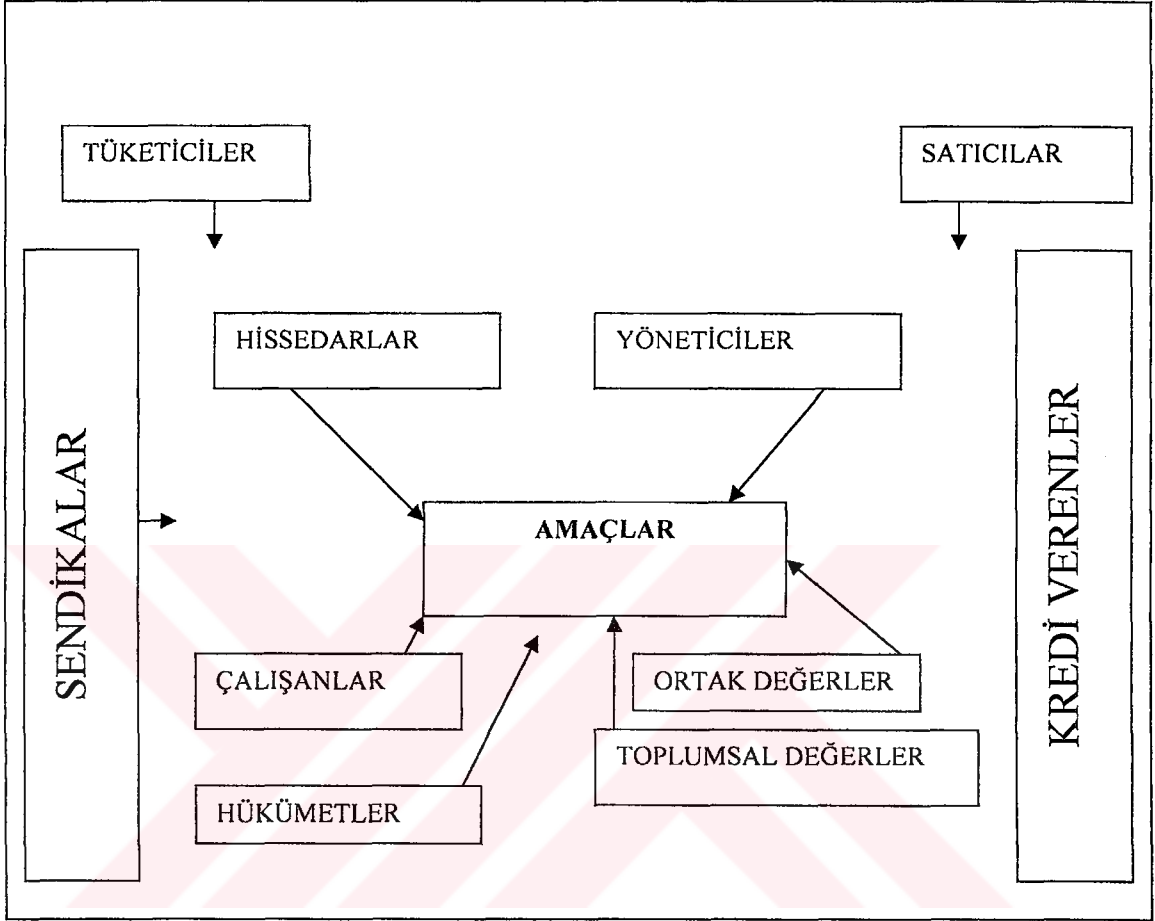
1.3.1. İşletmelerde İş Çevresi

İşletmelerde iş çevresini tüketiciler, hissedarlar, satıcılar, rekabet, sendikalar, işçi ve işveren ilişkisi oluşturur. Şekil 1.3, işletmelerin iş çevresini göstermektedir.

³⁴ Adem Öğüt, *Bilgi Çağında Yönetim*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Anlara, Haziran 2003, s. 89.

³⁵ Tosun, *Yönetim ve İşletme Politikası*, s. 672.

³⁶ İrfan Çağlar, “İşletmelerde Çevre Yönetimi ve Çevre Yönetimini Yaygınlaştıran Dinamiklerin Belirlenmesi”, *Standart*, S. 419, TSE Yayını, Ankara, Kasım 1996, s. 88.

Sekil 1.3. İşletmeleri Etkileyen İş Çevreleri

Kaynak : Ahmet Hamdi İslamoğlu, Pazarlama Yönetimi (Stratejik ve Global Yönetim), Beta Basım Yayın, İstanbul, Kasım 2000, s. 54.

1.3.1.1. Tüketiciler

İşletmelerin hedef alanını oluşturan ve doğrudan etkileşim içinde olduğu kitle, tüketicilerdir. Tüketicilerden işletmeye ya da ürettiklerine karşı olumlu bir tepki gelmezse, işletmeler zor durumda kalabilirler. İşletmeler açısından arz talep dengesi bozulacağından üretim, pazarlama, stok ve diğer maliyetler artar. Bunun sonucunda işletmeler zor durumda kalabilirler. Bundan dolayı işletmeler ürettikleri mal ve hizmetler, vermek istedikleri imaj konusunda, daima tüketicilerin davranışlarını dikkate almak, kamuoyu olarak adlandırılan genel görüşe önem vermek zorundadırlar. Hızlı

değişimlerin yaşandığı, değişim hızının kısaldığı günümüzde, tüketicilerin tercih ve düşüncelerinde hızlı değişimler ve kısaltmalar söz konusudur. Günümüzün tüketicileri, üretim için üretim yapan işletmelere değil; toplum için üretim yapan işletmelere ve ürettiklerine saygı duymakta ve tercihlerini bu işletmelerin ürünlerinden yana kullanmaktadırlar. Günümüzün tüketicileri genelde mal ve hizmetler hakkında bilgilendirme, mal ve hizmetlerin güvenilirliği ve işletmelerin çevreye karşı gösterdikleri saygı üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. İşletmeler, tüketicilerin yoğunlaştıkları bu konulara önem verir, tüketicilerin istek ve arzularından ortaya çıkan değişiklikleri bilebilir ve tüketicilerin ilgisini çekebilirlerse rakiplerine karşı avantaj sağlayabilirler.³⁷

1.3.1.2. Rekabet

İşletme yönetiminin temel görevlerinden biri, işletmeyi, kaynakları ve hedefleri ile tutarlı, sağlam, rekabetçi temellere güvenli yolları bulmaktır. Hemen hemen tüm işletmeler, faaliyette buldukları alanlarda rakiplerine karşı farklı bir üstünlük elde etme peşindedirler. Çünkü işletmeler, rakiplerinden farklı bir üstünlük ile yaşayabilir. Rekabet, bir pazarda tüketicilerin ilgisini kazanmak için satıcıların birbiriyle yarıştıkları bir mücadele biçimidir.³⁸ Rekabet doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak işletmenin pazarına mal veya hizmet sunmaya çalışan işletmelerin faaliyetlerini kapsar. İşletmeler arası rekabet fiyat, kalite, hizmet ve benzeri faktörlere dayanır ve işletmelerin amaçlarının gerçekleştirilmesinde etkili olurlar. Rekabet her ne kadar işletme kârlılığı üzerinde bir düşünüşe neden olsa da, kaliteyi getirmesi açısından sosyal kârlılık olayının artışına neden olarak toplumun yararına bir piyasanın oluşmasına da katkı sağlar. Bundan dolayı işletmeler pazara giriş ve çıkış engelleri, ikame sanayi malları, pazarın kârlılığı, rekabet üstünlüğü ve işletmelerin gelişmesinde genel eğilimler üzerinde durmalıdırlar.³⁹

³⁷ Ömer Dinçer, Yahya Fidan, *İşletme Yönetimine Giriş*, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1996, s. 102; İlder Akat, Gönül Budak, Gülay Budak, *İşletme Yönetimi*, Beta Yayınları, İstanbul, 1994, s. 22.

³⁸ Ahmet Hamdi İslamoğlu, *Pazarlama Yönetimi (Stratejik ve Global Yönetim)*, Beta Basım Yayın, İstanbul, Kasım 2000, s. 54.

³⁹ Çağlar, a.g.m., s. 88-89; Dinçer, Fidan, a.g.e., s. 103.

1.3.1.3. Satıcılar - Tedarikçiler

Satıcılar, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü hammadde, yarı mamul, enerji gibi girdileri sağlayan kişi ya da örgütlerdir. İşletmeler ihtiyaç duydukları bazı hammadde veya diğer bazı girdileri kendileri sağlayabilirler. Ancak, bu durum sınırlıdır. Buna karşın, günümüzde kompleks piyasa ilişkileri içerisinde işletmeler yoğun bir biçimde diğer işletme veya kişilerin sahip oldukları kaynaklara ihtiyaç duyabilirler. Bundan dolayı işletmeler, bir çevre faktörü olan satıcılarla uygun ve uyumlu ilişkilerde bulunmak durumundadırlar.⁴⁰

1.3.1.4. Sendikalar ve İşçi – İşveren İlişkileri

Sendikalar, işgücü maliyetlerinin şekillenmesinde, çalışma yaşamının düzenlenmesinde ve iş barışının sağlanmasında etkili örgütlerdir. Bundan dolayı işletmeler, sendikalarla iyi ilişkiler içerisinde bulunarak iş yaşamını kontrol altına alabilirler. İşçi- işveren ilişkilerinde olumlu gelişmeler, işletmede işgücü verimliliğini olumlu yönde etkileyecek, işletmenin büyümesine, gelişmesine ve rekabet gücünü yükseltmesine de zemin hazırlayacaktır.

1.3.2. İşletmelerde Diğer Çevresel Faktörler

İşletmelerde genel çevre, toplumsal, kültürel, ekonomik, hukuki, siyasal ve teknolojik çevre kuşatması altındadır. Diğer bir deyişle işletmenin genel çevresinden söz edildiğinde toplumsal, kültürel, hukuki, siyasal ve teknolojik çevre anlaşılmalıdır. Bu çevreler hakkında aşağıda bilgiler verilerek analizler yapılacaktır.

1.3.2.1. Sosyo - Kültürel (Toplumsal) Çevre

İşletmelerin faaliyette bulunduğu toplumun nüfus yoğunluğu, bileşimi, bilimsel ve kültürel düzeyi, görenek ve gelenekleri, tarihsel süreçte edindikleri kültürel birikimler ve inançlardaki değişme eğilimlerinin örgütler ve yönetimleri üzerinde etkiler yapması kaçınılmazdır. Toplumsal çevredeki büyük değişimler ve eğilimler bir

⁴⁰ Çağlar, a.g.m., s. 89.

işletmedeki personel üzerinde belli etkileri olabileceği gibi, işletme verimliliğini etkileyebilir. Çünkü çeşitli sosyolojik olguların personelin verimli çalışması üzerinde etkisi vardır.⁴¹ Bundan dolayı işletme yöneticileri çevre faktörünü iyi analiz etmek zorundadırlar. Yönetici bu yapıyla dengeli bir bütünleşmeyi sağlayamazsa, sosyo – kültürel yapı ile işletme hedefleri arasında çatışma ortaya çıkar. Diğer deyişle işletmeler toplumun sosyo – kültürel birikimlerini, değer yargılarını göz ardı edemezler. Göz ardı ettiklerinde, sosyo – kültürel çevreyi oluşturan geniş bir halk kitlesi tarafından tepkiyle karşılaşılırlar.⁴²

1.3.2.2. Ekonomik Çevre

İşletmeleri derin çizgilerle etkileyen önemli bir çevre unsuru da, ülkenin ekonomik yapısıdır. İşletmeler bu yapıda ekonominin ilişkileri düzenleyiş biçiminde önemli etkiye sahiptirler. Ekonomik çevredeki devamlı ve uzun süreli talep değişiklikleri, konjonktürel değişimler, mevsim değişimleri, moda değişimleri veya düzensiz talep değişimindeki iniş – çıkışlar, işletme yönetiminde değişik sorunlara yol açar.⁴³ Mevcut ekonomik yapıda piyasa ekonomisi ve piyasada rekabet esasları geçerli ise, tüketicilerin satın alacakları mallar konusunda tercih hakları varsa ve her şeyden önemlisi tüketicilerin eğilimleri, zevkleri sık sık değişiyorsa, böyle bir ortamda işletme yönetim politikasını belirlerken ekonomik çevre yapısını dikkate almak zorundadırlar. Ekonomik yapı çerçevesinde işletme yönetimlerinin dikkate alınması gereken faktörler şunlardır: Milli gelirin yapısı, ekonomik büyüme ve yatırımlar, enflasyonist ve deflasyonist eğilimler, ekonominin gelişme devresi, hükümetin ekonomik politikaları, dış ticaret ve ödemeler dengesi ile ekonomik yapıda karşılaşılan mamul satış fiyatları, devlet denetimi, sendikaların ve tüketicilerin örgütlenmesi de ekonomik çevreyi işletmeler açısından önemli kılmaktadır.⁴⁴

⁴¹ E.B. Sibson, *İşletmelerde İşgücü Verimliliğinin Arttırılması*, (Çev. Sinan Artan, İnci Artan), Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, 1991, s.103.

⁴² Çağlar, a.g.m., s. 89.

⁴³ Birdal, Aydemir, a.g.e., s. 67.

⁴⁴ Çağlar, a.g.m., s. 89; Tokat, Şerbetçi, a.g.e., ss. 45-46; Muammer Doğan, *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*, Yeni Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1995, s. 14; Büker, Aşıkoğlu, Sevil, a.g.e., s. 393.

1.3.2.3. Hukuki Çevre

Toplum düzenini sağlama amacıyla hukuk bilimi, bu amacını gerçekleştirmek için, bazı sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlar çerçevesinde işletmenin kurulmasına, işletilmesine ya da yaşamının son erdirilmesine karar verilir. Bundan dolayı işletme faaliyetleri, hukuki çerçevede devam edebilir. Toplumun hukuksal, siyasal düzeninin, Anayasa başta olmak üzere tüm kanunların işletme yönetimi üzerindeki etkileri geniştir.⁴⁵ Hukuki çerçevede değişik kanunlar, tüzük ve yönetmelikler yer alır. İşletmeler için belirleyici ve bağlayıcı olan bu hukuki çerçeve, işletmelerin bazı haklarını koruma ve geliştirme görevini yaparken; aynı zamanda da işletmelere bazı sorumluluk ve zorunluluklar da getirir. Bağlayıcı niteliklerinden dolayı işletmeler hukuki çerçevenin tüm özelliklerini ve yükledikleri sorumlulukları bilmek zorundadırlar.⁴⁶

1.3.2.4. Siyasal (Politik) Çevre

Siyasal çevre, devletin yönetiminde izlenen genel siyasi yapıyla ilgilidir. Siyasal çevre, kavramı yerine bazen politik çevre kavramı kullanılmaktadır. Siyasal çevrede işletmelerin karşısına devlet yapısı ve devletin yapısının işleyişinde en önemli pay sahibi olan hükümet ve izlediği siyasal düşünce çıkmaktadır. Ancak, siyasal yapı, bugünkü küreselleşme ve küresel rekabet çerçevesinde değerlendirildiğinde, dünyada ekonomik sisteme yön veren süper güçler (ABD gibi) ile büyük çaplı örgütlenmeler (AB gibi) çerçevesinde dünya ölçeğinde değerlendirilebilir. Burada siyasal çevre bir ülke sınırları kapsamında ele alınacaktır.

Bir ülke sınırları içerisinde politik çevre değerlendirildiğinde, bir çok baskı grubu içerisinde devletin ekonomik yaşama etkisinin çok daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Devlet bir yandan çıkartılan çeşitli yasalarla işletmelerin faaliyetlerini sınırlarken; çeşitli fonlar, kotalar ve vergilendirme yollarıyla işletmelerin yaşama ve gelişmesini etkilemektedir. Böylece işletmeler, buldukları bölgeyi çevreleyen şehir,

⁴⁵ Aydemir, Birdal, a.g.e., s. 61.

⁴⁶ Tokat, Şerbetçi, a.g.e., s. 53; Çağlar, a.g.m., s. 89; Dinçer, Fidan, a.g.e., s. 108; Bükler, Aşkoğlu, Sevil, a.g.e., s. 393.

bölge, millet ve milletlerarası toplulukları etkisi altında davranışlarını ve yapılarını bu siyasal çevreye uydururlar.⁴⁷

1.3.2.5. Teknolojik Çevre

Endüstri sorunlarına bilimsel ilkelerin ve tekniklerin uygulanması teknoloji olarak adlandırılır.⁴⁸ İşletmecilik açısından da benzer bir yaklaşım söz konusudur. Buna göre, teknoloji, işletmelerin daha verimli olarak faaliyetlerini devam ettirebilmeleri, bu faaliyetlerinde daha etkin ve ekonomik davranabilmeleri, sonuçta temel amaçlarına ulaşabilmeleri için işletmecilik sorunlarına bilimsel çözümler aranması, bu amaçla bazı bilimsel ilke ve tekniklerin geliştirilmesidir.⁴⁹ Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Sanayi Devrimiyle gelişmeye başlayan teknoloji, günümüzde çok daha hızlı değişmekte ve işletmelerin üretimden pazarlama politikasına kadar her işlevini etkilemektedir. Dolayısıyla teknolojik çevre, günümüzde en dinamik alandır. Bu çevredeki değişimler işletmeler için fırsatlar sunduğu gibi, işletmelerin yaşamını da tehlikeli bir konuma sürükleyebilir. Diğer deyişle teknolojik çevre, işletmenin yaşamı için risk oluşturabilir. Bu riski istemeyen işletmeler, gelişen teknoloji çerçevesinde uyum politikası izlemeli ve teknolojik yenilikleri izleyerek üretim süreçlerine kazandırmalıdır. Teknolojik çevredeki gelişmeleri izleyemeyen ve süreçlerine katamayan işletmeler, rekabet üstünlüğünü rakiplerine kaptırırlar.⁵⁰ Teknoloji, işletmelerin üretim güçlerini artırırken, kaliteyi diğer taraftan da, üretim maliyetlerini düşürmektedir. Bu araştırma kapsamında teknoloji, işletmede faaliyetlerin gerçekleşmesi esnasında gerekli olan ve kullanılan makine, araç, gereç ile bilgiler ve süreçlerdir.

1.3.2.6. Doğal Çevre

Doğal çevre, bütün canlıların yaşamlarını devam ettirdiği içinde yaşanılan çevredir. Doğal çevre, toprak, su, ve hava koşullarından oluşan çevredir. Bu koşullar işletme sistemini, buna bağlı olarak işletmelerin yaşam ve gelişimlerini ya doğrudan ya

⁴⁷ Hayri Ülger, *İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması*, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, Gençlik Basımevi, İstanbul, 1990, s. 144.

⁴⁸ Tokat, Şerbetçi, a.g.e., s. 47.

⁴⁹ Halil Can, Tunver Doğan, Ayhan Yaşar, *Genel İşletmecilik Bilgisi*, 3. Baskı, Adım Yayınevi, Ankara, 1991, s. 38.

⁵⁰ Dinçer, Fidan, a.g.e., s. 109.

da dolaylı olarak etkilemektedir.⁵¹ Örneğin kuraklık gibi faktörler tarımsal işletmeciliği güçleştirirken; arzu edilmeyen iklim koşulları da turizm işletmelerinin faaliyetlerini doğrudan etkileyebilmektedir. Çok fazla su ihtiyacı olan hidroelektrik santrallerin, çimento ve kâğıt üretim yapan işletmelerin faaliyetleri de, susuzluktan büyük ölçüde etkilenebilir.⁵²

1.4. İŞLETMELERİN YOL AÇTIĞI DOĞAL ÇEVRE SORUNLARI VE ETKİLERİNİN ANALİZİ

Doğal çevre sorunları denilince sadece kirlenme anlaşılmalıdır. İşletmeler çevre kirlenmesinden başka etkilere de yol açarlar. Bundan dolayı çevre sorunlarından klasik anlamda alınan hava, toprak, su kirlenmesi ve gürültü gibi kirliliklerinden daha öte şeyler anlaşılmaktadır. Artık kitlelerin aklına, çevre sorunları denilince radyasyon, nükleer reaktörler, atom bombası ve silahlanma akla gelmektedir.⁵³

İşletmeler üretimden pazarlama işlevine kadar olan süreçlerine üstlendikleri işlevleri yerine getirirlerken insan ve canlı yaşamını olumsuz biçimde etkileyen çeşitli sorunlara yol açarlar. Bu sorunların giderilmemesi, çoğu zaman işletmenin üretim ya da pazarlama faaliyetlerine durmasına ya da durdurulmasına neden olur. Yine bu sorunların giderilmemesi, gerek işletmenin faaliyette bulunduğu bölgede yaşayan insanların, bu insanların oluşturdukları dernek vb. kuruluşların, gerekse işletmede çalışanları temsil eden işçi sendikalarının tepkisine neden olur. Ayrıca, kanuni bir kısım yaptırımlarla da karşılaşılır. İşletmelerin yol açtığı çevresel sorunlar ayrıca işletmelerin üretiminin, kârlılığının, verimliliğinin ve ürün kalitesinin düşmesine yol açabilir.

1.4.1. Kirlilik

Doğanın bir parçası olan insanlar, uygar ve konforlu yaşamak için bir yandan çevresinden daha çok yararlanmaya, diğer yandan da çevresinde hazır bulamadıklarını üreterek kullanmaya ve tüketmeye yönelmişlerdir. Ancak insanların yaşam düzeyleri düzeldikçe daha çok üretme ve tüketme eğilimlerine girmişlerdir. Tüketme arzusu

⁵¹ Çağlar, a.g.m., s. 90.

⁵² Çağlar, a.g.m., s. 90; Büker, Aşkoğlu, Sevil, a.g.e., s. 394.

⁵³ Kemal Görmez, "Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları Üzerine Bazı Mülâhazalar", Türkiye Günlüğü, S. 3, Ankara, Haziran, 1989, s. 7.

içinde oldukları bu üretimlerin bir kısmını başkaları için ve makinelerle yapmaya çalışmışlar, makineleri ise fabrikaların kurulması izlemiştir. Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sanayi Devrimi adını alan sanayileşmenin bunda çok büyük etkileri olmuştur. Bu devrim ile birlikte insanlık, doğanın birikimi olan petrol, kömür ve başka madenler gibi yer altı kaynaklarını işlemeye ve hızlı biçimde tüketmeye başlamışlardır. Ancak bununla da yetinmeyerek üretim esnasında çevreye salınan atık ve yanma ürünleriyle çevreyi ve yaşam ortamını geri dönülmez biçimde kirletmişlerdir. Nüfusu artışı da, bu yüzyıldan sonra hız kazanmıştır. 20. Yüzyılın başında bir milyar olan insan, nüfusu yüzyıl içinde 6 kat artarak 6 milyarı geçmiştir. Bu hızlı nüfus artışı da, insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için daha çok besine, içme suyuna, ısınmaya ve ürüne olan talebini artırmıştır. Bu artış ve tüketim süreci sürekli artan insan kendi ve diğer canlıların yaşam alanını her geçen gün daraltarak, kaynakları hızlı biçimde tüketmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak ormanlar sürekli azalmaya, yer altı kaynakları tükenmeye, üretim eylemi sonucu oluşan atıklar doğaya atılarak toprağı, suyu ve havayı kirletmeye başlamıştır. Sulara en azından gübre atığı fosfat ve nitrat, toksit elementler ve bileşikler geçiyor.⁵⁴ Bütün bunlar kirliliğı oluşturuyor. Dünya çapında ve kıtalar arası kirlenme faktörlerine bakıldığında kirliliğı şu faktörlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵

- Sera gazı salınımında artış (CO₂ , Metan başta),
- Ozon tabakası incelmesi,
- Asidik gazlar salınımında artış (NO_x SO_x), asit yağmurları,
- Tropik ormanların yok oluşu (tarım alanı açma, yangın, bilinçsiz kesim), (Tropik ormanlar dünyanın %7'sini kapladığı halde bitki ve hayvan türlerinin %80'ini barındırır.)
- Dünya denizleri DDT, petrol ve civa ile kirletiliyor.
- Sulak alanlar yok oluyor.

⁵⁴ Mehmet Doğan, "Sanayileşme ve Çevre Sorunları", Standart, Eylül 2001, ss. 51-52.

⁵⁵ Doğan, a.g.m., s. 58.

- Tarım ilaçları kuş neslini (ülkemizde keklik örneği) bazı böcekleri yok etmektedir.

1.4.2. Su Kirliliği

Su kaynaklarının kirlenmesinde endüstriyel atıklar, yetersiz kanalizasyon sistemi, kentsel çöplerin toprak altına yığılma yoluyla saklanması sonucu oluşan sızıntılar, sellerle taşınan her türlü kentsel kirlilik ve yine sellerle taşınan gübre, böcek ilaçları gibi bazı tarımsal maddeler başlıca su kirliliği kaynaklarıdır. Su kaynaklarına giren maddeler içindeki inorganik atıklar, parçalanabilmeleri için oksijene ihtiyaç duyduklarından, sudaki oksijen miktarının absorbe edebileceğinden fazla miktarda suya karıştıklarında, suyun içindeki canlılar için yaşamsal olan oksijeni sürekli azaltırlar. Bu durum, bir çok körfez ve akarsularda görüldüğü gibi, balık ve su bitkilerinin sayısında giderek azalmaya ve sularda oluşan bulanıklık ve kokulara yol açmaktadır. Daha ileri aşamada ise, su kaynakları kullanılamaz ve bu kaynaklarda yaşam mümkün olmayacak bir hal alır. Organik kirlilik genelde lağım sularından, tarımsal ve kimyevi ürünler üreten sanayilerin oluşturduğu atıklardan oluşmaktadır.⁵⁶

Su kirliliğine yol açan ve çeşitli yollarla taşınan bir diğer önemli kirlilik faktörü de, inorganik atıklardır. Bu tür kirlilik büyük ölçüde sanayi tarafından üretilir ve yetersiz ya da mevcut olmayan arıtma sonucu sulara karışarak su kirliliğine yol açar. Bunlar genel olarak ağır metal olarak adlandırılan cıva, kuruşun, kadmiyum gibi canlı yaşamına zararlı maddeleri içerir.⁵⁷

Bir diğer su kirliliği faktörü ise, patojenlerdir. Bu kirliliğe hastalıklara neden olan bakteri, virüs ve kurtçuklar yol açar. Lağım sularının çeşitli nedenlerle temiz su kaynaklarına karışması sonucu, bu patojenler, suyu kirletirler ve canlı yaşamını tehdit eden çeşitli hastalıklara yol açarlar.⁵⁸

⁵⁶ Ferzan Bayramoğlu Yıldırım, **Çevre ve Yerel Yönetim**, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayını, Kent Basımevi, Ankara, 1993, ss. 11-12.

⁵⁷ Bayramoğlu Yıldırım, **a.g.e.**, s. 12.

⁵⁸ **A.g.e.**, s. 12.

1.4.3. Hava Kirliliği

Hava, hem insan yaşamını hem diğer bütün canlı yaşamını için en önemli yaşamsal bir ihtiyaçtır. Solunan havanın kalitesi çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan büyük önem taşır. Havanın kalitesini etkileyen faktörler ise çeşitli kaynaklardan ortaya çıkmaktadır. Genel olarak hava kalitesini etkileyen kaynakların başında sanayi, ısınma ve elektrik üretiminde kullanılan yakıtlar, katı atık tasfiye süreçleri ile trafik gelmektedir.⁵⁹ Hava kirleticiler arasında önemi fazla olan NO_x oluşumuna çeşitli sabit ve hareketli kaynaklar neden olur. Havayı kirleten endüstriyel proseslerin çoğunda atmosfere verilen gazların bazıları, metal yapıları üzerine de korozyona yol açar. Bu olumsuzluklara yol açan, insan ve canlı yaşamını için son derece önemli olan atmosfere, insan yaşamını tehlikeye atan ve sağlıklı yaşamını zorlaştıran sera gazları (CO₂, CH₄ gibi) ile asit yapıcı gazlar (SO₂, NO_x gibi) salınmaktadır. Çevreye atılan SO₂ ve NO_x havanın oksijeni ve su buharı ile etkileşerek, sülfürik asit ve nitrik aside dönüşerek asit yağmurlarına yol açmaktadır. Asit yağmurları ise doğal yapıya zarar vererek kirliliğe yol açmaktadır.⁶⁰ Havanın tabii bileşimini değiştiren is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halindeki kimyasal madde atıkları da hava kirliliğine yol açarlar.

Ancak hava kirliliği sanayi faaliyetlerinin doğal bir sonucu değil, onların konumlarının, seçilen teknolojilerin özelliklerinin, kullandıkları yakıtların ya da sahip oldukları ya da hiç sahip olmadıkları arıtma tesislerinin bir sonucudur. Dolayısıyla hava kirliliğinin oluşması ya da oluşmaması, niceliği ya da niteliği, yapılan tercihlere, kullanılan teknolojilere ve öncelikler sıralamasına göre değişmektedir. Bu bağlamda, hava kirliliği, insan sağlığını bozarak bireylerin moral, sosyal ve ekonomik durumlarını etkilediği gibi, verimliliği düşürerek ülke ekonomisini de etkileyebilir.

1.4.4. Katı Atıklar

Katı atıklar, evsel ve sanayiden (endüstriden) kaynaklanırlar. Evsel ve sanayiden kaynaklanan katı atıklar farklı sorunlara yol açarlar. Evsel atıklar, yerleşim

⁵⁹ Bayramoğlu Yıldırım, A.g.e., s. 13.

⁶⁰ Ayşe Murathan Atilla Murathan, "Dolgulu Kolonlarda NO_x Giderilmesi", Standart, Kasım 1996, s. 88.

bölgelerindeki üretim ve tüketim normları değıştikçe hem nitelik hem de nicelik açısından değışme gösterirler. Katı atıklarda hem insan sağlığı hem de doğal kaynaklar açısından çeşitli sorunlara yol açarlar. Açıkta yığılan çöpler, toplanamayan ve imha edilemeyen endüstriyel katı atıklar çevrede yaşayan insanlar için ciddi hastalık tehlikesi oluştururken, bu çöplerden sızan sular ya da yağmur sularıyla taşınan kirlilikler, akarsularda, yer altı sularında ve toprakta olumsuz etki yapabilmektedir. Katı atıkların sadece toplanması değil, imha edilmesi ve ıslah süreçleri açısından da bazı sorunlar söz konusu olmaktadır. Tehlikeli ve zehirli atıkların bazıları kimya sanayiinde kullanılan çözücüler gibi tutuşabilir maddelerdir. Bundan dolayı buldukları yerde yangın ya da patlama tehlikesi oluştururlar. Yine bazıları patlayıcı özellik taşırlar ya da su veya başka kimyasallarla temas ettiklerinde zehirli gaz açığa çıkarırlar. Daha başkaları ise, canlılarda hastalık oluşturan çeşitli bakteri, virüs, parazit ya da kist gibi mikropları taşırlar. Siyanür, arsenik ve bir çok ağır metal diğerleri ise zaten kendileri doğrudan öldürücüdürler. Bazı atıkların ise kanser yapıcı özellikleri belirlenmiştir.

1.4.5. Gürültü Kirliliği

Gürültü de, insan ve canlı sağlığını ve yaşamını olumsuz etki eden kirlilik faktörleri arasında sayılmaktadır. Son dönemlerde gürültü kirliliği üzerinde daha çok durulmaya başlanmıştır. Hızlı kentleşme ve sanayileşmenin bir sonucu olarak, insan nüfusunun yoğun olarak yaşadığı ve sanayi işletmelerinin yoğun olarak bulunduğu yerlerde, gürültü kirliliği kendini daha çok hissettirmektedir. Uzun müddet belitli bir şiddetin üstünde gürültüye maruz kalma, insanın duyma duygusunda ve sağlığında ciddi problemlere yol açmaktadır. Gürültü kirliliğine yol açan kaynakların başında hava alanları, sanayi işletmeleri, inşaat faaliyetleri ve trafik sayılabilir. Türkiye’de özellikle büyük şehirlerde, sanayi bölgelerinde, yapılaşmanın hızlı biçimde devam ettiği yörelerde yaşayan insanlarda duyma kayıplarından ruhsal bozukluklara kadar varan olumsuz etkiler olduğu belirlenmiştir.⁶¹

⁶¹ Bayramoğlu Yıldırım, a.g.e., s. 21.

1.5. İŞLETMELERİ DOĞAL ÇEVRE KONUSUNDA SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞINA YÖNELTEN FAKTÖRLER

İşletmeleri çevre korumaya zorlayan faktörler yasal, teknik, ekonomik ve sosyal faktörler olarak sınıflandırılabilir.

1.5.1. Yasal Faktörler

Son dönemlerde dünyada olduğu gibi Türkiye’de de, artan kirlilik ve bunun sonucunda insan ve canlı sağlığının tehlikeye düşmesi sonucu bir dizi yasal tedbirler yürürlüğe konulmuştur. Bu yasal tedbirlere uymak zorunluluk olduğu gibi, uyulmaması durumunda ağır cezai yaptırımlar söz konusu olmaktadır. İşletmelerin uymakla zorunlu olduğu yasal faktörlerin içeriğine bakıldığında, atıkların değerlendirilmesi ve insan sağlığına ve çevresel sorunlara yol açmayacak biçimde imha edilmesi ve çevre kirliliğini önleyici arıtma sistemlerinin kurulması dikkati çekmektedir. Yasal faktörlere uyulması için bir çok kuruluş görevlendirilmiştir.

1.5.2. Teknik Faktörler

İşletmeler, gelişen teknolojik yapıya göre, bazı atıkların tekrar kullanılmasını göz önünde bulundurarak, teknolojik faktörlere bağlı olarak çevresel sorunlara yol açmaktan kaçınırlar.

1.5.3. Ekonomik Faktörler

İşletmeler, çevre kirlenmesine yol açmalarının sonucu karşılaştıkları ekonomik nitelikli yaptırımları düşünerek, ayrıca işgücü sağlığının olumsuz etkilenmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik boyutu düşünerek çevrenin korunmasına özen gösterirler.

1.5.4. Sosyal Faktörler

İşletmeleri çevre korumaya zorlayan faktörlerin en önemlilerinden biri de, sosyal faktörlerdir. İşletmelerin yol açtığı çevre kirlenmesine tepki gösteren çeşitli kuruluşların ve insan gruplarının tepkisiyle karşılaşmak istemeyen işletmeler, çevrenin korunmasına özen göstermek zorunda kalmaktadırlar.

1.6. İŞLETMELERİN SOSYAL SORUMLULUKLARI BAĞLAMINDA DOĞAL ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

Ekonomik faaliyetlerin ve bilginin süratle küreselleştiği günümüz dünyasında, ekolojinin gerekleri de, yerel, bölgesel ve ulusal sınırları ortadan kaldırmakta, herkesi, tek bir dünyada aynı koşullar altında ve risklerle karşı karşıya getirmektedir. Dünya artık kirletenler cenneti değildir. Hemen hemen herkes bu konuda birleşmektedir. Yeni küresel dünya düzeninde, her birey, her kuruluş ve her devlet, ekolojik anlamda kendine ve başkalarına sorumlu hale gelmektedir.⁶² Bu sorumluluk işletme, çevre ve sosyal sorumluluk kavramlarının birlikte ele alınmasına yol açmıştır. Bundan önce işletmelerde sosyal sorumluluk yaklaşımı işletmeyi ve çevreyi esas alan iki yaklaşımla irdelenmişti. Burada işletmenin sosyal sorumluluğu çevreyi esas alan yaklaşım ve çevre yönetimi bağlamında daha ayrıntılı irdelenecek; sosyal sorumluluk çerçevesinde işletmelerin çevre anlayışı ve yönetimi analiz edilecektir.

1.6.1. Çevre Yönetimi, Gelişimi, Boyutları, Amacı, Önemi ve Sorunları

1.6.1.1. Çevre Yönetimi Kavramı

Çevre, sosyal ahlak düzeni ve politika ile yakından ilgilidir. Özellikle tarım, enerji ve sanayi yönlü makro ekonomik sektör politikaları ile yerli ve yabancı yatırımlara ilişkin mali kararlar, ticari kararlar çevre korumacı tartışmalarda her fırsatta ve eleştiride ileri sürülen vazgeçilmez sözcükler olmuştur. Bundan dolayı nüfus, kaynaklar, çevre, kalkınma, çıkar gibi sözcükler çevre literatüründe sıkça kullanılan sözcükler arasındadır.⁶³

⁶²A. Zeynep DÜREN, “Çevre Bilincinin Küreselleşmesi ve Yeni Ekolojik Dünya Düzeni”, *Verimlilik Dergisi*, MPM Yayını, S. 2, Ankara, 1999, s. 65.

⁶³Zerrin Toprak Karaman, “Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım”, *Yeni Türkiye*, S. 5, Temmuz Ağustos 1995, s. 179.

Bu cümleden hareketle insanı etkileyen ve ondan etkilenen dış koşullar şeklinde tanımlanabilen çevre, fiziki ve kültürel olarak çok geniş anlamda düşünülmektedir. İnsanlığın ilk yıllarından Endüstri Devrimine kadar, insanla çevresi arasındaki ilişkiler bir uyum içinde devam etmiştir. Endüstri Devrimiyle birlikte ekolojik denge bozulmaya, zaman zaman da tehlikeli boyuta ulaşmıştır. Çevrenin kullanımı sırasında insanlık kısa dönemde ekonomik açıdan kâr sağladıysa da sonuçta zarar görmüştür. Çevre – insan ilişkilerinin bozulması ve insanın hakimiyetinin başlamasıyla birlikte çevre bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Çevre sorunlarının asıl nedeni de insanın çevreye hakimiyeti ve onun sorumsuzca kullanımınıdır. İnsanoğlu, yaşamını olduğundan daha iyi konuma getirmek için hep çevreye hakimiyet ve çevre koşullarını kendi lehine çevirme çabası içinde olmuştur. 17. Yüzyılın sonuna doğru da bu hakimiyetini gerçekleştirmeye başlamıştır. Ancak çevre üzerinde hakimiyet sağlayan insanoğlu bu hakimiyetini gelecek kuşakları hiç düşünmeden ve kısa dönemli amaçlar için kullanmaya başlamıştır. Sanayileşme bu açıdan çevre sorunlarının önemlilerinden bir olarak gösterilmiştir. Sanayileşme doğaya bıraktığı atıklarla ve doğayı çeşitli şekillerde kullanarak, kirleterek çevreye en çok etki eden ve bu açıdan çevre sorunlarının en önemlisi olarak gösterilmektedir.⁶⁴ Dolayısıyla çevre unsurlarının sorumsuz kullanımı, çevresel kirlenmeyi önemli boyutlara ulaştırmıştır.

Çevreyle ilgili çabalarını sistematik hale getirmek, belirli hedefler koyup bunlara ne ölçüde ulaşıldığını belirlemek ve düzeltici önlemler almak isteyen işletmeler çevre yönetim sistemlerini oluşturma ve belgelendirme yoluna gitmektedirler.⁶⁵

1.6.1.2. Çevre Yönetim Sistemi ve Gelişimi

Günümüzde Türkiye’de işletme ve çevre denilince 2872 sayılı Çevre Kanununun 10. maddesine dayanarak hazırlana ve 7 Şubat 1993 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren, daha sonra Resmi Gazetenin 6 Haziran 2002 tarih ve

⁶⁴ Kemal Görmez, “Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, Yeni Türkiye, S. 3, Ankara, Haziran 1989, s. 6.

⁶⁵ Nemli, <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayi%2023-24/17.htm>,

24777 sayılı nüshasında yeniden düzenlenen Çevre Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği (ÇED)⁶⁶ ile ISO 14000 Çevre Standardı akla gelmektedir.

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ya da olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin saptanarak değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve denetlenmesinde sürdürülecek çalışmalarla ilgilidir.⁶⁷

İşletmelerin çevresel etkilerinin dikkate alınmasını zorunlu kılan ÇED' in yasal dayanağını, 11 Ağustos 1983 tarihinde yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunu oluşturmuştur. Bu Kanunun 1. Maddesinde, “ bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması, su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeylerinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeler, ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre” düzenleme amaç olarak gösterilmiştir.⁶⁸

“ Çevre performansının iyileştirilmesinde çok önemli bir yere sahip olan çevre yönetim sistemi, TS ISO 14004'e göre: “Genel yönetim sisteminin; çevre politikasının geliştirilmesi, uygulanması, başarıya ulaştırılması, gözden geçirilmesi ve idamesi amacını güden; kuruluş yapısı, planlama faaliyetleri, sorumluluklar, uygulamalar, usuller, işlemleri de içine alan parçasıdır.”

⁶⁶ Firuz Demir Yaşamış, “ Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi Sisteminin İçinde Bulunduğu Sorunlar ve Çözüm Yolları”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl 68, S. 410, Mart 1996, s. 37; Muzaffer M. Evirgen, “ÇED Uygulamaları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, Yıl 8, S. 91, Ankara, Temmuz 1996, s. 11.

⁶⁷ R.G. , S.24777, 6 Haziran 2002.

⁶⁸ Zerrin Toprak Karaman, “ Sosyo – Ekonomik Çevre ve Çevresel Etki Değerlendirmesi”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl 68, S. 410, Mart 1996, s. 59.

Yönetim sistemleri, parçalara ayrılma, bölünme eğiliminde olan bir yapıyı, bütünleştirme ve organize etme eğilimindedirler. Bu amaca ulaşmak için de, sistem, sadece yönetim kademelerini değil, tek tek bütün çalışanların görev ve sorumluluklarını kapsamaktadır. Faaliyetlerin tümünü kapsayan böyle bütünleşik bir sistem, yöneticilerin ve çalışanların işletmedeki yerlerini açıkça görmelerine yardım etmekte ve faaliyetler arasındaki karşılıklı bağımlılığın farkına varılmasını sağlamaktadır.

Çevreye büyük zararlar veren pek çok kaza ve felaketin nedenlerinin araştırılmasından elde edilen sonuç, eğer etkin çalışan bir yönetim sistemi mevcut olsa idi veya varolan sistem düzgün işleseydi böyle bir olayın ortaya çıkmayacağı şeklindedir. Dolayısıyla işletmelerde çevre yönetim sistemlerinin oluşturulması ve etkin işleyişinin sağlanması, çevre kirliliğinin azaltılması ve işçi sağlığı ile güvenliğinin sağlanması çabalarında çok önemli bir yer tutmaktadır.

Çevre yönetim sisteminin en önemli unsuru döngü şeklindeki yapısı ve işletmenin her elemanını/parçasını kapsamasıdır. Etkin ve verimli bir çevre yönetim sistemi, herhangi bir problemi ortaya çıktığı ilk anda tespit edebilme, hatta önceden fark edebilme yeteneğine sahip olmalıdır. Çevre yönetim sisteminin başka bir önemli özelliği, geleneksel yetki ve sorumluluk ilişkilerinden oluşan fonksiyonel yapıyı aşan bir sistem olmasıdır.⁶⁹

1.6.1.3. Çevre Yönetiminin Boyutları

İnsanların yaşam tarzları ve davranış biçimleri, bulunduğu sosyal çevreyle yakından ilgilidir. Ancak, günümüzde sosyal çevre ile fiziki çevrenin sınırlarını kesin bir şekilde ayırmak da hemen hemen mümkün değildir. Bundan dolayı bu iki unsur, sebep – sonuç bağlamında birbirini etkiler. Churchill'in “biz binalarımızı şekillendiririz sonra onlar bizi şekillendirirler” cümlesi bu açıdan son derece ilgi çekicidir. Bu cümle, insanlar çevresini bozarlar ve kirletirler, sonra da kirlenmiş çevre insanların maddi ve manevi sağlığını bozar, şeklinde de anlaşılabilir.⁷⁰ Bu açıdan bakıldığında çevre

⁶⁹ Nemli, www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayi%2023-24/17.htm

⁷⁰ Mehmet Karpuzcu, “Çevre Kirlenmesi, Ekonomi ve Toplum”, *Yeni Türkiye*/95, s. 339.

yönetiminin boyutları işletmelerin sosyal sorumluluğunu yerine getirmeyi hedefleyen geniş bir alanı kapsar.

1.6.1.3.1. Doğal Çevrenin Korunması

Canlıların birbiriyle ve fiziksel çevreleriyle olan ilişkilerinin sağlıklı gelişmelerine olanak veren biçimde düzenlendiği doğal dengenin giderek yok edildiği çağımızdaki çevre sorunları ilk çağlar ile karşılaştırılmayacak boyutlara erişmiştir.⁷¹ Bundan dolayı çevre yönetiminin en önemli boyutunu doğal çevrenin korunmasını oluşturmaktadır. İşletmenin faaliyette bulunduğu çevrenin doğal güzelliğinin, suyunun ve havasının korunması bu boyut içindedir.

1.6.1.3.2. Kaynakların Etkin ve Verimli Kullanılması

Çevre yönetiminin bir boyutu da, kaynakların etkin ve verimli biçimde kullanılmasını sağlamaktır. Verimlilik artışları genelde, malzeme ve enerji tasarrufundan sağlanmaktadır. Hammadde maliyetleri toplam milli üretimin ortalama %40'ını oluşturmaktadır. Buna enerji maliyetleri de eklenirse bu oran daha da artmaktadır.⁷² Bundan dolayı işletmeler, doğal çevreden elde ettikleri hammaddeleri gelişmiş güzel bir biçimde kullanamazlar. Gelişmiş güzel bir kullanım işletmelerin maliyetlerini yükselteceği gibi, işletmenin uzun dönemde kaynak sıkıntısı çekmesine yol açacaktır. Ayrıca, kaynakların etkin ve verimli bir biçimde kullanılmaması, çevreci örgütlerin tepkisini çekecek, böyle bir durum işletmenin yasalar ve rakipler karşısında güç durumda kalmalarına yol açacaktır.

1.6.1.3.3. İşletme İmajı Oluşturma

Çevre yönetiminin önemli bir boyutunu da işletme imajı oluşturmaktadır. İşletmeleri çevre yönetimine yönlendiren nedenlerin başında, işletme

⁷¹ Selçuk Kendirli, Hülya Çağırın, "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları Bağlamında Ekolojik Çevre Yönetimi ve Kahramanmaraş Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama Örneği", *Standart*, Mayıs 1998, s. 71.

⁷² Joseph Prokeopenko, *Verimlilik Yönetimi El Kitabı*, (Çev. Olcay Baykal, Nevda Atalay, Erdemir Fidan), MPM Yayını, Yayın No :476, Ankara, 1995, s. 192.

çevresindeki sivil toplum örgütlerinin tepkisini en aza indirmek, tüketicilere çevreye duyarlı bir üretim ve işletmecilik anlayışını sergilendiği mesajını vererek, işletme imajına olumlu yönde katkı sağlama isteğidir.

1.6.1.3.4. Çevreyle Diyalog

İşletmelerde çevre yönetiminin bir diğer önemli boyutu ise çevreyle diyalogdur. İşletmeler faaliyetlerini bir çevre düzlemi içinde devam ettirirler. Üretim için hammadde ihtiyacını işletmenin bulunduğu doğal bir çevreden elde ettikleri gibi, işletmede oluşan atıkları da söz konusu çevreye bırakırlar. Ayrıca, çevrede gürültü kirliliğine yol açarlar. Bunun sonucu olarak çevrede yaşayan insanların bedensel ve ruhsal sağlıklarına zarar verirler. İşletmeler çevre yönetimi ile çevrenin düşüncelerini ve taleplerini belirleyerek, çevre ile uyum içinde bulunmak arzusu içine girerler. Yine işletmeler, çevre yönetimi ile çevre diyalogunu sağlayarak ve iyi bir işletme imajı oluşturarak, işletmenin faaliyet gösterdiği çevreden ihtiyaç duydukları hammadde, su ve elektrik vb. ihtiyaçlarını en düşük maliyet ile ve en kolay biçimde karşılayabilirler. İşletmeler çevre ile diyalog çerçevesinde faaliyette buldukları köy, kasaba gibi yerleşim yerlerinde bölge insanının ihtiyaç duyduğu yol, su gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olabildikleri gibi, bu çevreden istihdam sağlayarak da, çevre ile diyaloglarını geliştirebilirler ve aynı zamanda işletme imajına önemli katkılar sağlayabilirler.

1.6.1.3.5. Sosyo – Ekonomik Faaliyetler

İşletmelerin çevre yönetimi çerçevesinde yerine getirebileceği en önemli faaliyetler, işletmenin faaliyette bulunduğu bölgeye elde ettiği kârlardan yeni yatırımlar yaparak istihdama katkı sağlamak, bölgenin refahının yükselmesine çalışmaktır.

1.6.1.3.6. Sosyo Kültürel Faaliyetler

İşletmeler çevre yönetimi çerçevesinde faaliyette buldukları çevrede, insanların eğitimine katkı sağlamak amacıyla okullar, kurs binaları inşa edebilir, eğitim

gören çevre insanı çocuklarına burslar verebilirler. Ayrıca sportif faaliyetler için tesisler açabilir ve insanların hoşça vakit geçirebilecekleri eğlence yerleri ve sosyal tesisler kurabilirler.

1.6.1.4. Doğal Çevre Sorunların Çözümü Açısından Çevre Yönetim

Sisteminin Amacı

Çevresel sorunların konuşulmaya başlanması, Endüstri Devrimi” sonrasına rastlar. “Endüstri Devrimi” ile birlikte gelişen teknolojiler sonucu el emeğinin makineleşmesi, buhar ve elektrik kuvvetinin endüstriye uygulanmasıyla yepyeni bir üretim tekniği ortaya çıkmış böylece insanlık tarihinde yeni bir çağ başlamıştır.⁷³ Bu yeni çağ ile birlikte hız kazanan üretim ile tüketimin birbirine bağlı olarak baş döndürücü biçimde hızla artması, insanlığı görülmemiş bir refah düzeyine ulaştırmış olmasına rağmen, bu hızlı gelişmenin sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar insanlar tarafından zamanında fark edilememiştir. Endüstrileşme sonucu çevreyi oluşturan hava, su, toprak, iklim, hayvan ve bitki örtüsü gibi temel sağlık, yaşam ve refah öğeleri ya bozulmuş ya da azalmıştır.⁷⁴ Kısacası bu gelişmelere paralel olarak ekolojik denge insan tarafından bozulmuş ve çevre tahrip edilmeye, bozulmaya, zaman zaman da tehlikeli hale getirilmeye başlanmıştır. Çevrenin kullanım sürecinde insanlık kısa süreli olarak kâr sağladı gibi gözükse de, açtığı çevresel sorunlar açısından sonuçta zarar görmüştür.⁷⁵ Bu durum özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra daha da değişik boyut kazanmıştır. Çünkü çevre sorunlara yol açan değişkenlerde değişiklikler olmuştur. Bundan dolayı günümüzde çevre sorunu geniş anlamda ele alındığında çevre sorununun artık sadece kirlenme olmadığı anlaşılmaktadır. Bugün çevre kirlenmesi denilince hava, su, toprak kirlenmesi ve gürültü gibi kirliliklerden öte şeyler anlaşılmaktadır. Artık çevre kirliliği denilince insanların aklına radyasyon, nükleer reaktörler, atom bombaları ve diğer nükleer ve kimyasal silahlar gelmektedir.⁷⁶

1992’de Rio De Janerio’da yapılan 2. Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda “yeryüzünde kullanılabilir kaynakların her gün azalmakta olduğu, buna karşın bu azalan

⁷³ İhsan Erkul, *Sosyal Politika Dersleri*, Birinci Cilt, Yörük Matbaası, İstanbul, 1983, s. 55.

⁷⁴ Tosun, *Yönetim ve İşletme Politikası*, s. 752.

⁷⁵ Görmez, a.g.m., s. 6. (Türkiye Günlüğü)

⁷⁶ A.g.m., s. 7.

kaynakları kullanan insanların artmakta olduğu sonucuna varılmış ve bu durumun sonsuza kadar devam etmeyeceği vurgulanmıştır. Çevrenin kalitesini korumak ve tüm ülkelerde sürekli ve dengeli bir kalkınmayı sağlama çabası içerisinde konferans özetle sorun olarak kabul ettiği şu konuları ele almıştır:⁷⁷

- Atmosferin korunması (iklim değişikliği, ozon tabakasının incelmesi, sınırlar ötesi hava kirliliği,
- Arazi kaynaklarının korunması; ormansızlaşma ile mücadele, toprak kaybı, lleşme ve kuraklık,
- Tatlı su kaynaklarının korunması,
- Okyanusların, denizlerin ve kıyı alanlarının korunması ve bunların canlı kaynaklarının rasyonel kullanımı,
- Tehlikeli atıkların yönetimi,
- Toksik rn ve atıklarda illegal trafiğin nlenmesi,
- Biyolojik çeşitliliğin korunması ve biyoteknoloji,
- Yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve insan sağlığı,
- Yoksullukla mücadele.

Bu Konferansta evre sorunlarının yöresel, bölgesel ve küresel olmak üzere büyük boyutlara ulaştığı tüm ülkeler tarafından belirtilmiştir. Özellikle küresel evre sorunları insanları topyekn önlemler almaya sevk etmiştir. Küresel boyutta evre sorunlarından olan ozon tabakasının yer yer incelmesi, CO₂ emisyonunun büyük boyutlara ulaşması, kükürtdioksit konsantrasyonun çoğalması, kolora-flora-karbon neşreden spreylere aşırı kullanılması, dünya bitki örtüsünün (zellikle yağmur ormanlarının azalması), atmosferdeki oksijen – hidrojen – azot – karbon vs. gazların dengesini bozmaktadır. Bu bozulmanın sonucu olarak zararlı güneş işınlarının yeryüzüne süzülmeden gelmesi (ozon incelmesi nedeniyle) canlılar üzerinde bir sürü zararlar özellikle kanserojen etkisi yapmaktadır. Karbondioksit oranının artması ise yer kre ısısının artmasına, dolayısıyla iklim değişikliğine neden olmaktadır. Aşırı

⁷⁷ İsmail zdağlar, “evre Sorunları Okyanusunda Bir Gezinti”, *Yeni Türkiye*, 95/5, s. 138.

kükürtdioksitin ise bitki örtüsü üzerinde asit etkisi yaparak büyük tahribatlara yol açtığı görülmektedir.⁷⁸

Hızlı kentleşme ve sanayileşmenin sonucu olarak küresel çevre sorunlarından başka bölgesel, havzasal ve yöresel çevre sorunları da artmıştır. Türkiye’de 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla artmakta olan kalkınma sanayileşme hareketleri beraberinde çevre sorunlarını da getirmiştir. Sanayileşme doğrultusunda gelişen göç hareketleri özellikle batı bölgelerinde yoğun çevresel kirliliğe yol açmıştır. Türkiye’de hava kirliliği, su kirliliği, erozyon, toprak kirliliği, gürültü kirliliği ve görüntü kirliliği gibi çevresel kirliliğin bütün örnekleri bölgelere göre değişen oranlarda mevcuttur.⁷⁹

Doğal çevrenin kirlenmesine, bozulmasına ve ekolojik çevrenin bozulmasına yol açan tüm bu sorunlara çözüm arayışları sonucunda, Çevre Yönetim Sistemi standartları oluşturulmuştur.

Çevre yönetim sisteminin en temel amacı, özellikle çevreci sivil toplum örgütlerinin etkisinin arttığı günümüzde, işletmelerin hem bir tepkiyle karşılaşmamak için, hem de sosyal sorumluluk anlayışları gereği önemli gördükleri doğal çevre sorunlarını çözüme kavuşturmak ve bu sorunların ortaya çıkmasını önlemektir.

Genel olarak çevresel sorunların çözümüne bakıldığında şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:⁸⁰

- Hızlı nüfus artışı sorunu bulunmaktadır. Bunun için nüfus artış hızını yavaşlatmak ve sifira yaklaştırmak gerekir,
- Ekonomik büyüme hızını yavaşlatmak ve sifira yaklaştırmak gerekir,
- Üretim ve tüketimde rasyonalizmi egemen kılmak, her türlü israfı azaltıcı ve verimi artırıcı önlemleri almak, lüks mal ve hizmetlerden kaçınmak ve kullanılmış malları yeniden üretime sokmak,

⁷⁸ B. Doğançan Akyürek, “Çevre Sorunları”, s. 127.

⁷⁹ Akyürek, a.g.m., s. 128.

⁸⁰ Tosun, Yönetim ve İşletme Politikası, s. 755.

- Doğal çevreyi koruyucu her türlü önlemi almak (sadece hava, su, toprak gibi ögeler değil, bitki örtüsü ve hayvanların korunması içinde önlem almak)

Ancak, ilk iki maddedeki çevresel sorunların çözümü daha makro politikalar gerektirmektedir. Aşağıda görüleceği gibi, çevre yönetim sistemi, daha çok makro açıdan değil, daha mikro açıdan sorunların çözümüne eğilen, ancak, sistem çerçevesinde değerlendirildiğinde makro etkiler ortaya çıkaran bir yönetim sistemidir. Bu açıdan aşağıda da görüleceği gibi, çevre yönetim sisteminin amacı son iki madde kapsamındadır.

Bu bağlamda işletmeler çevre yönetim sistemlerini oluştururken genel olarak şu amaçlar dikkat çekmektedir:⁸¹

- Kaynak kullanımının, çevreye yönelik risk ve zararların, çevre kirlenmesinin, hurda oranlarının en aza indirilmesini,
- Rekabet gücünün ve verimliliğin artırılmasını,
- Daha temiz çalışma ortamları, daha temiz ve yaşanabilir bir çevrenin oluşturulması,
- Modern bir kentleşme.

1.6.1.5. İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu Açısından Doğal Çevrenin Önemi

“2000’li yılların başlangıcında, işletme yöneticileri, çevreden elde edilen doğal kaynakları verimli kullanmayı fazla önemsemeyen, üretim sonucu ortaya çıkan katı atıkları, kirli suları, emisyonları hiçbir filtreleme işleminden geçirmeden çevreye bırakan bir anlayıştan, doğal kaynaklar açısından dünyanın sınırlarına yaklaştığını fark eden, atıkları geri dönüştürmek veya yeniden kullanmak konusunda hassas davranan, üretimde çevre dostu temiz teknolojiler kullanan ve çevre korumayı sadece yasalar gerektirdiği için değil, bir felsefe olarak benimseyen bir anlayışa doğru geçmektedirler.

Çevre sorunlarının işletmeler düzeyinde özellikle 1990’lı yıllara kadar ihmal edilmesinin en önemli sebeplerinden birisi, işletme literatüründe “çevre” kavramının

kapsamının eksik biçimde belirlenmesiyle ilgilidir. İşletme çevresi, ekonomik, sosyal, politik ve teknolojik faktörlerin işletme performansını belirlediği bir çevre olarak ele alınmış, "doğa"nın bütün insan ve işletme faaliyetlerinin "çevre"sini oluşturduğu göz ardı edilmiştir. Başka bir deyişle, işletmeler açısından çevre; müşteriler, rakipler, çalışanlar, hükümet, tedarikçiler vb. unsurlar olarak kabul edilmiş; ekolojik çevre, yani hava, su ve toprak bu unsurlar içinde görülmemiştir.

Ancak çevre koşullarındaki hızlı bozulma ve dünyanın sınırlarına yaklaşıldığı endişesi, işletme yöneticilerinin ekolojik çevreye bakış açılarını bir an önce değiştirmelerini ve işletme faaliyetleriyle ilgili kararlar alırken ekolojik çevreyi önemli bir faktör olarak değerlendirmelerini gerektirmiştir.

Çevrenin korunması konusunda tüketicilerden gelen talepler de, işletmeleri çevreye karşı daha duyarlı olmaya yönlendirmiştir. Tüketiciler, daha az kirlilik ve atık, daha fazla geri dönüşüm istemekte, yenilenebilir kaynakların daha fazla kullanımını ve ürünlerin eko sistem için daha güvenli olmasını talep etmeye başlamışlardır. İşletme yöneticileri de değişimin gerisinde kalmamak için bu yöndeki talepleri stratejik kararlarda dikkate almak ve çevreye karşı daha duyarlı bir yönetim anlayışı geliştirmek durumunda kalmışlardır.

Çevreye duyarlı yönetim, ekolojik çevreyi karar alma süreçlerinde önemli bir unsur olarak dikkate alan, faaliyetlerinde çevreye verilen zararı minimuma indirmeyi veya tamamen ortadan kaldırmayı amaç edinen, bu çerçevede, ürünlerinin tasarımını ve paketlemesini, üretim süreçlerini değiştiren, ekolojik çevrenin korunması felsefesini işletme kültürüne yerleştirmek için çabalayan, sosyal sorumluluk kapsamında topluma karşı görevlerini yerine getiren işletmelerin benimsediği bir anlayıştır."⁸² Shrivastava, geleneksel yönetim anlayışıyla çevreye duyarlı yönetim anlayışını aşağıdaki Tabloda görüldüğü gibi karşılaştırmaktadır.

⁸² Nemli, a.g.m.,

Tablo 1.1 : Geleneksel Yönetim ile Çevreye Duyarlı Yönetimin Karşılaştırması

GELENEKSEL YÖNETİM	ÇEVREYE DUYARLI YÖNETİM
Amaçlar	Amaçlar
· Ekonomik büyüme ve kâr	· Sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi
· Ortaklara sağlanan getiri	
Ürünler	Ürünler
· Fonksiyon, stil ve fiyat için tasarlanmış ürünler	· Çevre için tasarlanmış çevre dostu ürünler
· Gereksiz atık yaratan paketleme	
Organizasyon	Organizasyon
· Hiyerarşik yapı	· Hiyerarşik olmayan yapı
· Yukarıdan aşağıya karar verme	· Katılımcı karar verme
· Karar vermede merkezîyetçilik	· Karar vermede merkez kaççılık
Çevre	Çevre
· Çevreye hakim olma	· Doğayla uyum içinde olma
· Çevrenin bir kaynak olarak yönetilmesi	· Doğal kaynakların sınırsız olmadığına farkına varılması
· Kirlilik ve atıkların dışsallıklar olarak değerlendirilmesi	· Kirlilik ve atıkların yönetilmesi ve minimize edilmesi
İşletme fonksiyonları	İşletme fonksiyonları
· Pazarlama tüketimi artırmayı amaçlar.	· Pazarlama tüketici eğitimi için vardır.
· Finansman kısa dönemde kârı maksimize etmek ister.	· Finansman uzun dönemli sürdürülebilir büyüme için amaçlar.
· Muhasebe geleneksel maliyetler üzerinde yoğunlaşır.	· Muhasebe çevreyle ilgili maliyetler üzerinde yoğunlaşır.
· İnsan kaynakları yönetimi işçi verimliliğini artırmayı hedefler.	· İnsan kaynakları yönetimi, işyerinde sağlık ve güvenliği sağlamaya çalışır.

Kaynak : Esra Nemli, "Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı", İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 23-24, Ekim 2000-Mart 2001;
<http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayi%2023-24/17.htm>,
17.07.2003.

1.7 ÇEVRE YÖNETİMİNİ İŞLETME YÖNETİMİNDE ÖNEMLİ KILAN DİNAMİKLER

1.7.1. Yasal Zorunluluklar

Çevre yönetimini işletme yönetiminde etkili ve önemli kılan dinamiklerin başında yasal zorunluluklar gelir. İşletmeler, faaliyet gösterdiği çevrede çeşitli etkiler yol açmaktadır. Daha öncede değinildiği gibi insan yaşamını tehlikeye atan etkilere kadar uzanan sonuçlardan dolayı, işletmelerin çevreye duyarlı bir biçimde faaliyet göstermeleri için bazı yasal sorumluluklar getirilmiştir. Bunun sonucudur ki işletmeler, çevre yönetimi uygulamasını yapmak zorunda kalmışlardır. Anayasal bir sorumluluk olan çevre koruma, arttan üretim ile birlikte bozulan doğal dengeler sonucu daha da önem kazanmıştır. İşletmelerin çevreye vereceği zararı en aza indirmeyi hedefleyen “Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Yönetmeliği” yeni kurulacak işletmelerin çevreye vereceği zararın beklenen standartlara uygun olmasını ister ve bu standartları aşan işletmelerin kurulamayacağını hükme bağlar.⁸³

1.7.2. Yetkili Kurulların Politikaları ve Çalışmaları

Çevre yönetimi düzenleyen yetkili teşkilatların başında Çevre Bakanlığı⁸⁴ gelmektedir. Bakanlığa bağlı olarak kurulan Çevre Müdürlükleri ve Çevre İstasyonları da lokal olarak buldukları bölgelerde çevresel mücadelenin içerisinde yer almaktadır. Çıkarılan Çevre Kanununa dayanarak oluşturulan yönetmelikler çevrenin korunması ve yaşanabilirliğinin sürdürülmesi konusunda etkili bir dayanak oluşturmuştur. Bakanlık kurduğu çevre kirliliği uyarı istasyonları ile değişik zamanlarda ve yerlerde ölçümler yaparak, kirlilik noktasını çevreyi izlemektedir. Ayrıca Bakanlık, çevrenin önemine yönelik toplumu bilinçlendirme ve kamuoyu oluşturma faaliyetlerini düzenlemiş, bilimsel ve dokümantasyon çalışmaları gerçekleştirmiştir. Çevrenin yönetiminde ve çevrenin korunmasına dair kurallar koyan, standartları belirleyen kuruluş TSE'dir. Bu

⁸³ Çağlar, a.g.m., (Standart) s. 92.

⁸⁴ Bilindiği gibi 2003 yılında Çevre Bakanlığı Orman Bakanlığı ile birleştirilmiştir.

kuruluş ISO Çevre Yönetimi ile ilgili 207 sayılı Teknik Komite Çalışmalarını yakından takip etmiştir. TSE Çevre Standartları hazırlık grubu ISO 14000 serisini TS- ISO 14000 seri standartları olarak kamuoyuna sunmuştur. ISO 14000 standartları arasından aşağıdaki 9 standart Türk Standartları haline getirilmiştir.⁸⁵

- Çevre Yönetim Sistemi – özellikler ve Kullanım Klavuzu
- Çevre Yönetim Prensipleri Kılavuzu – Sistemler ve Destekleyici Teknikler,
- Çevre Denetim Kılavuzu – Çevre ile ilgili Denetimin Genel Prensipleri,
- Çevre Yönetim Sistemlerinin Denetimi,
- Çevre Denetçilerinin Sahip Olması Gereken Özellikler,
- Çevre ile ilgili Etiketlerin Temel Prensipleri,
- Çevre ile ilgili Etiketleme – Öz Beyan Çevre ile ilgili iddialar – Terimler, Tarifler,
- Hayat Boyu Değerlendirme, Genel Prensipler ve Uygulamalar,
- Mamullerin Çevre Özelliklerinin Mamul Standartlarına Dahil Edilmesi ile ilgili Kılavuzlar.

Bu standartların zaman içerisinde yerleşmesi ve uygulanması çevre yönetimi eylemini güçlendirmektedir.

1.7.3. Kamuoyunda Oluşan Çevresel Mücadele Gücünün İşletme Yönetimine Kazandırdığı Çevre Bilinci

İşletmelerde çevre yönetimi önemli kılan dinamiklerde biri de kamuoyunda oluşan çevreci gücün işletme yönetimine kazandırdığı çevresel bilinçtir. Eko – sistemde ortaya çıkan bozulma ve bunun topluma yansması, toplumda çevreye yönelik hassasiyetler oluşturmuştur. Çevrecilik hareketleri de bu hassasiyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde toplumlar çevre sorunlarına daha duyarlı yaklaşmakta ve bu açıdan işletmeleri gözetim altında bulundurmaktadırlar. Geçmişte çevre, tüketicilerin ürün ya da işletme tercihine bugünkü kadar yansımamaktaydı. Halbuki bugün bu anlayış değişmiştir. Tüketicinin tercihi, çevreye karşı duyarlı ve

⁸⁵ Çağlar, a.g.m., s. 92.

saygılı yaklaşan işletmelere doğru kaymıştır. Toplumda ortaya çıkan bu çevre bilinci ve hassasiyeti, makro planda toplumsal mücadele eğilimi veya gücü olarak kabul edilmiştir. Zaman zaman bireysel ya da toplumsal eylemlerle kendini gösteren bu güç, ister istemez işletmeleri toplumun beklediği ve istediği çizgiye çekmektedir. Eko – sistemde ortaya çıkan bu gelişmelerden işletmeler, kısa dönemde çevreye karşı kesin hesap verme zorunda kalma ve çevreye karşılıklı etkileşimde çevrenin beklentilerine cevap verme gibi iki açıdan etkilenmektedirler. Ayrıca çevresel mücadele, işletme yönetimini söz konusu toplumsal baskı sonucu olarak (kamuoyu), pazarlamakta olduğu ürünün çevre ile ilgili özelliklerini önemle vurgulamak durumunda bırakmaktadır. Diğer deyişle işletmeler, ürünlerinin çevre standartlarına uygun olduğunu belirterek piyasanın onayını beklemektedir.⁸⁶

1.7.4. İşletmelerde Gelişen Ekonomik, Ahlâki ve Sosyal Sorumluluk Duygusu

İşletmeleri çevre yönetimine yönlendiren dinamiklerden diğeri de işletmelerde ve yönetimlerde ortaya çıkan ekonomik, ahlâki ve sosyal sorumluluk duygusunun oluşturduğu bir kültür yapısıdır. İşletmeler, etrafı çeşitli sosyo – ekonomik organizasyonlar tarafından kuşatılmış, sosyal bir çevrede yaşayan sosyo – ekonomik yapılardır. İşletmeler bir yandan kendi bünyesindeki insan kaynaklarının sorunlarına eğilirken, diğer yandan da işletme dışında yer alan geniş toplumsal kesimle ilişkiler kurarlar ve toplumun çeşitli kesimlerini özellikle ürettiği mal ya da hizmetleri satın alan ya da almaya eğilimli tüketici kesimini yakından izlerler. Bu durum, sorumluluk duygusunun gereğidir. İşletmelerin çevrelerine karşı duydukları ya da duymak zorunda oldukları sorumlulukları ekonomik, ahlâki ve toplumsal (sosyal) sorumluluklar olmak üzere üç grupta toplanabilir.

1.7.4.1. İşletmelerin Ekonomik Sorumlulukları

İşletmelerin ekonomik sorumlulukları daha çok toplumun istekleriyle şekillenmektedir. İşletmelerin türü ne olursa olsun üç temel ekonomik sorumluluk

⁸⁶ Çağlar, a.g.m., ss. 92-93.

üstlenmektedirler. Bunlardan birincisi, toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretilmesidir. İkinci sorumluluk biçimi iş olanakları sağlayarak istihdamın genişletilmesidir. Üçüncü tür sorumluluk ise kazanç sağlamak ve kâr etmek, böylece işletme varlığını devam ettirmek, yeni yatırımlar yaparak ilk iki sorumluluğu gerçekleştirmektir. Bu üç sorumluluk işletmeler tarafından sağlandığında, toplumun refahı da sağlanmış olacaktır.⁸⁷ Ancak, işletmeler sadece kâr ve zarar hesaplarıyla ilgilenmemeli, aynı zamanda çevre sorunlarıyla vb. sosyal sorunlara da ilgi duymalı ve bu sorunların çözümüne yardımcı olmalı, elindeki insani, mali kaynak ve olanakların bir kısmını bu amaç için kullanmalıdır.⁸⁸

1.7.4.2. İşletmelerin Ahlâki Sorumluluğu

Ahlâki sorumluluk, kötü şeyler yapmaktan kaçınarak toplumsal, ekonomik ya da sosyal kazanımlar sağlama çabasıdır. Çünkü ahlâki kurallar iyi ile kötü, doğru ile yanlış gösteren kurallardır. Ahlâki sorumluluk toplum tarafından onaylanmış davranış standartlarına uyma eylemdir. Yalnız bu standartlar zamanla, durumdan duruma ve örgütlerin olaylara bakış açısına göre değişebilir. Ancak değişmeyen evrensel prensiplerde vardır. İnsana saygı, dürüstlük haksız rekabet fiillerine başvurmama gibi. İşte en azından bu evrensel ahlaki kurallara uyma davranışı işletmeleri ahlâki kurallara uyma davranışı işletmeleri ahlâki kurallara uyma davranışı işletmeleri ahlâki sorumluluk erdemine ulaştırılabilir.

1.7.4.3. İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu

Dış çevreye yönelik olan bu kavram, işletmelerin menfaatlerin yanında diğer kişi, grup örgüt ve tüm toplumunun menfaat çıkarlarının da korunmasına yönelik bir anlayış ya da davranış biçimidir. Daha öncede değinildiği gibi sosyal sorumluluk, işletmenin ekonomik faaliyetlerinin, hissedarlar, çalışanlar, tüketiciler ve tüm toplumun menfaatlerine zarar verilmeden yönetilmesini gerektirir. İşletmelerin sosyal

⁸⁷ Çağlar, a.g.m., s. 93.

⁸⁸ Kendirli, Çağırın, a.g.m., s. 71.

sorumluluklarını somut bir biçimde ortaya konulmak istenirse şöyle sıralamak mümkündür.⁸⁹

- Ortaklara ve hissedarlara uygun ve adil bir kâr payı dağıtılması,
- Personele uygun bir ücret verilmesi, iyi çalışma koşulları sağlanması,
- Tüketicilere uygun özellik, kalite ve fiyatta mal sunumunun yapılması,
- Hammadde ve malzeme satıcılarına uygun fiyat, anlaşmalara bağlılık,
- Çevre halkına karşı iyi ilişkiler, çevreyi koruma ve istihdam sağlama,
- Devlete karşı yükümlülüklerini zamanında yerine getirme ve vergi ödeme

1.8. ÇEVRE YÖNETİMİNİN ETKİLİ OLABİLMESİ İÇİN GEREKEN FAKTÖRLER

Çevre yönetiminin etkili olabilmesi için gerek işletmelerin gerekse devletin yerine getirmesi gereken bazı görevler söz konusudur. Bunlara aşağıda başlıklar halinde verilecektir.

1.8.1. İşletmeler Açısından Yerine Getirilmesi Gereken Faktörler

Yaşam sorumluluk gerektirir. İçinde yaşanılan toplumda, ülkede ve dünyada yaşam kalitesinin arzulanan düzeye gelmesi için kişisel ve kurumsal olarak bireyler sosyal sorumluluklarını yerine getirmelidirler. Bu çerçevede işletmelerin yerine getirmesi gereken dört sorumluluk söz konusudur. Bunlar;⁹⁰

- Ekonomik (verimli ve kârlı olmak)
- Hukuki (Kanunlara uygun olmak)
- Etik (Kanunların ötesinde toplumsal norm ve beklentilere uygun davranmak)
- Sosyal yaklaşım (Toplumsal sorunların çözümü için gönüllü katkıda bulunmak)

⁸⁹ Çağlar, a.g.m., s. 93.

⁹⁰ Yılmaz Argüden, "Kurumsal Sosyal Sorumluluk", *Kalkınmada Verimlilik Anahtar*, S. 169, MPM Yayını, Ankara, Ocak 2003,s. 19.

1.8.2. Toplumun Bilinçlendirilmesi

Toplumun bilinçlendirilmesi, çevre yönetiminin etkili olabilmesinde en önemli faktörlerden biridir. Toplumun çevre açıdan bilinçlendirilmesi, müşterilerin işletmelere ve ürettiklerine karşı bakışını da belli oranda değiştirir. Bu gelişimin sonucunda çevre bilincine uygun hareket edebilen işletmeler, bu bilince göre hareket etmeyen işletmelere göre pazar avantajı sağlayabilmektedir.⁹¹ Bundan dolayı toplumun çevre yönetimi konusunda bilinçlendirilmesi, ekolojik insan ve yeşil tüketici olmaları işletmeleri, çevreye daha duyarlı olmaya ve sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket etmeye zorlayacaktır. Örneğin yeşil tüketiciler, pazarları daha yeşil olmaya yönlendiren önemli bir itici güç oluşturmaktadırlar. Yeşil tüketiciliğin, gelecekte daha yeşil ürün ve hizmet alternatiflerinin artırılmasında etkili güç olacağı kabul edilmektedir. Toplumda bilinçli tüketicilik eğreri yayıldıkça ve hammadde fiyatları arttıkça, mamullerin kısa sürede çöpe atıldığı bir toplum olmaktan, ürünlerin daha pahalıya mâl olduğu, ama daha fazla dayandığı, tutucu ve koruyucu bir anlayışa geçilecektir. Dolayısıyla çevreyi korumak devlete, işletmelere ve yerel idarelere düşen bir sorumluluk olduğu kadar, insanlara da bireysel sorumluluklar yüklemektedir. Modern yaşamın rahatlık ve riskleri çevreye zarar vermeden yaşayacak şekilde bütünleştirilmelidir. Bu ise yeşil vatandaş ve yeşil tüketici olma sorumluluğunu getirmektedir.⁹² Bu sorumluluk gereği siyasetçilerin, yöneticilerin, işçinin, köylünün, memurun, esnafın, kısacası toplumu oluşturan bütün katmanların, çevre konusunda duyarlı olması gerekir. Din, dil, ırk, cinsiyet gözetmeksizin bütün insanların ortak yaşama alanları olan çevre konusunda daha bilinçli duruma gelmesi önemlidir. Kapıların önünde çöp yığınlarını görmeden, musluklardan kirli su akmadan, solunan hava kirlenmeden çevreye karşı duyarlı olmak başarılmalıdır. Dünyada ve Türkiye’de çevre bilinci, sorun oluştuğundan sonra çözmeye yönelik olmaktadır. Halbuki, sorun ortaya çıkmadan çevreye duyarlı olma ve gerekli önlemlerin alınması öğrenilmelidir. Bu çerçevede toplumda çevre duyarlılığının yaygınlaştırılması için çevre eğitimi ve bilinçlendirmeye yönelik faaliyetler yapılmalıdır. Çevre eğitimi, çocuklara ve gençlere çevre değerlerinin tanıtılması ve

⁹¹ Çağlar, a.g.m., s. 87.

⁹² A. Zeynep Düren, “Çevre Bilincinin Küreselleşmesi ve Yeni Ekolojik Dünya Düzeni”, *Verimlilik Dergisi*, MPM Yayını, Ankara, 1999/2, s.65.

nelerin yapılmamasını öğretmek olarak ele alınmamalıdır. Çevre eğitimi ve bilinçlendirmede temel amaç, her yaştaki insanın çevreyi koruma konusunda bireysel sorumluluk aşıl原因, daha iyi bir çevrede yaşamak için etkin, katılımcı ve sorgulayıcı bireyler yetiştirmektedir. Çevre eğitimi ve bilinçlendirmeyi sadece devletin ve resmi kurumların bir görevi olduğunu düşünmek de yanlıştır. Daha etkili ve kalıcı çevre eğitimi ve bilincinin sivil toplum örgütleri içinde ve bu süreçlerde gerçekleşmesi hem gerekli hem de gerçekçi bir yaklaşımdır.⁹³

Etkili bir çevre yönetimi için bilinçlenen toplum şu davranış biçimlerini sergiler:⁹⁴

- Her türlü araç – gereç, alet ve taşıma aracı alırken, çevre dostu modelleri tercih etmek,
- Başta kâğıt olmak üzere, her türlü tehdit altındaki doğal kaynak kullanılarak malzeme kullanımında israftan kaçınmak,
- Yeşil etiket taşıyan, geri kazanım ve dönüşüm yöntemleriyle üretilmiş mamulleri tercih etmek,
- Mümkün olduğu kadar tekrar kullanım alışkanlığı edinmek,
- Temizlik ve sağlık gibi işlerde çevre dostu kimyasalları tercih etmek,
- Temiz su kaynaklarının kullanımında iktisadi davranmak,
- Biyolojik çeşitliliği tehdit eden bitkisel ve hayvansal kaynakları kullanmamak,
- Atık ve çöp miktarını azaltıcı önlemler almak ve çevre sağlığını tehdit etmeyecek şekilde çöp atmak,
- Çevrecilik bilincinin yaygınlaşmasına aktif destek vermek ve her düzeyde işbirliği yapmak.

1.8.3. Devletin Görevleri

Devlet çıkardığı yasalar ve aldığı önlemler ile işletmelerin çevre konusunda daha dikkatli olmalarında en önemli etkidir. Devletin etkin denetimi, işletmelerin özellikle

⁹³ Sabri Yavuz, “Çevre Üzerine Düşünceler”, *Yeni Türkiye*, 95/5, s. 134.

⁹⁴ Düren, a.g.m., s. 74.

doğal çevrenin kirletilmesi insan ve diğer canlı yaşamının korunması açısından çok önemlidir. Bir çok işletme, devletin yaptırım ve etkin denetimi olmasa doğal çevreyi ve çevre sağlığını faaliyetleriyle tehdit etmeye devam edecektir. Özellikle kamuoyu tepkisinin fazla görülmediği az gelişmiş ya da gelişmekte olan bir çok ülkede işletmeler, devletin etkin denetimi nedeniyle çevreye duyarlı politikalar ve stratejiler geliştirmekte, teknolojilerini bu doğrultuda yenilemektedirler. Gerçekten değişik çapta bir çok işletme, devletin etkin denetimi ve yaptırım gücü olmasa, çevrenin tahrip edilmesi ve canlı sağlığının tehdidi konusunda faaliyetlerine hızla devam edecektir. Bundan dolayı T.C. Anayasasının 56. Maddesi, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek ve çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.” Hükmüne yer vermiş; 57. Maddesi ise, planlı bir şehirleşme ile çevre şartlarının gözetilmesine yer vermiştir. Bu madde hükmü, “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetilen bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler” şeklindedir.⁹⁵

1.8.4. Çevre Yönetiminin Etkinliği İçin Yapılması Gerekenlerin Genel Olarak Değerlendirmesi

İşletmelerin sosyal sorumluluğunun yerine getirilmesinde etkili olan çevre yönetimi uygulamalarının çevresel sorunlara karşı etkili olabilmesi, buna bağlı olarak işletmelerin etkin ve verimli bir biçimde faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için şu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.⁹⁶

- Çevre yönetimi kavramının boyutları gerektiği gibi ortaya konmalıdır.
- Çevre yönetiminin çevresel sorunların çözümü için etkinliğinin ne olduğunun ve ne olmadığının yeterince açıklığa kavuşturulması gerekir.

⁹⁵ T.C. Anayasası (1982) 56. ve 57. Maddeleri.

⁹⁶ Çağlar, a.g.m., ss. 94-95.

- Çevre yönetiminin yöneldiği konularda kamuoyu hassasiyeti oluşturulmalıdır.
- Çevresel mücadelede etkinliğin artırılması için yasal düzenlemelere gidilmelidir.
- Yasal düzenlemelerin pratikte artırılması sağlanmalıdır.
- Çevresel mücadeleye yönelik çıkartılan kanun ve yönetmeliklerin ülke koşullarına göre realize edilmesi sağlanmalı ve bunların uygulamalarının ciddi ölçülerde denetimi yapılmalıdır.
- Standartların etkinliği ve kabul edilebilirliği konusunda ısrarlı olunmalı ve bunların yaygınlaştırılma imkanları araştırılmalıdır.
- Çevre ve işletmeler çevresel mücadele konusunda duyarlı hale getirilmeli ve çevrenin bütün dünyadaki canlıların ortak yaşama alanı olduğu düşüncesi güçlendirilmelidir.
- Çevre yönetimi konusunda işletme yöneticilerinin hassasiyeti ve **sosyal sorumluluk** anlayışı geliştirilmelidir. Bunun için gerektiğinde daha fazla eğitim ya da oryantasyon faaliyetlerine yer verilmelidir.
- Uluslar arası alanda çevre yönetimi konusunda ortaya çıkan gelişmelere aktif bir biçimde uyum sağlanmalı

Sonuç olarak işletmelerin yol açtığı çevre sorunları insanların ve canlıların yaşamlarını tehdit ettiği gibi, kendi etkinliklerini ve verimliliklerini de etkilemektedirler. Bu bağlamda hem işletmelerin etkin ve verimli biçimde faaliyetlerini devam ettirebilmeleri, çeşitli kişi, kurum ve kuruluşların tepkileriyle karşılaşmadan faaliyetlerini sürdürmeleri, hem de canlı yaşamının tehlikeye atılmadan işletmecilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, çevresel sorunların önlenmesinin ve sosyal sorumluluk anlayışıyla işletmecilik faaliyetlerinin yürütülmesinin önemini ortaya koymaktadır. Çevresel sorunların önlenmesi temiz ve yaşanabilir bir çevrede, sağlıklı insanlar topluluğunun bulunması demektir. Sağlıklı insanlar ise gerek moral, gerekse çalışma ve düşünce gücü açısından performansı yüksek olan insanlardır.

İKİNCİ BÖLÜM
İŞLETMELERİN SOSYAL SORUMLULUKLARI

2.1.SOSYAL SORUMLULUK KAVRAMI VE İŞLETMELERDE SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞININ GELİŞİMİ

2.1.1. İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Kavramı

Genel olarak sorumluluk, faaliyetlerden ya da başkalarının faaliyetlerinden doğan hesap verme zorunluluğudur.⁹⁷ Sorumluluk gerçek ve tüzel kişilerin kendi davranışlarını ve yetki alanlarındaki herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir. Sorumluluk, bir amaç için üstlenilen görevdir. Sorumluluk sadece insanların üstlendiği ya da insanlardan beklenen bir görev değildir. İnsanlar gibi, diğer tüm örgütlerin kendi üstlendikleri misyona göre sorumlulukları bulunur. Sorumluluk, başkalarına karşı yükümlü olarak onlara cevap verme zorunluluğunu ifade eder. İşletmeler açısından ise hem işletme ile ilişkisi olan insanlara hem de diğer kurum ya da kuruluşlara karşı yükümlü olma ve cevap verme zorunluluğunu anlatır.

Bu zorunluluk işletmelerde sosyal sorumluluk anlayışını gündeme getirmiştir. İşletme yönetiminde, işletmelerin sosyal sorumluluğu olgusu 1960'lardan itibaren gündeme gelmiştir. Sosyal sorumluluk esas itibariyle işletmenin içinde yer aldığı, sosyal, ekonomik, siyasal, psikolojik, doğal, teknolojik vb. faktörlerin işletme üzerinde bir sonucu ortaya çıkmıştır.⁹⁸ İster kâr amaçlı ister kâr amaçlı olmasın her örgütün sosyal sorumluluğu vardır. Ancak genelde sosyal sorumluluk denilince işletmeler akla gelmektedir. Bu çalışmada işletmelerde sosyal sorumluluk incelendiğinden sosyal sorumluluk kavramıyla işletmelerde sosyal sorumluluk anlaşılmalıdır.

İşletme yönetiminde, işletmenin sosyal sorumluluğu uzun yıllardan beri işletmelerin ve yönetim biliminin gündeminde yer alan önemli bir konudur. Dar anlamıyla işletmelerde sosyal sorumluluk kavramı (İSS), işletmenin her yönüyle itibarını tüketici nezdinde yükseltmektir. Geniş anlamda ise, işletmelerin içinde buldukları toplumda, kendilerinden kaynaklanan ya da kendileri dışında oluşan

⁹⁷ İlker Birdal, Nilgün Aydemir, **Yönetim Teorileri**, Sistem Yayıncılık ve Matbaacılık, İstanbul, Nisan 1992, s. 69.

⁹⁸Kendirli, Çağırın, **a.g.m.**, s. 70.

çeşitli sosyal sorunların çözümünde etkin bir rol üstlenmeleridir.⁹⁹ Sosyal sorumluluk kavramı kısaca, “işletme sahip, ortak ve/veya yöneticilerinin toplumun değer yargılarına göre hareket ederek işletmelerini yönetmesi” olarak ifade edilebilir.¹⁰⁰ Bir diğer tanıma göre ise İSS kavramı, dış çevreye yönelik olup, işletmenin kararlarında diğer kişi, grup, örgüt ve tüm toplumun göz önünde bulundurulmasıyla ilgilidir.¹⁰¹

İşletmelerde sosyal sorumluluk, gerçekte bir sosyal anlayışı ve uzlaşmayı ifade eder. Bunun sonucu olarak da “bir işletmenin ekonomik ve yasal koşullara, iş ahlakına, işletme içi ve çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi ve politikası gütmesine” yönelik eylemleri kapsar.¹⁰²

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi, işletmeler açısından sosyal sorumlulukta toplumun değer yargıları, algıları, beklentileri önem taşımaktadır. Bu bağlamda sosyal sorumluluk kavramının sadece iç değil aynı zamanda da, dış çevreye yönelik olduğu, işletmenin kararlarında diğer kişi, grup, örgüt ve tüm toplumun göz önünde bulundurulmasıyla alakalı olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, İşletmenin sosyal sorumluluğu, müşterisi olsun olmasın tüm çevresini ilgilendirmektedir. Dış çevre denilince işletme üretim alanı dışında kalan bir alanı ve işletmenin sahip olduğu çalışanları hariç tutmak mümkün değildir. İşletmenin sosyal sorumluluğu içinde faaliyet gösterdiği çevresi ile ilgilidir. Bu toplumun çıkarlarına ters düşmemenin yanı sıra, doğrudan olmasa bile, ona katkıda bulunmayı içerir. Bunlar arasında, istihdam yaratmak, çevre güzelliği, çevre kirliliğini önleme gibi, işletmenin varlığına doğrudan katkı sağlamayan faktörler sayılabilir.¹⁰³ Bu hususları nazara alan bir başka tanıma göre ise sosyal sorumluluk, işletmenin ekonomik faaliyetlerinin, onunla ilgili taraflar olan hissedarların, çalışanların, tüketicilerin ve nihayet tüm toplumun hiçbirinin

⁹⁹ Kendirli, Çağırın, a.g.m., s. 70.

¹⁰⁰ Ahmet Diken, “İşletmelerde İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk İlişkisi”, *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*’na Sunulan Bildiri 24-26 Aralık 1997, Adapazarı, 1988, ss. 479-480.

¹⁰¹ Ömer Dinçer, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 2. Baskı, Timaş Basım Yayın A.Ş., İstanbul, 1992, s. 82.

¹⁰² Erol Eren, *İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Der Yayınları, Der Yayınları, 1997, ss. 101-102.

¹⁰³ Tengiz Üçok, *Yönetim İlkeleri*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1993, s. 52.

menfaatlerine zarar verilmeden yönetilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰⁴ Benzer tanımda ise sosyal sorumluluk “işletmenin ekonomik ve hukuki koşullara, iş ahlâkına, örgüt içi ve dışı kişi ve grupların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi gütmesi” demektir.¹⁰⁵

Sosyal sorumluluk kavramı, bir işletmenin faaliyette bulunduğu ortamı koruma ve geliştirme konusundaki yükümlülükleri olarak tanımlanırken; doğal çevreyi koruma, müşterilerin tercihlerini dikkate alarak kaliteli ve güvenli ürünler sunma, çalışanların temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterme ve toplumun refah seviyesine katkıda bulunacak eğitim, sağlık ve sanat etkinliklerini destekleme gibi konular bu kavram kapsamında değerlendirilmesi gerektiği üzerinde önemle durulmaktadır.¹⁰⁶ Bugün bir çok işletme, kamuoyu önündeki prestijlerini artırmak ve sosyal sorumluluğa inanan bir işletme imajı oluşturmak için, müşterilerin beklentilerine uygun kaliteli ürünler sunarken, diğer yandan da çeşitli eğitim, sağlık ve sanat etkinliklerinde bulunmakta ve bu etkinlikleri desteklemektedirler.

2.1.2. İşletmelerde Sosyal Sorumluluklar

Küreselleşme ekseninde ortaya çıkan değişimler, en çok işletmeleri etkilemiş, insan hakları ve çevreyi koruma bağlamında ülkeler arası yaklaşım farklılıklarının farkına varılmasına ve tartışılmasına yol açmıştır. Belirtilen bu değişim sürecinde işletmeler, varolan sorumluluklarına ilave başka sorumluluklar üstlenmişlerdir.¹⁰⁷ İşletmelerde sosyal sorumluluk kavramının içeriğinde, bir işletmenin ekonomik ve yasal koşullara, iş ahlâkına, işletme içi çevresindeki kişi ve kurumların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi ve politikası gütmesi, insanları mutlu ve memnun etmesi de vardır.¹⁰⁸ Bunlardan başka işletmeler, sosyal sorumluluk anlayışıyla, üstlendikleri sorumluluklara bağlı olarak kendi ilgi alanları çerçevesinde sosyal refahın yükseltilmesi,

¹⁰⁴ Dinçer, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, s. 82’den naklen Clark C. Abt, *The Social Audit For Management*, Amacom, New York, 1977, s. 8.

¹⁰⁵ Nihat Alayoğlu, <http://www.ekocerceve.com/egitimGelisim/detay.asp?i=7&k=5>, 22.07.2003.

¹⁰⁶ Mahmut Teberik, “Taşeron Sistemi: Köleliğe Geri mi Dönüyoruz?”, <http://www.mmo.org.tr/adana/taseron%20sistemi.htm>, 20.07.2003.

¹⁰⁷ Develioğlu, Alpay, Evcimen, a.g.m., s. 74.

¹⁰⁸ Erol Eren, *İşletmelerde Stratejik Planlama ve Yönetim*, İ.Ü. İşl.Fak.Yayımları, Cilt 1, 3.Baskı, İstanbul, 1990, ss. 101-102.

çevrenin korunması ve geliştirilmesi için de çaba gösterirler. Sosyal sorumluluk, her örgüt için geçerli olmakla birlikte, bireylere ve topluma etkileri ve sağladıkları açısından daha çok işletmelerin sosyal sorumluluğu tartışılmaktadır.¹⁰⁹

İşletmelerde sosyal sorumluluk anlayışı, geniş biçimde işletmenin ekonomik koşullara uygun davranışlar göstermesini, o ülkenin kendisine işletme için emanet ettiği kaynakları en etkili ve verimli biçimde kullanmasını, toplumun ihtiyaçlarına uygun miktar ve kalitede üretimde bulunması olarak da anlaşılmaktadır. Yasal koşullara uygun davranış göstermesi ise, işletmenin içinde bulunduğu ve faaliyetlerini sürdürdüğü toplumun kanunlarına, kararnamelerine, yönetmeliklerine, örf ve adetleri ile diğer düzenleyici hükümlerine aykırı hareket etmesine ilişkindir. İş ahlâkına gelince, fiyatları makul düzeyde tutma, fırsatçılıktan kaçınma, sahiplere karşı haksız rekabetten ve asılsız reklamlardan sakınma, alacaklılara karşı dürüst davranma ve benzeri konuları kapsamaktadır. İşletmenin içinde çalışan personele terfi, ücretlendirme ve benzeri hususlarda dürüst davranma, kayırım yapmama, çocuklu hanımlar için kreş açma, hastalar için evde çalışma imkanı hazırlama, mahkum ve sakatlara iş olanakları sağlama, çevre halkına eşit istihdam olanakları tanıma gibi hususlar ile işletmenin çevresindeki kişi ve kurumların başta devlete, belediyelere karşı vergi yükümlülüklerini yerine getirme, müşterilerin, satıcıların, çevre halkının, mali destek sağlayan kişi ve kurumların, sendikaların isteklerini, ihtiyaçlarını insan sevgisi ve birlikte yaşama zorunluluğu açısından dikkate alma gibi konuları kapsamaktadır.¹¹⁰

Bu çerçevede sosyal sorumluluk, karar verici durumda olanların, kendi çıkarlarını olduğu kadar toplumun genel çıkarlarını da geliştirecek ve koruyacak eylemlerin yapılmasındaki zorunluluktur.¹¹¹

Küreselleşen dünyada çevre baskısının artması sonucu işletmelerin yerel, ulusal ve küresel boyutta yer alan çevre unsurları ile ilişkilerinde; farklı çıkar gruplarının beklentileri ile bunlara yaratılacak katkılar arasında bir denge hedeflenmesi ön plana

¹⁰⁹ Ali Halıcı, "İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Stratejileri:Çanakkale İlinde Bir Araştırma", www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi/9/09-ali/ali.htm, 19.07.2003; K.M. Bartol, D.C. Martin, *Management*, McGraw Hill, 2.ed., 1994, s. 103.

¹¹⁰ Halıcı, a.g.e., s. 1.; Eren, a.g.e., (1990), s. 110.

¹¹¹ A.g.e., s. 1.

beklentileri ile bunlara yaratılacak katkılar arasında bir denge hedeflenmesi ön plana çıkmıştır. Özellikle belirli bir gelişme ve bilinç düzeyine ulaşmış toplumların, sosyal sorumluluk bilincine sahip olmayan işletmeleri dışlamaları bu anlamda önemlidir.¹¹²

Bu açıdan işletmelerin iş ahlâkı, iç ve dış çevrenin beklentileri ve yasaları dikkate alarak faaliyetlerinin toplum üzerindeki etkilerini değerlendirmeleri gerekir. Herhangi bir işletmenin kabul görmeyen bir faaliyeti veya neden olduğu olumsuz bir eylemden dolayı kendisini sorumlu hissederek çözüm için çaba göstermesi sosyal yönden sorumlu bir davranıştır. Bu çabaların kamuoyu tarafından bilinmesi, işletmenin tanıtımı ve imajı açısından da önemlidir.¹¹³

ABD’de yaklaşık 2000 büyük şirketin yönetim kurulu başkanlarının üye olduğu Business Roundtable adlı bir kuruluş oluşturulmuştur. 1972 yılında kurulmuş olan Business Roundtable, sosyal sorumluluk kavramının işletmelerde kurumsallaşması için bir bildirme hazırlamıştır. Business Roundtable Adlı Kuruluşun **Şirket Sorumluluğu** Bildirgesi, milletin geleceğinin güçlü özel teşebbüslerin varlığına dayalı olduğunu kabul ederek bu bildiriye açıklamaktadır. Özel sektörün uzun dönemde hassasiyeti, topluma karşı sahip olduğu sorumluluklarla yakından alakalıdır. **Şirketlerin en başta halka kaliteli ve adil bir fiyatta mal ve hizmet sunmak sorumluluğu bulunmaktadır.** Şirketlerin yatırım yapabilmeleri ve işletmelerini geliştirebilmeleri, iş imkanı yaratabilmeleri ve ekonomiye katkı sağlayabilmeleri için kâr sağlamak hakkı bulunmaktadır... Business Roundtable, işletmelerin sosyal sorumluluğu ile ilgili olarak işletme yöneticilerinin ve çalışanlarının aşağıdaki önerileri dikkate almalarını önermektedir:¹¹⁴

- İşletmelerin ne tür sorumluluklara sahip olmaları gerektiğini belirlemeleri.

¹¹²M. Şerif Şimşek, Adnan Çelik. “Ekolojik Yapı ve İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları”, **Çevre ve İnsan Dergisi**, S.20, 1995, ss. 30-33.

¹¹³Tahir Akgemci, Adnan Çelik, Şevki Özgener, “Sosyal Denetim Kavramına Genel Bir Yaklaşım (Değerlendirme)”,) <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayi%2023-24/01.htm>, 20.07.2003.

¹¹⁴Çoşkun Can Aktan, **Değişim ve Global Yönetim**, MESS Yayınları, İstanbul, Ekim 1997, s. 172’den naklen; Rena A. Gorlin, **Business Roundtable, Statement of Corporate Responsibility, in: Codes of Professional Responsibility**, 2nded., Washington DC: The Bureau of National Affairs Inc, 1990. ss. 57-60; www.canaktan.org++sosyal+sorumluluk+%22&hl=tr&ie=UTF-8&inlang=tr, 02.10.2003.

- İşletmelerin; halkın, tüketicilerin, tedarikçilerin ve hisse senedi sahiplerinin ekonomik ve sosyal beklentilerine karşı yeterli düzeyde ve kalitede personele, organizasyon yapısına ve etkin politikalara sahip olup olmadıklarını belirlemeleri.
- Kamu politikası ve sosyal konular ile ilgili olarak işletmenin şirket yapısında, istihdam politikalarında, işletme faaliyetlerinde ve davranışlarında ne tür değişiklikler yapmaları gerektiğini belirlemeleri.
- İşletmelerin ilişki içinde bulunduğu tüm kesimlere (tedarikçiler, tüketiciler, hisse senedi sahipleri, çalışanlar, toplum vs.) karşı ne tür sorumlulukları güvence altına alması gerektiğini belirlemeleri.
- Sosyal sorumluluk ile ilgili olarak işletmelerin halihazırdaki ve gelecekteki yönetiminin nasıl bilgilendirilebileceğini ve eğitilebileceğini belirlemeleri.
- Toplum içerisinde şirketin daha geniş sorumluluklar üstlenmesi konusunda nelerin yapılabileceğinin belirlenmesi.
- İşletmenin topluma karşı olan sorumluluğu konusundaki duyarlılığının halka en etkin şekilde nasıl anlatılacağına belirlenmesi.

2.1.3. İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişimi

Endüstri Devrimiyle birlikte işletmelerin sorumluluğu sadece üretim işlevini yerine getirmek ve insanların taleplerini karşılamak olarak görülmekteydi. Bu dönemde henüz doğal çevrede bugünkü kadar tahrip olmamış ve kirlenmemişti. Bundan dolayı da çevreci baskılar söz konusu değildi. Ayrıca, talep fazlalığından dolayı işletmelerin ürettiğini satamama kaygısı taşıyorlardı. Diğer bir deyişle işletmelerin rekabet kaygısı söz konusu değildi. Toplumda henüz örgütlenme bilinci de gelişmemiş, çalışanların sendikal faaliyetleri de söz konusu değildi. Bu dönemde servet biriktirmek ekonomide başlıca amaç haline gelmiş, insanların ve çalışanların talep ve beklentileri hiç önemsenmemiş ya da çok az önemsenmiştir. Yine bu dönemde insanlar makine, malzeme gibi bir üretim aracı olarak değerlendirilmiş, çalışamaz konuma geldiklerinde işlerinden atılmıştır. Bütün bu uygulamalar sömürü, kıtlık, hastalık, kötü konut koşulları

sorunlara daha da ötesi felaketselere yol açmıştır. Ancak bu dönem, alınan çeşitli yasal önlemler ve reformlarla düzeltilmeye çalışılmıştır.¹¹⁵

Dolayısıyla sosyal sorumluluk ile ilgili büyük kaygılar geçmişte yaşanan çeşitli olaylardan kaynaklanmıştır. Sosyal sorumluluklar, 1800'lü yılların sonunda büyük şirketlerin sayılarının artmasıyla kavramsal olarak ortaya çıkmıştır (sanayi liderleri olan, John D.Rockefeller, Cornelius Vanderbilt ve Andrew Carnagie). O dönemlerde, baskı ya da anlaşma ile verilen komisyonlar ve sabit fiyat anlaşmaları gibi anti-rekabet uygulamaları hükümetleri yasal reformlar yapmaya itmiştir.¹¹⁶ En önemli ekonomik bunalımlarından biri olan ve 1929 yılında patlak veren "büyük çöküntü" (Great Depression) başta Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri olmak üzere pek çok ülkede büyük oranda işsizliğe ve üretim kayıplarına yol açmıştır. Bu dönemle birlikte sosyal sorumluluk kavramındaki gelişmeler hız kazanmıştır.

Ayrıca işletmelerin yönetimindeki düşünceler bu yasal düzenlemelerin ve reformların yanı sıra hızlı gelişmeler ve otomasyona geçiş ile birlikte değişmeye başlamıştır. Özellikle günümüzde bu değişim o kadar çok hızlanmıştır ki, küreselleşme ya da globalleşme olarak adlandırılan olgunun sonucu, dünyanın bir ucundaki gelişmeden işletmeler etkilenir hale gelmişlerdir. Geçmişte üretim üstünlüğü ile rekabeti düşünen işletmeler, toplumda sosyal sorumluluk anlayışının gelişmesi ve etkisiyle hizmet üstünlüğüne önem vermeye başlamışlardır.¹¹⁷

Günümüzde, kalite ve maliyet kadar, sosyal sorumluluklara ve ahlâka uygun faaliyet göstermek de işletmeler açısından rekabet edebilmenin önemli bir koşulu haline gelmiştir. Ancak son yıllarda giderek önemi artan kalite bilinci de bu gelişmeyi, "kaliteli ürünler, ancak çalışanların mutlu olduğu çalışma koşullarında üretilebilir" savıyla desteklemiştir;¹¹⁸ sosyal sorumluluk çerçevesinde çalışanların mutluluğunu sağlayacak temel motivasyon unsuru olarak örgüt iklimi ve başarıma onuru gösterilmiştir. Bu iklimi

¹¹⁵ Richard İ. Drake, Peter J. Smith, *Sanayide Davranış Bilimleri*, İ.Ü. Yayını, Önsel Matbaası, İstanbul, 1989, ss. 84-86.

¹¹⁶ Bartol, a.g.e., s. 103.

¹¹⁷ Rekabetin bu unsurları için bkz. İbrahim Kavrakoğlu, *Toplam Kalite Yönetimi*, 3. Basım, Kalder Yayınları, İstanbul, Ağustos, 1996, ss. 25-26.

¹¹⁸ Mahmut Teberik, "Taşeron Sistemi: Köleliğe Geri mi Dönüyoruz?", <http://www.mmo.org.tr/adana/taseron%20sistemi.htm>, 20.07.2003.

yaratmak ve çalışanları daha başarılı olmaya motive etmek yönetimin görevi ve sorumluluğunda olduğu belirtilmiş ayrıca rekabet, dış ve iç müşterilerin ihtiyaç, talep ve beklentilerini tam olarak karşılayan bir anlayışın gerekliliği üzerinde durulmuştur.¹¹⁹ Gerekli görülen bu anlayış, işletmelerde rekabetçi gücün artırılmasında çalışandan son tüketiciye kadar uzanan bir çizgide sosyal sorumluluğun boyutunu da açıkça ortaya koymaktadır. Gerçekten de işletmelerde sosyal sorumluluk sadece işletmenin dış doğal çevreye karşı olan sorumlulukları ile sınırlı değildir. İşletmenin sosyal sorumlulukları, iç müşteri olarak nitelendirilen çalışanlardan, dış müşteri olarak nitelendirilen tedarikçi ve tüketicilere kadar geniş bir boyutta ele alınmalıdır. Çünkü, işletmenin rekabetçi gücünü, işletmenin sosyal sorumluluk ilişkisi içinde olduğu bu unsurlar etkilemektedir.

Bundan dolayı işletmelerin sosyal sorumluluk bilinci gereği faaliyetlerini ve politikalarını iç ve dış müşteri olarak nitelendirilen bu unsurların ihtiyaç, talep ve beklentileri doğrultusunda düzenlemesi önemini artırmıştır. Özellikle dış müşteri talep ve beklentilerinde çevreci oluşumların etkilerini artırması işletme faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiş, bunun sonucu olarak da işletmeler ister istemez dış müşteri talep ve beklentilerinin bir gereği olarak sosyal sorumluluk anlayışlarını değiştirmek ve geliştirmek zorunda kalmışlardır.

2.2. SOSYAL SORUMLULUK YAKLAŞIMLARI

2.2.1. İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Yaklaşımları

Tarihsel gelişim sürecinde akademik ve genel politik yapı, sosyal sorumluluğun iki ters görüşünü ortaya koymaktadır. Bunlar; klasik ve sosyo-ekonomik görüştür.

Klasik görüş, işletmelerin sadece kârlarını maksimize etme sorumluluğunu ifade eder. Sosyo-ekonomik görüş ise, işletmelerin sadece işletme kârları ile değil sosyal refahın artması ile de ilgili olmaları gerektiğini açıklamaktadır.¹²⁰ İşletmelerdeki sosyal

¹¹⁹ Kavrakoğlu, a.g.e., s. 76.

¹²⁰ J.R. Schermerhorn, **Management For Productivity**, John Wiler and Sons Inc., NewYork, 1993, s. 86

sorumluluk davranışına ait fikirler, politikalar ve yönergelerin oluşturulması çabaları, işletmelerin sosyal sorumluluklarına ilişkin iki farklı düşünce akımı ve zengin bir literatürün oluşturulmasına neden olmuştur. Bu düşünce akımlarından birincisi Friedman'ın fikirlerine dayanmakta ve işletmelerin sosyal fonksiyonlarının öncelikle ortakların beklentilerini yerine getirmek ve değer yaratmak olduğunu ileri sürmektedir. Bu akıma göre, işletmelerin üzerinde durması gereken ana unsur kârı maksimize ederek ortakları için değer yaratmaktır. Bu görüşe alternatif olarak Freeman ortakları yanı sıra işletmelerin faaliyetlerinin sonuçlarından etkilenen ve bir bütünün parçaları durumunda sayılabilecek paydaşlara karşı da sorumluluk içerisinde olduklarını ileri sürmektedir. Dünya ölçeğinde uluslararası ticaret ve doğrudan yatırımlara yönelik engellerin ortadan kalkmaya devam ediyor olması, insan hakları ve çevreyi koruma bağlamlarında ülkeler arasındaki yaklaşım farklılıklarının akademik çevreler ve iş dünyasında daha fazla farkına varılması ve tartışılmasına yol açmıştır. Belirtilen bu değişim sürecinde işletmeler, varolan sorumluluklarına ilave olarak başka sorumluluklarda yüklenmişlerdir.¹²¹

Yukarıda sözü edilen diğer bir görüş olan sosyo-ekonomik görüşe göre, sosyal sorumluluklar şöyle sıralanmaktadır:¹²²

- İşletmenin uzun dönem kârları,
- İşletmenin sosyal sorumluluğunu destekleyen kamuoyu beklentileri,
- İşletmenin geliştireceği imajı,
- Herkes için daha iyi bir çevre için önemlidir.
- İşletmelerin daha fazla düzenlemeler karşısında oldukları da bilinmektedir.
- İşletmelerin elinde teknik, parasal ve yönetsel kaynakları vardır. Bu nedenle zamanımızın karmaşık sosyal sorunlarının üstesinden gelebilirler ve gelmelidirler.
- İşletmelerin etiksel zorunlulukları vardır.

¹²¹Kazım Develioğlu, Güven Alpay, İdil Evcimen, "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları : Belirleyici Etken Olarak Kurumsal Değerler", **Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı**, 23-25 Mayıs 2002, s. 73.

¹²²Schermerhorn., a.g.e., s. 87.

Bu iki yaklaşım çerçevesinde işletmelerde sosyal sorumluluğu (İSS) kavramı işletmeyi esas alan sosyal sorumluluk yaklaşımı ve çevreyi esas alan sosyal sorumluluk yaklaşımı olarak başlıca iki yaklaşıma göre de irdelemek mümkündür.

2.2.1.1. İşletmeyi Esas Alan Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı

Bu yaklaşım dar kapsamlı olup geleneksel sosyal anlaşma esasına dayanır. Normal olarak işletme yöneticisi, pay sahiplerinin temsilcisidir. Bundan dolayı onların menfaatlerini ön planda tutmalıdır. İşletmelerin sosyal sorumluluğu, toplumun problemlerini ele alıp çözüme kavuşturması değil, kârın mümkün olduğu kadar artırılmasıdır.¹²³

Bu yaklaşıma göre; en iyi sosyal fayda, bir işletmenin kendi ekonomik amaçlarını en etkili bir biçimde gerçekleştirmesiyle sağlanır. Çünkü işletmelerdeki verimlilik ve kâr artışı, genel ekonomide büyümeyi ve dolayısıyla toplumun problem çözme kapasitesini artıracaktır. İşletme ekonomik amaçlarını gerçekleştirirken kanunlara itaat eder, oyunu kurallarına göre oynar ve kârını azamileştirir. Bu aynı zamanda sosyal sorumluluktur. Toplumda ortaya çıkan problemlerin pek çoğuna yeterince kâr edemeyen işletmeler neden olur. Bundan dolayı işletmelerin kendi amaç ve hedefleri üzerinde yoğunlaşması oldukça önemlidir.¹²⁴

2.2.1.2. Çevreyi Esas Alan Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı

Çevre, insan ve diğer canlı organizmalar için olduğu kadar işletme gibi örgütler için de etkileyici önemli bir unsurdur. Örneğin çevre bozulması, insanların bedensel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz biçimde etkilediği gibi, çevreyi gelişi güzel kullanma sonucu kitleden doğal kaynakların ekonomik yaşam üzerinde de olumsuz etkileri görülmektedir. Ayrıca bu iki olgunun yarattığı toplumsal ve siyasal etkilere de, çevre

¹²³ Dinçer, a.g.e., s. 84'den naklen Milton Friedman, The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits, *The New York Times Magazine*, September 13, 1970.

¹²⁴ Dinçer, a.g.e., s. 84.

bozulmasının önemli ölçüde etkisi olmaktadır.¹²⁵ Bundan dolayı çevreyi esas alan sosyal sorumluluk yaklaşımının önemi daha da artmaktadır.

Geleneksel sosyal anlaşma ve işletmeyi esas alan sorumluluk yaklaşımının birkaç noktadan yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. İlk olarak sosyal problemler sadece piyasanın oluşturduğu problemlerden ibaret değildir. Dolayısıyla işletmenin kendi amaçlarını gerçekleştirerek sosyal problemleri de çözeceği şeklinde yaklaşım gerçekçi değildir. İkinci olarak, bu yaklaşım oyunu kurallarına göre oynayarak, işletmenin kâr etme zorunluluğu üzerinde durmaktadır. İşletmenin kararları sadece ekonomik açıdan gerçekleri yansıtmaktadır. Bu durum bazen uzun dönemde toplumun kaynaklarını etkili ve verimli kullanmayı önleyebilmektedir.

Üçüncü olarak yine bu yaklaşım, piyasayı serbest ve düzensiz olarak kabul etmez. Oyunun kuralları denildiği zaman, her şey fayda/maliyet analizi içinde ele alınmakta; fiyat sınırlamaları, çevre kirliliği, sağlık ve güvenlik, karşı hareketler, değişiklikler, dalgalanmalar vs. göz önüne alınmamaktadır. Diğer taraftan işletmelerin sayısının giderek artması ve hacim olarak büyümesi, sanayi toplumunda ciddi insani ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu problemlere neden olan işletmelerin yöneticilerinin uygun tedbirleri de alması gerekir. Bu bakış açısından hareketle daha geniş bir sosyal anlaşma ve sorumluluk yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Buna göre işletme kendi fonksiyonlarını icra etmeli, ekonomik mal ve hizmetlerin üretiminde kaynakları etkili ve verimli kullanılmalıdır. Ancak, işletmeler, aynı zamanda artan bir şekilde daha geniş sosyal roller de üstlenmelidir. Sosyal problemleri çözmek için kendi kaynaklarını tahsis etmelidir. Çünkü işletmeler toplumun değişen beklentilerini göz önüne almadan yaşamlarını devam ettiremezler.¹²⁶

¹²⁵ Tosun, *Yönetim ve İşletme Politikası*, s. 754.

¹²⁶ Dinçer, a.g.e., s. 85.

2.3. İŞLETMELERDE SOSYAL SORUMLULUĞUN ÖNEMİ, KAPSAMI, DENETİMİ VE SINIFLANDIRILMASI

2.3.1. İşletmelerde Sosyal Sorumluluğun Önemi

İşletmelerde sosyal sorumluluk (İSS) kavramı, gerçekte açık bir sistemde faaliyet gösteren ve bu nedenle iç ve dış çevreden etkilenen işletmeler ile toplum arasında sosyal bir uzlaşma ve anlaşma yaklaşımı sunmaktadır. Bu yaklaşım, iki veya daha fazla veya örgütlerin aralarındaki etkileşimden dolayı ortaya çıkan beklentilerin dengelenmesini sağlayıcı niteliktedir.¹²⁷ Bu niteliğinden dolayı işletmelerde sosyal sorumluluğun önemi, işletmenin amaç ve politikalarının en rasyonel biçimde gerçekleşmesine olan katkısı açısından değerlendirilmelidir. Sosyal sorumluluk gereği işletmeler çeşitli çıkar grupları arasında bir denge kurmak zorunda kalırlar. İşletmelerin bu dengeyi kurması, işletmelere ilişkin toplumsal görüşleri ılımlı hale getirmekte, bu da işletmelerin uzun dönemli yaşamalarını sağlayıp, uzun dönemde işletme kârını en yükseğe çıkarma amacına hizmet etmektedir.¹²⁸

Günümüzde işletmelerde sosyal sorumluluk yaklaşımı, küresel örgütlenmeler tarafından da dengeli bir ekonomik büyüme açısından destek görmektedir. Örneğin başta BM olmak üzere, AB, OECD, Dünya Bankası gibi uluslar üstü kuruluşlar “işletmelerde sosyal sorumluluk” (kurumsal sosyal sorumluluk) kavramına önem vermektedirler. Çünkü sürdürülebilir ekonomik bir gelişme için işletmelerin içinde yaşadıkları ve etkin oldukları topluma ilişkin bilgi ve ilgilerini geliştirmeleri gerektiği kabul edilmektedir. Gerçekten de başarılı işletmeler incelendiğinde sadece ürün ve hizmetleriyle değil, aynı zamanda topluma yaptıkları katkılarla da fark yarattıkları ve toplum tarafından kabul gördükleri görülmektedir. Toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmak işletmelerin toplumsal zihin payını, dolayısıyla da marka değerini artırmaktadır. İnsanların bilgi bombardımanına tutulduğu çağımızda, toplumsal konulara yapılan katkılar müşterilerle kurulan ilişkinin derinliğini, yoğunluğunu ve

¹²⁷ Dinçer, a.g.e., s. 84'den naklen William F. Glueck, *Business Policy and Strategic Management*, McGraw- Hill Book, Comp., New York, 1980, s. 62.

¹²⁸ Karalar, a.g.e., s. 59.

yakınlığını artırmaktadır. Toplumsal katkı sağlayarak sosyal sorumluluk anlayışını ön plana çıkaran işletmeler, aynı zamanda nitelikli personelin işletmeye kazandırılmasında ve işletmeye olan bağlılığının artmasına yardımcı olurlar. Çünkü insanlar, sadece bir çalışan değil, aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumun sorumluluk alan ve değer yaratan bir parçası olarak gören işletmelerde çalışmaktan daha çok hoşnut olmaktadır. Sosyal sorumluluğu ön plana çıkaran işletmeler, aynı zamanda da kamu yönetiminde de değer kazanmaktadır. Çünkü kişisel çıkar sağlayarak değil, toplumsal katkı sağlayarak kazanmak saygın bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.¹²⁹

Gerçekten de işletmelerin sosyal sorumluluğa verdiği önem, onun kamuoyu önünde imajını güçlendireceği gibi, sosyal sorumluluk bilinciyle hareket eden işletmeler, gerek iç gerekse dış çevreden işletme amaç ve politikalarını kökten etkileyecek tepkileri önlemiş olacaklardır. Çünkü gerek iç ve gerekse dış çevreden gelen bazı tepkiler, işletme faaliyetlerinin durdurulmasına kadar giden sonuçlar doğurabilir. Örneğin, işletmenin çevreye attığı atıkların çevreyi kirletmesi sonucu, çevreci baskılar ve tepkiler, işletmenin yasal açıdan kapatılmasına kadar uzanan sonuçlara işletmeyi götürebilir. İşletmeler elde ettikleri kârların bir bölümünü çeşitli toplumsal etkinliklere ayırmak zorundadırlar. Aksi takdirde sendikacılar, tüketiciler ve başka toplum kesimlerinin göstereceği bazı tepkilerden ve bu tepkilerin uzun dönemde işletme içinde yaratacağı olumsuzluklardan dolayı işletmenin varlığı tehlikeye girebilir.¹³⁰

Bu tehlikeli durumundan işletmeler ancak sosyal sorumluluk bilinciyle hareket ederek korunabilirler. Dolayısıyla işletmeler sosyal sorumluluk bilinciyle hareket ederek iç ve dış çevreye karşı sorumlu bir tutum ve davranış içinde olmaları gerekir. Ayrıca, sosyal sorumluluğun bir gereği olarak işletmelerin faaliyet gösterdiği çevrede eğitim, sağlık, spor ve kültürel faaliyetleri desteklemesi işletmeye karşı olan tutum ve davranışlarda önemli ölçüde değişimlere yol açacaktır. Yine işletmelerin doğal çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin en az düzeyde tutulması yönünde gösterdikleri çabalar, işletmelerin toplumsal açıdan sosyal sorumluluk duygusuyla hareket ettiklerinin bir göstergesi olarak algılanacaktır.¹³¹

¹²⁹ Argüden, a.g.m., s. 19.

¹³⁰ Karalar, a.g.e., s. 59.

¹³¹ Karalar, a.g.e., s. 60.

Ancak yinede işletmenin kendi amaçlarına yönelik ekonomik faaliyetleri ile sosyal sorumlulukları birbirinden ayrı olarak düşünölmelidir. Her iki alandaki görev ve sorumluluklar birlikte düzenlenmeli ve karşılıklı etkileşimleri daima göz önüne alınmalıdır. İşletmeler ekonomik amaçlarını gerçekleştirirken, bir taraftan topluma zarar verecek veya olumsuz etki yapacak faaliyetlerini ortadan kaldırarak sosyal dengeyi korumalı, diğler taraftan toplumun refah ve sağlığına hizmet eden faaliyetleri bularak sosyal faydayı artırmalıdır.¹³²

2.3.2. İşletmelerde Sosyal Sorumluluğun Kapsamı

İşletmelerde sosyal sorumluluk (İSS), toplumun bir parçası olan işletmelerin etik değerlere uygun davranma yükümlölüğünü ifade etmektedir. İşletmelerin sosyal sorumluluğı kavramı, kendi içerisinde iş dünyası ve toplumun sosyal olarak içiçe geçmiş olduklarını belirtmektedir. İşletmelerde sosyal sorumluluk (İSS) çerçevesinde işletmeler toplumun bir parçası olarak görölmekte ve toplumun süregelen bir şekilde işletmelerin yaşamına nüfuz ettiğı düşünölmektedir. Bu bağlamda iş dünyasına yönelik sosyal etkiler genellikle toplumdaki yasal, politik ve kültürel baskılar yoluyla kendini hissettirmektedir. Benzer şekilde, iş dünyası da toplumun kültürel ve politik yapısına etkide bulunmaktadır. İş dünyası ve toplum arasındaki bu karşılıklı ve birbirinden ayrılamaz ilişkinin bir sonucu olarak da tüm işletme kararları sosyal bir etki taşımaktadır.¹³³

Bundan dolayı İSS, işletme faaliyetlerinin toplumun etkisel, yasal, kamusal ve ticari beklentilerini karşılayan ve hatta bu beklentileri aşacak şekilde yerine getirilmesini öngörmektedir. Bu yaklaşıma göre, işletmeler kararlarını etik değerler çerçevesinde, insanların, toplumun, çevrenin beklentilerine ve yasal yükümlölüklere uygun şekilde almak durumundadır. İşletmelerin bu sorumluluğı, üst yönetim tarafından desteklenen ve teşvik edilen ve karar alma ve iş faaliyetlerini yerine getirmek

¹³²Dinçer, *Stratejik Yönetim...*, s. 83.

¹³³Devlioğlu, Alpay, Evcimen, *a.g.m.*, s. 73.

için gereksinim duyulan geniş kapsamlı politikaları, faaliyetleri ve programları içermektedir.¹³⁴

Bir toplumda gerek toplumun tamamını gerekse bir bölümünü ilgilendiren bir çok sorunlar ve yerine getirmesi gereken görevler olduğu gibi, işletmelerin de sorunları ve yerine getirmesi gereken görevleri vardır. Bir işletme çeşitli şekillerde ve çeşitli hizmetlerle toplum yaşamının niteliğini geliştirmeye katkı sağlayabilir. Bu durum işletmenin sahip ve yöneticilerinin değer yargıları, onların karar kriterleri, işletmenin kaynak ve olanakları ile toplumun ihtiyaç ve beklentilerine bağlıdır. Çevreni korunması, çalışma yaşamının niteliğinin geliştirilmesi, fiyat indirimleri, kaliteli ve gelişmiş mamullerin sunulması, kapasiteli ve liyakatli personelin yetiştirilmesi, yeni ve daha uygun teknolojilerin araştırılması, üretimi ve tüketimi teşvikte israf ve firelerin önlenmesi, hurda ve kullanılmış mamullerin yeniden üretim sürecine sokulması, yatırımların toplumun ihtiyaçlarının önceliği göz önünde bulundurularak yapılması, uzun vadede tüketicilere ve topluma zarar verecek yatırımların çok kârlı bile olsa terk edilmesi, eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi, fakir ülkelerle iş anlaşmalarına öncelik verilmesi gibi faaliyetler sosyal sorumluluk kapsamındadır.¹³⁵

2.3.3. Sosyal Sorumluluğun Denetimi

İşletmelerin sosyal sorumluluklarını yerine getirip getirmediikleri çeşitli şekillerde denetlenebilir. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibi açıklanabilir.¹³⁶

İlgili Çıkar Gruplarının Denetimi: Bu denetim türü, işletme dışındaki çıkar grupları vasıtasıyla olmaktadır. İşletmenin ilgili çıkar gruplarının menfaatlerini dikkate alması, kavraması ve örgütsel tepkileri değerlemesine ve buna göre uygulamalarını

¹³⁴ Develioğlu, Alpay, Evcimen, a.g.m., ss. 72-73.

¹³⁵ Dinçer, **Stratejik Yönetim ...**, s. 86.

¹³⁶ Akgemici, Çelik, Özgener, a.g.m.; Harold Koontz, Heinz Wehrich, **Management**, McGraw-Hill Book Company, Ninth Edition, New York, 1988, s. 611; Courtland L. Boveé, John Thill, Marian Burk Wood, George P. Pavel, **Management**, McGraw-Hill Inc., New York, 1993, s. 114.

yönlendirmesine yardımcı olur. Örneğin; hükümetin düzenlemeleri ve kontrolü, işletme dışı grupların etkisi, rekabet ve pazarın işleyişi bu tür denetimlere girer.

Güvenlik Denetimi: Bu denetim türü, bir organizasyonun en iyi şekilde nasıl kontrol edileceğini ve iş ile ilgili tehlikelerin nasıl en aza indirgenebileceğini veya elimine edilebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çevresel Denetim: Çevresel denetim; doğal çevreyle ilgili potansiyel risk durumunu kesin bir şekilde tahmin etmeye çalışarak bu alandaki örgütsel çabaları yönlendirme ve potansiyel çözümler belirleyip sunma amacını taşımaktadır

İşletmenin Kendi Kendini Denetlemesi: Strateji ve uygulamalarında öncelikle sosyal sorumluluğu sürdürmek isteyen işletme, sosyal sorumluluğun çeşitli alanlarında işletmenin performansını sistematik bir biçimde değerleyen ve raporlayan bir sosyal denetim mekanizması çalıştırabilir.

Sosyal denetim türleri bir başka sınıflandırmaya göre altı grupta incelenebilir:¹³⁷

- **Kanunlar ve Hükümet Düzenlemeleri Vasıtasıyla Sosyal Denetim:** Çevresel kirlilik, personelin istihdamında ayırım yapma, endüstriyel güvenlik ve sağlık gibi alanlarda örgütün performansının analitik ve niceliksel olarak ölçülmesini kapsar. Amaç, devletin istediği gereklerin yerine getirilmesidir. Bu denetim türünde raporlar işletme personeli tarafından hazırlanır. Bu raporlar devletin farklı kurumları tarafından izlenmekte ve denetlenmektedir.
- **Sosyal Performansın Denetimi:** Kirlilik, istihdamda cinsiyet, etnik köken ve ırksal ayırım yapma gibi sosyal kaygıların olduğu belli bazı alanlarda; işletme ve endüstrinin değerlemeye tabi tutulmasını ve bu konudaki eleştirileri kapsar. Bu denetim türünde raporlar, dışarıdan bir

¹³⁷ John B. Miner, Timothy M. Singleton And Vincent P. Luchsinger., **The Practice of Management**, Charles E. Merrill Publishing, Columbus, 1985, ss. 454-455.

uzman ya da eleştirilen tarafından hazırlanır. Bu denetim türünde izleyiciler, yatırımın yapıldığı yerel topluluk ve ilgili toplum olmaktadır. Bu tür bir denetimin faydası, yatırım kararlarını etkilemek amacıyla işletme ya da endüstriye yönelik olumsuz tanıtım ve eleştiri yaparak işletme ve endüstrinin gereken standartlar ve kurallara uymasının sağlanmasıdır.

- **Seçilen Grup Tavırlarının Denetimi:** Sosyal endişelerin olduğu çeşitli alanları ve bunlarla ilgili sorunları dikkate alarak işletmenin eylemlerinden etkilenen grupların tutum ve tercihlerinin analitik olarak ölçülmesini kapsar. Söz konusu gruplar; işgörenler, hissedarlar, tedarikçiler, müşteriler, yerel topluluklar ve genel toplum olarak ifade edilebilir. Bu denetim türünde raporlar dışarıdan bir danışmanlık şirketi tarafından hazırlanır. Bu tür raporlar, işletme yönetimi ve ilgili toplum tarafından izlenmektedir. Bu türden bir denetimin faydası, sosyal etkilerin yeniden gözden geçirilmesi ve hakla iletişimin yönetilmesine olanak sağlamasıdır.
- **Makro-Mikro Açından Sosyal Göstergeler Denetimi:** Ülke düzeyinde ya da bölgesel düzeyde ortaya konan bir sosyal göstergeler seti yardımıyla işletme performansının niceliksel olarak saptanmasını amaçlar. Göstergeler; sağlık ve güvenlik, eğitim, konut, ulaşım, gelir düzeyi ve kültürel faaliyetler gibi faktörlerle ilgili olmaktadır. Burada makro düzeydeki sosyal göstergelerle ilgili raporlar, kamu ve özel kuruluşlar tarafından hazırlanırken mikro düzeydeki işletme performansı ile ilgili sosyal göstergelere ilişkin raporlar işletmenin kendi personeli tarafından hazırlanmaktadır. Bu denetim türünde izleyiciler, işletme yönetimi, hissedarlar ve ilgili topluluk olmaktadır. Bu denetim türünün faydası, sosyal performansın yeniden gözden geçirilmesine dönük bir yönetim biçimini benimsemesi ve ilgili çıkar gruplarıyla iletişime önem vermesidir.

- **Sosyal Denge Bilançosu ve Gelir Raporu:** Geleneksel muhasebe ve finans yöntemlerinden yararlanılarak sosyal performansın parasal olarak ifade edilmesi söz konusu olmaktadır. Bu denetim türünde raporlar, işletmenin uzman personeli ve/veya mali müşavirlik firmaları tarafından hazırlanmaktadır. Bu denetim türünde izleyiciler; işletme yönetimi ve ilgili topluluktur. Bu denetim türünün faydası, maliyet-kârlılık rasyolarının yeniden gözden geçirilmesi ve hissedarlarla ilişkilerin yönetiminde kolaylık sağlamasıdır. Bu denetim türü, Fransa ve İtalya'da bütün orta ve büyük boy işletmeler açısından yasal bir zorunluluktur.
- **Sosyal Süreçlerin/Programların Denetimi:** Sosyal açıdan önem arz eden belirli programların yönetilmesi esnasında örgütsel performansın niceliksel, tanımlayıcı ve analitik olarak değerlemesini kapsar. Bu denetim türünde raporlar işletme personeli ve dışarıdan danışmanlar tarafından hazırlanır. Bu denetim türünde izleyiciler, işletme yönetimi ve ilgili topluluktur. Bu denetim türünün faydası, program etkinliğinin yeniden gözden geçirilmesi ve toplumla iletişimin yönetimine olanak sağlamasıdır.

2.3.4. İşletmelerin Sosyal Sorumluluklarının Sınıflandırılması

işletmelerde sosyal sorumluluk (İSS), işletme içi ve dışı sorumluluklar veya hukuki, ahlaki, ekonomik sorumluluklar şeklinde sınıflandırılabilceği gibi, işçi hakları, toplum hizmeti, çevreyi koruma, tüketiciyi koruma, eğitim ve sosyal yardımlar, şehir planlaması, kültür ve sanat faaliyetleri, sağlık hizmetleri şeklinde de sınıflandırılmaktadır.¹³⁸ Yapılan bir diğer sınıflandırmada şöyledir:¹³⁹

- Sosyal Değerler ve İş Ahlakı,
- Doğal çevrenin korunması,
- Tüketicinin korunması,

¹³⁸ Dinçer, *Stratejik Yönetim*, s. 87'den naklen Leon C. Megginson, Donald C. Masley, Paul H. Pietri, *Managament : Concepts and Application*, 3rd Ed., Harper and Row Pub., New York, 1989, ss. 567-574.

¹³⁹ Dinçer, a.g.e., s. 87.

- Çalışma Yaşamının Niteliğinin Gelişmesi,
- Sosyal Yararı Sağlayacak Yatırımların Yapılması,
- Diğer Sosyal Yardım ve Destekler,

Bu araştırmada da esas alınacak olan işletmelerin sosyal sorumluluk alanlarını ise şöyle sınıflandırılmaktadır:¹⁴⁰

- Çalışanlara karşı sorumluluk,
- Müşterilere (tüketicilere) yönelik sorumluluk,
- Yöneticilere karşı sorumluluk,
- Çevreye karşı sorumluluk,
- Hissedarlara yönelik sorumluluk,
- Doğaya ve çevreye karşı sorumluluk,
- Devlete karşı sorumluluk,
- Tedarikçilere karşı sorumluluk,
- Rakiplere yönelik sorumluluk,
- Topluma karşı sorumluluk vs.

2.3.4.1. Kâr Maksimizasyonu Sorumluluğu

İşletmelerin en önemli amaçlarından birinin kâr olduğu ifade edilmişti. Kar maksimizasyonu, işletmeyi esas alan sosyal sorumluluk yaklaşımıyla ele alınır. İşletmeler, kârlarını maksimize edebildikleri ölçüde, yeni yatırımlar yapabilirler, yeni istihdam sağlayarak devlete karşı sorumluluklarını yerine getirebilirler. Yine, işletmeler kârları ölçüsünde topluma karşı sorumluluklarını yerine getirdikleri gibi, devlete de, eğitim, sağlık, kültürel alanlarda yardımcı olabilirler. Bu nedenle kâr maksimizasyonu işletmeler açısından sosyal sorumluluğun bir gereği olarak görülür. Ancak, işletmeler diğer sosyal sorumluluklarını dikkate alarak ve denge kurarak kâr maksimizasyonuna yönelmelidirler.

¹⁴⁰ Coşkun Can Aktan "İş Ahlakı Ve Sosyal Sorumluluk Kavramı"
www.canaktan.org++sosyal+sorumluluk+%22&hl=tr&ie=UTF-8&inlang=tr, 02.10.2003.

2.3.4.2. Hissedarlara Karşı Sosyal Sorumluluklar

Hissedarlar, işletmeye sermaye sağlayan ve sermayeleri karşısında çeşitli beklentileri olan kişilerdir. İşletmenin kuruluş amaçları çerçevesinde hissedarların işletmeden bekledikleri değişiklik gösterebilir. Bazı işletmelere hissedarlar topluma hizmet, bölgesel kalkınma, istihdam sağlama gibi gerekçelerle hisse sahibi olurlar. İşletmelerin bu amaçlarını gerçekleştirecek performansı göstermesi, hissedarlara karşı işletmenin sosyal sorumluluğunu yerine getirdiği şeklinde yorumlanır. Ancak bütün bunların gerçekleşmesi, işletmenin etkin ve verimli bir biçimde işlevlerini yerine getirerek, aynı zamanda kâr etmesiyle mümkün olacağından, işletmenin hissedarlara karşı sosyal sorumluluğunu yerine getirmesi işletmenin etkin, verimli ve kârlı bir konumda olmasını gerektirmektedir.

2.3.4.3. İşletmelerin Personeline Karşı Sosyal Sorumlulukları

Personele karşı sorumlulukların en önemlisi çalışma yaşamının niteliğinin geliştirilmesiyle ilgilidir. Yönetim, işletme içinde çalışma koşullarını geliştirerek, insanlar için daha elverişli ve anlamlı hale getirmelidir. Gerçekte çalışanlara daha iyi iş ve çalışma koşulları hazırlamak, işletme için bir sosyal sorumluluk olduğu kadar ekonomik bir zorunluluktur.¹⁴¹ Yönetim adil ve eşit ücret, sağlıklı ve güvenli çalışma ortamı, insani kapasiteyi geliştirme ve kullanabilme fırsatı ve iş örgütünün içinde bütünleşmeye yönelik politikalar hazırlayarak çalışma yaşamını daha insanileştirebilir. Böylece;¹⁴²

- Kendi yaşamını etkileyen konularda personelin daha çok söz sahibi olmalarını sağlayan katılımcı bir örgüt yapısı,
- Daha iyi işbirliği, yüksek üretim ve artan kârlılıktan herkesin faydalanmasını sağlayan ücret ve ödül sistem,
- Personelin haklarını genişleterek hem çalışırken hem de emeklilik halinde daha iyi iş güvenliği,

¹⁴¹ Dinçer, a.g.e., s. 90.

¹⁴² A.g.e., s. 91.

- İnsanların gelişme ve uyum koşullarına olanak veren bir iş ortamı hazırlanmış olacaktır.

2.3.4.4. İşletmelerin Tüketicilere Karşı Sosyal Sorumlulukları

İşletmelerin tüketicilere karşı sosyal sorumluluğu, onlara talep ettikleri hizmet ve mamulleri en uygun fiyatta ve en kaliteli biçimde sunmaktır.

2.3.4.5. İşletmelerin Tedarikçilere Karşı Sosyal Sorumlulukları

İşletmelerin tedarikçilere karşı sorumlulukları, talep ettikleri hammadde ve mamulleri zamanında teslim almak, satın aldıklarının değerini zamanında ödemektir.

2.3.4.6. İşletmelerin Devlete Karşı Sosyal Sorumlulukları

İşletmeler, üretim işlevinde bulunup kâr elde ederlerken, diğer taraftan da burada sayılan sosyal sorumlulukları yerine getirmekle sorumludurlar. Bunlardan biri de, işletmelerin devlete karşı sorumluluklarıdır. İşletmeler devlete karşı burada sayılan sorumlulukları getirmesinin yanı sıra, devletin yerine getirdiği alt yapı ve benzeri hizmetlerin en optimum biçimde yerine getirilebilmesi için işletmelerin vergi ödemesi, ödedikleri vergileri de zamanında ödemesi gerekir. İşletmelerin bu açıdan devlete karşı yerine getirmekle sorumlu olduğu en başta gelen sorumluluğu vergisini zamanında ödemektir.

Ancak, işletmelerin devlete karşı sorumluluğu sadece vergi ödemek değildir. İşletmeler sadece üretim yaparak tüketici ihtiyaçlarını gerçekleştiren kuruluşlar değildir. Bundan dolayı, işletmeler sadece tüketici taleplerini karşılayıcı üretimi yerine getirmekten daha da öte bir işlevi söz konusudur. Bu da, işletmenin ürettiği ürünlerin dünya standartlarında ve kaliteli olmasıdır. Standart dışı ve kalitesiz üretim, dış pazarlarda kötü imaj oluşturacağından, ülkenin döviz ve prestij kaybına yol açacaktır. Bundan dolayı işletmelerin devlete karşı sorumluluğundan biri de, dünya standartlarında

ve kaliteli üretimi ve modern yöntemleri uygulayarak, GSMH artışına pozitif katkı sağlayacak faaliyet içerisinde bulunmak olacaktır.

2.3.4.7. İşletmelerin Topluma Karşı Sosyal Sorumlulukları

Topluma karşı sosyal sorumluluklar irdelendiğinde sosyal faydayı artıracak yatırımların yapılması, çevreye sosyal yardım ve destekler sunması en önemli sosyal sorumlulukların başında gelir. İşletmeler kârlılığını artırarak sermaye sağlar ve yeni yatırımlara yönelirler. İşletmeler, yeni yatırımlar planlarında kısa vadede kendi kârını azamileştirirken uzun vadede tüketiciye ve topluma zarar verecek kararlar almamalıdır. Yapacağı yatırımlarla ülkenin üretim potansiyelini, maddi ve manevi refahını yükseltmelidir. Ayrıca, istihdam olanağı sağlayarak, teknoloji geliştirerek, insan sağlığı ve kamu güvenliğini artıracak önlemleri alarak ve toplumsal öncelikleri göz önünde bulundurarak sosyal faydayı artırmalıdır. Bunlardan başka sosyal görev ve sorumlulukların dışında işletmeler bazı sosyal problemlerin çözümünde de doğrudan veya dolaylı olarak yer alabilirler. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:¹⁴³

- Toplumda yardıma muhtaç ve sakatlara iş olanağı vererek, maddi yardım da bulunarak veya onların beklentilerine destek sağlayarak yardım etmek.
- Eğitim, kültür ve sanat faaliyetlerini desteklemek.
- Milli sporların gelişmesine katkıda bulunmak.

Türkiye’de bir çok tanınmış kuruluş topluma karşı sosyal sorumluluk anlayışı çerçevesinde faaliyetlerini sürdürürken, özellikle bölgesel kalkınma ve sosyal bazı politikaları uygulama aracı olarak görülen KİT’lerin, sosyal sorumluluklarını yeterince yerine getirmediği görülmektedir. Özellikle çevre kirliliği konusunda yeterli önlemleri almayan KİT’ler, bulunduğu çevrenin doğal yapısını, tarımsal faaliyetlerine en önemlisi de insan sağlığına zarar vermektedirler.

Halbuki işletmeler sadece kâr etmeyi, istihdam sağlamayı gaye edinen kuruluşlar olmayıp, bazı sosyal sorumlulukları da olan kuruluşlardır. Bu çerçevede Türkiye’de özel

¹⁴³ Dinçer, a.g.e., s. 92.

sektörde topluma karşı sosyal sorumluluklara büyük önem veren bir çok kuruluş bulunmaktadır. Bunlar eğitimden sağlığa kadar kendilerini sorumlu hissettikleri alanlarda sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket ederek faaliyetlerde bulunmaktadır.

Türkiye'nin önde gelen kuruluşlarından olan Koç, ürettiği ürünlerin ve verdiği hizmetin kalitesinin yanı sıra toplumun gelişmesine hizmet amacıyla sosyal sorumluluklara verdiği önemle de dikkati çeken kuruluşlarımızdandır. "Anadolu Buluşmaları" adı altında bayileri ile toplantıda yaptığı konuşmada Koç Holding üst yöneticisi F. Bülent Özaydınlı, "sosyal sorumluluklarımız da, Türkiye'ye ve onun geleceğine karşı en az ticari sorumluluklarımız kadar önemli ve yaşamsaldır." sözleriyle sosyal sorumluluk anlayışının geniş anlamda önemini vurgulamış; Koç'un, sosyal sorumluluk çerçevesinde özellikle eğitim, sağlık ve kültür olmak üzere üç alanda yaptığı yatırımlarda yoğunlaştığını ifade etmiştir.¹⁴⁴

2.3.4.8. İşletmelerin Çevre Halkına Karşı Sosyal Sorumlulukları

İşletmeler bir çevrede faaliyette bulunurken, işletmenin faaliyet gösterdiği, üretim işlevini gerçekleştirdiği çevre halkı, işletmenin faaliyetlerinden çeşitli biçimlerde etkilenir. Bazı işletmeler doğaya bıraktıkları çeşitli atıklarla çevre halkının soluduğu havayı, içtiği suyu kirletir, insan sağlığını tehdit eder. Yine çevreye bırakılan atıklar özellikle çevre halkının geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetleri de olumsuz etkiler. Bütün bu olumsuzluklar işletme ile çevre halkını karşı karşıya bırakabilir. Bu açıdan işletmelerin çevre halkına karşı sorumlulukları öncelikle, işletmenin faaliyet gösterdiği çevrede halkın sağlığına ve geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetlerini olumsuz etki yapacak atıkları doğaya serbest biçimde bırakmaması gelmektedir. Bir diğer deyişle, işletmeler çevre halkının sağlığını ve geçim kaynaklarını tehlikeye atacak etkileri kontrol altına almaları, filtre ve benzeri önlemleri alarak atıkların çevreye zarar vermesini önlemeleri sosyal sorumluluklarının bir gereğidir. Ayrıca, işletmeler, olanakları çerçevesinde çevre halkına eğitim, spor, kültürel konularda destek olması ve istihdamda çevre halkına öncelik tanınması, işletme ve çevre halkının uyum içinde

¹⁴⁴ F. Bülent Özaydınlı'nın "Koç'un Sosyal Sorumlulukları", üzerine bayiler toplantısında yaptığı konuşmadan alınmıştır. <http://www.koc.com.tr/haberler/bb030618.asp>, 20.07.2003.

bulunmasını sağlayacaktır. Bu durum, işletmelerin etkin ve verimli çalışmasına zemin hazırlayacaktır.

2.3.4.9. İşletmelerin Doğal Çevreye Karşı Sosyal Sorumlulukları

Çevre sağlığının korunması ve sürdürülmesi günümüzde üzerinde önemle durulan konular arasında yer almaktadır. Gerçekten de çevreye verilen zararlar ve ortaya çıkan sorunlar ister gelişmişlik yönüyle isterse politik sistemler açısından değerlendirilsin tüm dünyanın ortak sorunu haline gelmiştir. Eko sistemi olumsuz etkileyen en önemli unsur, kirleticilerdir. Bireylerin yaşam süreçleri içinde çevresinden yararlanırken onu etkilemesi ve etkilenmesi sonucunda oluşan atıklar toprak, hava ve suya karışarak doğrudan çevreyi kirletmektedirler.¹⁴⁵

İşletmeler de toprak, hava, su ve iklimden oluşan doğal bir çevre içinde yaşarlar. Bilindiği gibi işletmeleri mal ve hizmet üretirken duman ve zehirli gazlarla havayı; zararlı kimyevi atıklarla suyu, katı tüketim maddelerinin atıklarıyla ve ambalajlarıyla toprağı kirletmektedirler. Gerek işletmelerin gerekse diğer faktörlerin etkisi nedeniyle çevre kirliliği son zamanlarda havadaki oksijen oranının azalması, ozon tabakasının delinmesi, toprağın veriminin azalması gibi bir çok noktadan insan yaşamını tehdit eder boyutlara ulaşmıştır.¹⁴⁶

Genel olarak işletme ve diğer çevre kirletici faktörlerin açtığı çevre sorunlarına bakıldığında şunları görmek mümkündür:¹⁴⁷

- Yeşil alanların ve genel olarak ekolojik yapının yıpratılması,
- Ormansızlaştırma,
- İklimsel değişiklikler,
- Büyük boyutlu toprak erozyonu ve tarımsal arazilerin kaybı,

¹⁴⁵ Toprak, a.g.m., s. 180.

¹⁴⁶ Ersin Gürdoğan, *Kirlenmenin Boyutları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, s. 75-100; Dinçer; a.g.e., s. 89.

¹⁴⁷ Bayramoğlu Yıldırım, a.g.e., ss. 10-11.

- Azalan tarımsal üretim,
- Kentsel alanlara yönelik yoğun göçler,
- Plansız, çoğu zaman yasadışı ve deprem, sel ve toprak kayması gibi risklerin yüksek olduğu mekanlarda yerleşmeler,
- Su kaynaklarının yetersizliği,
- Çeşitli nedenlerle oluşan yer altı ve yer üstü su kaynakları kirliliği,
- Deniz kirliliği,
- Etkin kanalizasyon ve kirli arıtma sistemlerinin sağlanamaması,
- Katı atık yönetiminin yetersizliği,
- Her türlü nedenlerden oluşan hava kirliliği,
- Asit yağmuru,
- Nükleer serpinti,
- Zehirli atıklar,
- Kurşun kirliliği,
- Asbest kirliliği,
- Enerji yetersizliği ve yükselen enerji fiyatları,
- Trafik kirliliği,
- Gürültü kirliliği,
- Genel olarak toplum sağlığında kötüleşme (solunum yolları hastalıklarının yaygınlaşması ve kronikleşmesi, bağışıklık sisteminde oluşan değişiklikler, özellikle çocuklarda saptanan yaygın sindirim yolu hastalıkları

Bu durum, işletmelere karşı tepkilerin oluşmasına ve işletmelerin etkin ve verimli çalışmasını da önlemektedir. Bilindiği gibi, Türkiye’de Bergamaların siyanürle altın aranmasına karşı çıkmaları ve tepki göstermeleri, kamuoyunu uzun süre meşgul etmiş, fabrikada üretim sık sık durmuştur. Geçmişte İstanbul’da atıklar sonucu oluşan en büyük kirlilik, suyunun berraklığı ile meşhur ve tarihte “Altın Boynuz olarak anılan Haliç’te yaşanmış, buralarda çok büyük su kirliliği oluşmuş, su canlıları yaşayamaz olmuştur.

Kütahya ETİ Gümüş A.Ş.’ de, üretimde kullandığı siyanürün sulara karıştığı ve çevre köylerde kanserleri artırdığı yönünde eleştirilere ve tepkilere konu olmuştur. Dolayısıyla işletmeler faaliyet gösterirken doğal çevre açısından bir çok olumsuzluklara yol açtıkları gibi, sulara karışarak da, insan ve canlı yaşamında madde ve manevi olumsuz etkilere yol açmaktadır. İşletmelerin sadece kendi amaçlarını esas almaları, canlılarla tabiat arasındaki asırlardır süregelen ekolojik dengenin bozulmasını artırarak, dünyayı insan için yaşanmaz hale getirebilir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak işletmelerin doğal çevrenin korunması konusunda hassas olmaları gerektiği gibi, asıl olan işletmelerin, sosyal sorumluluğunun bir gereği olarak çevreyi kirletmemeye özen göstermeleridir. Ayrıca işletmeler sosyal sorumlulukları kapsamında kirlenmiş bir çevreyle mücadele ederek onu güzelleştirecek tedbirleri desteklemeli ve teşvik etmelidirler.¹⁴⁸ Bunun için çevre kirliliğini önleyici bazı yeni teknolojilerin uygulamaya konulması gerekir.

Tablo 2.1, eski teknoloji ve çevre dostu üretim teknolojilerinden bazı örnekleri göstermektedir:

¹⁴⁸ Dinçer, a.g.e., s. 89.

Tablo 2.1. Eski Teknoloji Ve Çevre Dostu Üretim Teknolojilerinden Bazı Örnekler

YÖNTEM	ESKİ TEKNOLOJİ SORUNU	YENİ EKNOLOJİ
KCl, MgSO ₄ (NaCl'deki)	Yüksek oranda NaCl içeren bu tuzlar suyla atılırdı.	Başka ürünler için hammadde ve bu ürünlerin atık sudan kazanılması.
Metal sülfürlerden metal üretimi	SO ₂ bazı ürünlerin üretimini engeller, SO ₂ düşük derişimi kavurma gazı olarak kullanılırdı.	Hava yerine O ₂ kullanılarak S' ce fakir olan gazlardan da H ₂ SO ₄ üretimi
Ham petrol ve doğal gaz	H ₂ S içeriği kullanımında problemli.	H ₂ S yoğunlaştırılır ve ayrıştırılır
Claus – Process	Kullanılmayan kükürt ve S ₂ O 'ye dönüştürülemeyen gaz gazlar havaya	Ayrı bir Claus basamağı ile S bileşikleri SO ₂ O da H ₂ SO ₄
Viskoz değeri	Spinn işleminde büyük miktarda CS ₂ ve H ₂ S açığa çıkar ve emilip atılıyordu.	CS ₂ çevrime verilir ve agretta utulur. H ₂ S'e o da H ₂ SO ₄ üretiminde kullanılır.
Nitrik asit üretimi	Reaksiyona girmeyen NO ₂ havaya karışırdı.	En iyi NO ₂ absorpsiyonu sağlar, kalan olursa tekrar N ₂ 'ye çevrilir.
Sulu H ₃ PO ₄ üretimi	H ₃ PO ₄ derişirme sırasında açığa çıkan flor atık gazda kalırdı	HF H ₂ SİF ₆ ve AlF ₃ 'e dönüştürülür.
Klor alkali Elektrolozi	Amalgam tekniğinde (AT) Hg ürünlere geçebilirdi ve Diyafram tekniği ile (DT) asbeste tutulurdu	AT ürünlerindeki Hg tekrar çevrime girer. AT/DT membran yöntemi kullanılır
Etilen oksit	CaCl ₂ ve organik yan ürünler klor hidrin tekniği ile atık suya geçirdi.	Etilen O ₂ doğrudan etkileniyor
Sulfon asit üretimi (Deterjan hammaddesi)	Sulfonlamada oleum (d H ₂ SO ₄) kullanılır ve her safhada H ₂ SO ₄ atığa geçirdi	Sülfolama SO ₃ ile yapıyor ve suyla H ₂ SO ₄ tekrar destilleniyor
Bisfenol – Alkifenol izo propilalkol 2Buten/1Buten	Mineral asitlerle katalizlenir atık sular hem organik hem de asitli olurdu	Heterojen asit katalizörleri ile yüksek seçicilik sağlanır, asidik iyon değıştirici
Aromatik Aminler	Oksit artıklar, organik ağır metal tuzları suya geçer	Kimyasal indirgeme yerine katalitik indirgeme
Klorbenzen, klortoluen	Açığa çıkan HCL nötr ve suya organik karışımlar	HCL tekrar geri kazanılarak ayrılır
Fenol	Atık problemi, en sonunda org. Klorlu vs. atıklar suya	Hock yöntemi ile Cumal hidroperoksit kullanılır ve aseton oluşturulur.
Siklo hekzerol, siklohekzenon	Sulu üretim tekniğinde atık suya org. ve tuz çok çeker.	Yan ürün miktarı azaldıkça (seçimli katalizör) dikarbon asit tekrar kazanılır.
Hidroksilamin	Rasching – sentezi kaçak ve atık SO ₄ ve NO _x amonyum sülfat olarak tutulurdu.	NO – katalitik hidrülenir ve SO ₂ ile NH ₄ NO ₂ 'nin indirgenmesine gerek kalmaz.
Caprolactam siklohekzanonoksim		
Aminoantrakinon (Boya ara ürünü)	Sülfolama işlemi sonucu yüksek org. madde ve atık H ₂ SO ₄ atık suya geçer.	1-nitroantrakinon üzerinden sentezde yan ürün olarak üretilir.
Ftalasitanhidrid	0- ksilenen ve naftalinin gaz fazı oksidasyonunda maleik asit anhidrid yan ürün atık su kirlenir.	Yıkama suyundan maleik asit anhidrid üretilir.
Yüksek yoğunluklu polietilen (HDPE)	Tiegler yöntemi yüksek enerji gerektirir. Katalizör zehirlenir.	Atık susuz ikinci nesil katalizörü kullanılarak üretilir.

H ₂ SO ₄ (Oleum) üretim ortamı	Atıklar organik madde ve atık asitle yüküldür.	H ₂ SO ₄ 'lü atıklar ve ürünler gübre ve FeSO ₄ şeklinde bağlar.
Boksitten al-hidrosit üretimi	FeSO ₃ ve SO ₂ içeren kırmızı çamur	Kırmızı çamur hafif inşaat malzemesi üretiminde ve atık su arıtımında kullanılır, çimento üretilir.
Al – elektrolizle üretim	Kriyolit ve AlF ₃ gibi kolay erime sağlayan ortam havaya HF kaçışına sebep olur.	Virbel – tabaka adsorbsiyonu ile florlar Al ₂ O ₃ 'de tutulur. Ve tekrar elektrolize gönderilir.
PUR poliüretan ve sünger – köpük üretimi	PUR – bazlı sünger atığı	PUR bazlı süngerler hidroliz edilir ve tekrar PUR üretiminde kullanılır.
Plastik işleme	Atık lastik ve plastik atıklar	Piroliz edilerek temel organik maddelere çevrilir.
Organik sentezlerde çözücü ilavesi	Çözücü atıkları hava ve suyu kirletir.	Gaz faz adese. İle çözücüler geri kazanılır ve tekrar kullanılır, ya da çözücüsüz atıksız ayırma teknikleri kullanılır.

Kaynak : Mehmet Doğan, “Sanayileşme ve Çevre Sorunları”, Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, Yıl 40, S. 477, ss.57-58.

Ayrıca, doğal çevre kirliliğini önlemek için şu stratejiler de önemlidir:¹⁴⁹

- Doğal en çok bozan hava ve su kirlenmesinde en büyük kaynak olan ve dünyanın birikimini en hızlı tüketen sanayileşme, ulaşım, ısınma ve tüm alanlarda ihtiyaç duyulan enerjiyi yenilebilir enerji kaynaklarından karşılamaya çalışmak,
- Sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi atıklardan ve yenilebilir kaynaklardan sağlamak,
- Nüfus artışını durdurmak,
- Mevcut üretim teknikleri yerine doğaya zarar vermeyen doğa dostu üretim süreçleri geliştirmek,
- Çevreden aldığımız şekilde ve miktarda çevreye tekrar kazandırmak.

2.3.4.9.1. İşletmelerin Su Kirliliğini Önlemeye Yönelik Sorumlulukları

Su insan ve diğer canlıların yaşamasının olmazsa olmazlarından. Özellikle tatlı su, insan ve diğer canlıların yaşamlarının gereğidir. Denizler ise, içinde binlerce değişik türde canlının yaşam sürdürdüğü tuzlu su özelliğine sahip sulardır. Dünyadaki su varlığı, ekolojik denge açısından önemlidir. Dünyanın 2/3'ü sularla kaplıdır.

¹⁴⁹ Mehmet Doğan, “Sanayileşme ve Çevre Sorunları”, Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, Yıl 40, S. 477, s.58.

Dünyanın 2/3'ünün sular ile kaplı olması sadece canlı varlıkların içmesi ve diğer ihtiyaçları için yararlanması için değildir. Atmosferdeki buharlaşmayla atmosferdeki oksijen dengesini de sağlamaktadır. Dolayısıyla su, canlı yaşamını her alanını saran bir olgudur. İnsanlar yaşamsal ve diğer ihtiyaçları için suyu kullandıktan sonra tekrar bir döngü içerisinde bırakırlar. Suyun bu sirkülasyonu sırasında yapısına karışan çeşitli maddeler suların fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini değiştirerek su kirliliğine yol açarlar. İnsan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan, suyun kullanımını kısıtlayan ve ekolojik dengeyi bozan, kullanıldığında canlı yaşamını tehdit eden sudaki kalite değişimleri su kirliliği olarak bilinir. Su kirliliğine, ev ve endüstri (işletmelerin) atıklarının artırılmaksızın doğaya serbestçe bırakılması, tarımda verimliliği artırma amacıyla kullanılan doğal ve yapay kimyasal maddelerin kullanımı sonucu su ortamına taşınması, toprak erozyonu gibi nedenler yol açar. Endüstri atıklarının ve besin artıklarının suya karışması sonucu suda bir çok kanserojenler bulunur. Bu kanserojenler, çeşitli yollarla insanlar geçer ve kansere yol açar. Bir çok işletmenin atıkları, böyle neticeler ortaya çıkaracak biçimdedir. Bu sonuçları düşünerek işletmeler, doğal çevreye karşı sorumluluk bilinciyle, bazı önlemler almalıdırlar.¹⁵⁰ Buna göre işletmelerin doğal çevreye karşı sorumluluğu çerçevesinde su kirliliğine karşı alınması gereken önlemler şöyle sıralanabilir:¹⁵¹

- Çöp ve benzeri atıklar su kaynaklarına atılmamalıdır.
- Petrol ile suların kirlenmesi önlenmelidir.
- Evrensel ve endüstriyel atıkların suları kirletmesi önlenmelidir.
- Gübre ve ilaçların sulara karışması önlenmelidir.
- Sentetik deterjanlı suların uygun bir biçimde toplanması sağlanmalıdır.
- Katı atıkların (kâğıt, cam, plastik vs.) geri dönüşümü özendirilmelidir.

¹⁵⁰ Ayfer Aydın, Seval Güven, "Çevre Kirliliği ve İnsan Sağlığına Etkisi", *Standart*, Yıl 38, S. 455, Ankara, Kasım 1999, s. 27-28.

¹⁵¹ Aydın, Güven, a.g.m., s.28.

- İşletmelerin üretim özelliklerine göre atık olan kalan kimyasal, radyoaktif (siyanür) gibi canlı sağlığını tehlikeye atan her türlü elementin atık olarak içme ve kullanma sularına karışması önlenmeli, bunların canlı sağlığı için tehdit oluşturmayacak biçimde depolanması ve bertaraf edilmesi sağlanmalıdır.

2.3.4.9.2. İşletmenin Doğal Bitki Örtüsünü (Toprağı) Korumaya Yönelik Sorumlulukları

Toprakların katı, sıvı ve radyoaktif atık ve kirleticiler tarafından fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerinin bozulması olayına toprak kirliliği denilmektedir. Tarım teknolojisindeki gelişmeler ve uygulamalar, maden işletmeciliği, kimyasal üretim yapan işletmeler ile radyoaktif faaliyetleri olan işletmelerin atıklarının toprağa sızması, atılması, şehir atıkları doğal bitki örtüsünü bozar ve toprak kirliliğine yol açar. Toprak kirliliği alerjiden, zeka geriliğine, kalp ve böbrek yetmezliğinden, görme bozukluklarına kadar bir çok insan sağlığında bir çok olumsuz etkilere yol açar. Ayrıca toprak kirliliği işletmenin faaliyet gösterdiği çevrede tarımsal faaliyette bulunan insanların tarımsal faaliyetlerini, buna bağlı olarak da aile ekonomilerini olumsuz etkiler. İşletmenin amaçlarından birinin, topluma hizmet olmasına rağmen, işletmenin faaliyet gösterdiği çevre halkının toprak kirlletmesine yol açarak ekonomilerine zarar vermeleri, işletmelerin doğal bitki örtüsüne ve toprak kirliliğine karşı duyarlı olmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. İşletmeler, çevre halkının tepkilerine yol açmadan etkin ve verimli biçimde faaliyetlerinin sürdürmelerinden daha öte, sosyal sorumluluklarının bir gereği olarak toprak kirliliğini ortadan kaldıracak depolama, bertaraf edici önlemleri almalıdırlar.¹⁵²

¹⁵² Aydınmer, Güven, a.g.m., s.28.

2.3.4.9.3. İşletmelerin Gürültü Kirliliğini Önlemeye Yönelik Sorumlulukları

Özellikle insan yaşamını etkileyen kirliliklerden biri de, gelişen teknoloji ve kentleşmenin sonucu ortaya çıkan gürültü kirliliğidir. Gürültü, insanların işitme, sağlık ve algılamasını olumsuz yönde etkilediği gibi, fizyolojik ve psikolojik bozukluklara da yol açabilmektedir. Gürültünün tiz ve saf olduğu oranda, daha büyük zarar verdiği kabul edilmektedir. Endüstri ve teknoloji kaynaklı sesler giderek artış göstermektedir.

Sanayileşme ve teknolojik ilerlemeler beraberlerinde çeşitli sorunları da getirmektedir. Bu sorunların içinde giderek daha fazla önem kazanan gürültü, günümüzde mücadele edilmesi zorunlu bir duruma ulaşmıştır. Gürültü; insanların işgücü verimliliğini, fikir işçilerinden %60, beden işçilerinden %30 azaltmaktadır. Böyle ortamlarda çalışan insanların dikkatlerinin dağılması sonucunda iş kazalarında önemli artışlar olmaktadır. Sürekli gürültülü bir yerde kalma veya çalışma durumunda kalıcı işitme bozuklukları ortaya çıkabilmektedir. Böyle gürültülü yerlerde çalışan insanlarda, gürültünün şiddetine ve sürekliliğine bağlı olarak kulak çınlamaları, sağırılıklar, tansiyon yükselmeleri, yorgunluk, iş ve zihinsel etkinliğin azalması, uykusuzluklar, sosyal bozukluk ve bezginlikler görülmektedir. Devamlı ve yüksek şiddetteki gürültünün sadece işitme ile ilgili bozukluklara neden olmakla kalmayıp, dinleme ve anlama güçlüğü, dikkat dağınıklığı, iş verimi ve konsantrasyonun azalması, uyku düzensizliği, sinirlilik, baş dönmesi gibi insan fizyolojisi üzerinde birçok olumsuz etkiye neden olduğu da bilinmektedir. Bu etkileri aşağıdaki şekilde sınırlayabiliriz.

- **İşitme üzerine etkisi**
 - Geçici eşik kayması
 - Kalıcı eşik kayması
- **Endokrin ve metabolik fonksiyonlar üzerine etkiler,**
 - Hastalıklara karşı rezistans,
 - Üreme üzerine etkileri
 - Nörolojik etkiler

▪ **Biyokimyasal ve farmakolojik özelliklere etkiler**

- Uyku üzerine etkileri
- Stres üzerine etkileri

Kişilerin huzur ve sükunun beden ve ruh sağlığını gürültü ile bozmayacak bir çevrenin geliştirilmesini sağlamak üzere, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 14. Maddesine dayanarak hazırlanan Gürültü ve Kontrol Yönetmeliği 11 Aralık 1986 tarih ve 19308 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikte her türlü gürültünün önlenmesine yönelik tedbirler, gürültü sınır değerleri ve yasaklamalar bulunmaktadır.

İşletmeler açısından istihdam ettiği personelin iş verimliliğini ve etkinliği artırmak için gürültü kirliliğini önlemek bir gereklilik olduğu kadar, personelin bir insan olduğu düşüncesinden hareketle de, gürültü kirliliğini önlemek gerekir. Ki bu, işletmenin sosyal sorumluluğunun bir gereğidir. Bazı işletmeler, dış çevreyi de etkileyecek biçimde gürültü kirliliğine yol açabilecek niteliktedirler. Ancak, ortaya çıkacak bu kirlilik bazı önlemler ile önlenebilecek durumdadır. Böyle bir durumda işletmeler, işletmeye maliyet oluşturmada daha çok, çevredeki insanların ve toplumun sağlığını göz önünde bulundurarak, sosyal sorumluluk anlayışının gereği olarak oluşturdukları gürültü kirliliğini önlemelidir. Aksi bir durum, işletmeye tepki açılmasına yol açabileceği gibi, bazı yasal yaptırımlar nedeniyle de zor durumda bırakabilmektedir.

2.3.4.9.4. İşletmelerin Hava Kirliliğine Yol Açmama Sorumluluğu

Hava kirliliği, havada katı, sıvı ve gaz şeklindeki yabancı maddelerin insan sağlığına, canlı hayatına ve ekolojik dengeye zarar verecek ya da yaşamdan maddi nesnelere zararlanılmasını engelleyecek miktar, yoğunluk ve sürede atmosferde bulunmasıdır. Havanın tabii bileşimini değiştiren gaz, sıvı veya katı halde bulunabilen kimyasal maddelere hava kirleticileri adı verilmektedir. Gaz dışındaki kirleticiler havada aerosol halde olup, bazıları sis, mist, duman gibi özel adlar ile adlandırılırlar.

Çevre havasında hava kirleticilerinin miktarının artması, hava kalitesini azaltmaktadır. Hava kalitesi sınır değerleri, insan sağlığının korunması amacıyla çevrede kısa ve uzun vadeli olumsuz etkilerin ortaya çıkmaması için atmosferdeki hava kirleticilerin bir arada bulduklarında, değişen zararlı etkileri de göz önüne alınarak tespit edilmiş derişimlerle ifade edilen seviyelerdir. Genellikle hava kalitesi sınır değerleri; hava kirleticilerin düşük miktarlarının uzun sürede solunmasıyla ortaya çıkan kronik etkiler için verilen üst sınır değerleri gösteren uzun vadeli sınır değerler (UVS) ve kısa sürede hava kirleticilerin yüksek derişimlerinin solunmasıyla ortaya çıkan kısa süreli akut etkiler için verilen sınır değerleri gösteren kısa vadeli sınır değerler (KVS) olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir.

Geleneksel hava kirleticilerin çoğu, solunum ve kardiyovasküler sistemleri direk etkiler. Hastalık, ölüm ve akciğer fonksiyon bozukluklarındaki artışlar SO_2 ve partikül madde düzeylerindeki artışlarla ilişkilidir. NO_2 ve ozon da solunum sistemini etkiler, bunlara akut maruz kalma iltihaplı (enflamatuvar) hastalık ve geçirgenliğe duyarlılık , akciğer fonksiyon bozuklukları ve nefes borusu reaktivitesinde artışlara neden olur. Ozonun aynı zamanda göz, burun ve boğazı tahriş ettiği ve baş ağrılarına neden olduğu bilinmektedir. CO hemoglobine bağlanabildiğinden ve kandaki oksijenin yerini alır, bu da kardiyovasküler ve sinirsel davranış problemlerine yol açar. Kurşun kemik iliğindeki kırmızı kan hücrelerinde hemoglobin sentezini engeller, karaciğer ve böbrekleri bozar ve nörolojik zararlara yol açar.

Hava kirliliğinin doğrudan insan sağlığına etkileri, kirliliğe maruz kalınan süre ve yoğunluk ile ilgili nüfusun genel sağlık durumuna bağlı olarak değişir. Çocuklar ve yaşlılar, solunum ve kardiyovasküler hastalığı olanlar, alerjik olanlar ve egzersiz yapanlar gibi nüfustaki bazı gruplar daha çok risk altındadır.

Kükürt ve azot oksitleri asidik birikimin temel bileşenleridir. Uzun süreli taşınımları kara ve su eko sistemlerinde olumsuz etkilere yol açan toprak ve suların asidifikasyonuna yol açmaktadır. SO_2 ve ozon bitkilere zararlıdır, özellikle ozon ürün kayıpları ve ormanlara zarar vermektedir. Bunlar kloroplastların sayısında azalma ile renk solması veya sararma, dış epidermal tabakanın tahribatı neticesinde yaprak

yüzeylerinin parlaklaşması veya yüzeyde benekleşme şeklinde fiziksel etkiler veya mekanizmalarında aksaklıklar gibi fizyolojik ve biyokimyasal etkilerdir. SO₂ atmosferde veya metal yüzeylerinde sülfürik asit oluşturmak suretiyle metallerin korozyon hızlarının artmasına neden olmaktadır. SO₂'nin yapılar üzerine etkisi, kireçtaşı ile reaksiyona girerek suda çözünebilir, dolayısıyla yapıların zamanla yıpranmasına yol açan maddeleri meydana getirme şeklindedir. Ozonun en önemli etkisi kauçuk materyallerini çatlatma şeklindedir.¹⁵³

Bundan dolayı işletmeler, havaya serbestçe bıraktıkları duman, sis, partiküllerin insan ve canlı sağlığına zarar vermeyecek şekilde önlemlerini alması gerekmektedir. Özellikle bir çok işletme bacalarından çıkan gaz ve partikülleri önleyecek filtre sistemini kurmamaktadır. Bu durum, hem insan sağlığını hem de doğal çevreyi olumsuz etkilemektedir.

2.3.4.9.5. İşletmelerin Çevredeki Kültürel Değerleri ve Varlıkları Korumaya Yönelik Sorumlulukları

İnsanlık tarihi boyunca bir çok medeniyetler kurulmuş ve yaşamıştır. Bu medeniyetler geride önemli tarihi eserler ve kültürel miraslar bırakmıştır. Bu kültürel eserler ve varlıkların korunması ya da zarar görmemesine de işletmeler özen göstermelidirler. İşletmeler, çevredeki kültürel değerleri ve varlıkları korumaya yönelik sorumluluk hissetmelidirler.

¹⁵³ www.cevrebakanligi.gov.tr, 09.09.2003.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METODOLOJİ VE BULGULAR

3.1. METODOLOJİ VE BULGULAR

Bu araştırma, işletmelerin farklı çevre faktörlerine karşı sosyal sorumluluklarına yöneticilerin yaklaşımını ve bu sorumlulukların işletme performansına etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Bu araştırmada veriler kamu ve özel sektöründe üretim işletmesi olarak faaliyet gösteren 13 işletmenin üst, orta ve alt düzey yöneticilerinden elde edilmiş, elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS (**Statistical Package for Social Sciences – Sosyal Bilimler için İstatistiksel Paket**) programı yardımıyla değerlendirilerek çeşitli istatistik analizler yardımıyla bulgulara ulaşılmıştır.

3.1.1. Araştırmanın Evreni

İşletmelerin sosyal sorumlulukları açısından incelenmesini konu alan bu araştırmada gereken bilgiler, kamu ve özel sektör işletmelerinde görev yapan genelde üst, orta ve alt düzeydeki 80 yöneticiye anket uygulaması sonucu elde edilmiştir. Bu araştırmada özellikle imalat sektöründe 50'nin üzerinde personel istihdam eden üretim işletmeleri seçilmiştir. Bu araştırma kapsamında, ETİ Gümüş A.Ş. Genel Müdürlüğü, SLİ, Seyitömer Termik Santralı İşletme Müdürlüğü, Eskişehir Kırka Bor İşletmesi, Emet Bor İşletmesi, Konya Seydişehir Alimünyum İşletmesi, KÜMAŞ, Tarhan Madencilik, Gediz İplik Sanayii, Doğan Tuğla Kiremit, Güral Cam, Kütahya Porselen A.Ş., Seher Tekstil Ltd.Şti., yöneticilerine yönelik bir anket uygulanmıştır.

3.1.2. Anket Formu İle İlgili Bilgiler

Yöneticilerin işletmelerin sosyal sorumluluklara bakışını değerlendirmek amacıyla, üç bölüm ve 46 sorudan oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anketin birinci kısmı işletmenin kâr maksimizasyonuna, personele, tüketicilere, topluma, devlete, tedarikçilere ve doğal çevreye bakışından oluşan 8 bağımsız değişkenin alt boyutunu oluşturan 35 sorudan oluşmuştur. Anketin ikinci kısmı (36 – 40. sorular) işletmenin rakiplere göre durumunun yöneticiler tarafından nasıl değerlendirildiği ile işletmede eğitim faaliyetleri bağımlı değişkenlerini içermiştir.

Anketin üçüncü kısmını, ankete katılanların demografik bilgileri oluşturmuştur. Bu kısımda yaş, cinsiyet, görev süresi, eğitim ile işletme içinde görev yapılan ana bölüm sorgulanmıştır.

İşletmelerin sahip oldukları sosyal sorumluluk yaklaşımlarına ilişkin soruların ölçülmesinde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır:

- 1) Tamamen aynı fikirdeyim,
- 2) Çoğunlukla aynı fikirdeyim,
- 2) Tarafsızım
- 3) Çoğunlukla karşı fikirdeyim,
- 5) Tamamen karşıt fikirdeyim şeklindedir.

Veriler, SPSS10.1 (Statistical Package for Social Sciences – Sosyal Bilimler için İstatistiksel Paket) programı kullanılarak değerlendirilmiş ve istatistiki analizleri yapılmıştır. Yöneticilerin işletmelerde sosyal sorumluluk anlayışına hangi değişkenlerde olumlu baktıkları, buradan elde edilen frekanslar, aritmetik ortalama, standart sapma, korelasyon, çoklu regresyon gibi istatistiksel yöntemlerden elde edilen veriler ile belirlenmeye çalışılmıştır. Değişken frekanslarının anlamlandırılması ve aralık sınırları için 1,2,3,4,5 Likert derecelendirme ölçeği, beş eşit parçaya bölünmüş ve aşağıdaki gibi aralıkların belirlenmesinde, sınır katsayısı, alan sayısının derece sayısına (Sınır Sayısı = Alan Sayısı / Derece Sayısı = $4/5=0.80$) bölünmesiyle bulunmuştur.

Bulunan bu sınır katsayısı derecelerin puan aralıklarına eklenmiştir. Likert tipi ölçeklemede seçeneklerin puanları –den + ya da + dan – olduğundan (1,2,3,4,5 ya da 5,4,3,2,1,) çalışmada tamamen karşı fikirdeyim deyişler – olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla aynı fikri paylaşım noktası 1. Derecedeki puan aralığından (1.00-2.60), başlamaktadır. Karşı fikir ise (3.41 - 5.00) puan aralığı olarak kabul edilmiştir

Seçenekler, derecelendirmeleri ve hesaplanan puan aralığı Tablo 3.1'de görüldüğü gibidir.

Tablo 3.1. Sınır Puan Aralıkları

Seçenekler	Tamamen aynı fikirdeyim	Çoğunlukla aynı fikirdeyim	Tarafsızım	Çoğunlukla karşı fikirdeyim	Tamamen karşı fikirdeyim
Dereceler	1	2	3	4	5
Puan aralığı	1.00-1.80	1.81-2.60	2.61-3.40	3.41-4.20	4.21-5.00

3.1.3. Bulgular

3.1.3.1. Demografik Bulgular

Anketin demografik bilgiler bölümünde yaş, cinsiyet, çalışma süresi, işletmedeki pozisyonu, eğitim durumu ve çalıştığı birimin ana faaliyet alanı ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Yaş sınıflandırması, 20-30 yaş arası, 31-40 yaş arası, 41-50 yaş arası ve 51 yaş üstü şeklinde yapılmıştır. Çalışılan süre sınıflandırması ise 1-5 yıl arası, 6-10 yıl arası, 11-15 yıl arası, 16-20 yıl arası ve 20 yıl üstü şeklinde gruplandırılmıştır.

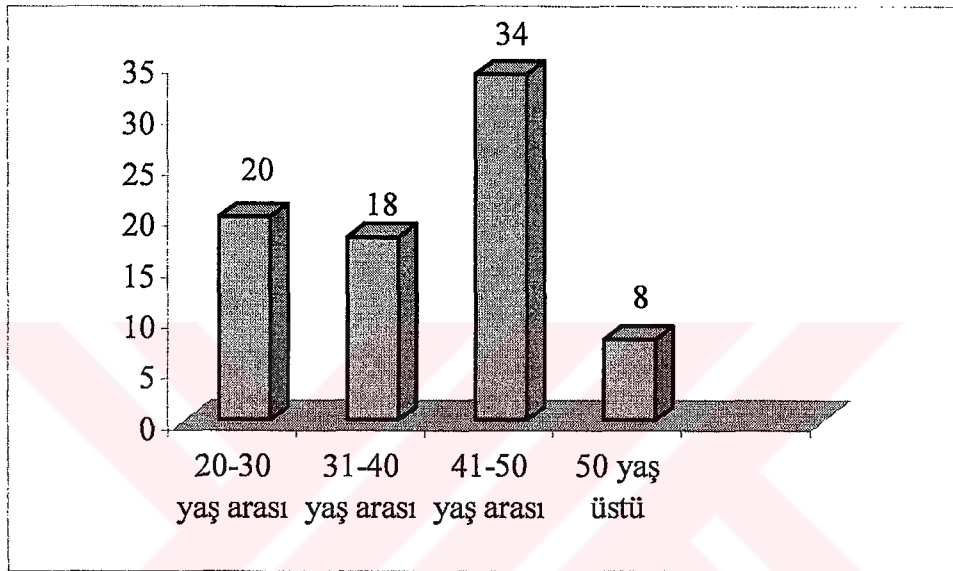
Tablo 3.2. Demografik Değişkenlerin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaları

Değişkenler	N	A.O.	S.S.
Yaşınız?	80	2,37	,97
Cinsiyetiniz?	80	1,10	,3019
Çalışma süreniz?	80	2,96	1,23
İş yerinizdeki pozisyonunuz nedir?	80	4,60	1,40

Elde edilen verilere göre katılımcıların yaş profili Tablo 3.3 ve Grafik 3.1'deki gibidir:

Tablo 3.3. Yaş Frekansları ve Yüzdeleri

Yaş Grupları	Frekans	%
20-30 yaş arası	20	25,0
31-40 yaş arası	18	22,5
41-50 yaş arası	34	42,5
50 yaş üstü	8	10,0
Toplam	80	100,0

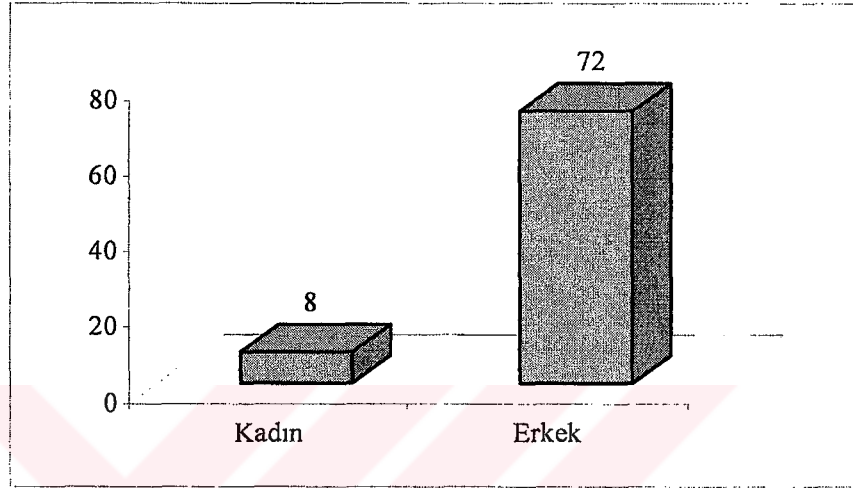
Grafik 3.1. Yöneticilerin Yaşı

Grafik 3.1'de de görüldüğü gibi, anket uygulananların en yoğun olduğu yaş grubu aralığı, %34'lük bir oranla 41-45 yaş grubuna aittir. Bu yaş grubunu %19 ile 26-30; % 13 ile 36-40; %10 ile 31-35 arası yaş grubu izlemektedir. Anket uygulananların en düşük yoğunluğa sahip yaş grubunu 55 yaş üstü oluşturmaktadır. Bu dağılımlardan ortaya çıkan sonuca göre, anket uygulanan yöneticilerin büyük bir yoğunluğu orta yaş düzeyindedir.

Anket uygulananların cinsiyetine göre frekans ve yüzde dağılımı Tablo 3.4 ve Grafik 3.2'deki görüldüğü gibidir.

Tablo 3.4. Cinsiyete Göre Frekanslar ve Yüzde Dağıllımı

Cinsiyet	Frekans	%
Erkek	72	90,0
Kadın	8	10,0
Toplam	80	100,0

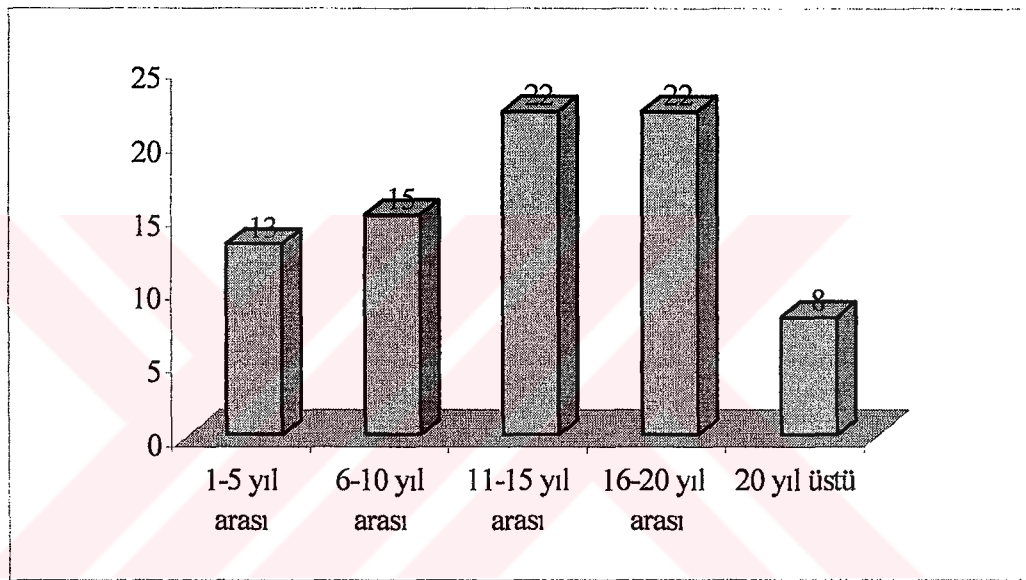
Grafik 3.2. Yöneticilerin Cinsiyetleri

Grafik 3.2'den anlaşıldığı gibi, anket uygulananların %90'ını erkekler oluştururken; %10'unu kadınlar oluşturmaktadır. Bunun nedeni iş hayatında erkek egemen bir toplum olunmasında, kamu ve özel kuruluşlarda görev yapan yöneticilerin çoğunluğunu erkeklerin oluşturmasına bağlayabiliriz.

Araştırmada elde edilen bilgiler sonucu iş yerinde çalışma süreleri 1-5 yıl arası, 6-10 yıl arası, 11-15 yıl arası, 16-20 yıl arası ve 20 yıl üstü şeklinde gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma sonucu ortaya çıkan durum Tablo 3.5 ve Grafik 3.3'de görüldüğü gibidir.

Tablo 3.5. Yöneticilerin Çalışma Süreleri

Çalışma Süreleri	Frekans	%
1-5 yıl arası	13	16,3
6-10 yıl arası	15	18,8
11-15 yıl arası	22	27,5
16-20 yıl arası	22	27,5
20 yıl ve üstü	8	10,0
Toplam	80	100,0

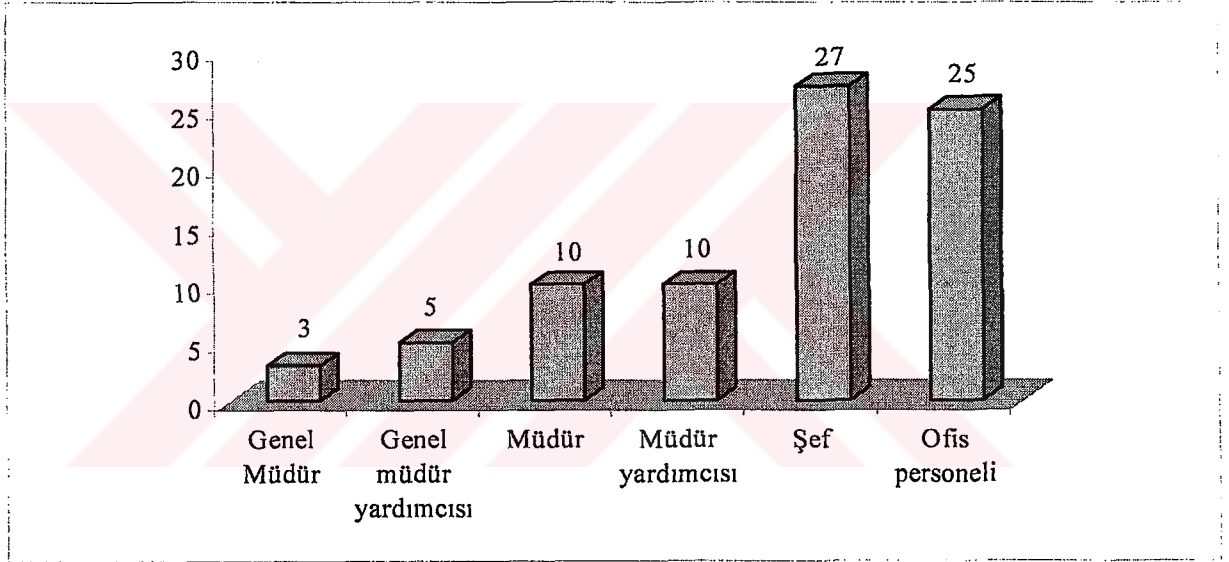

Grafik 3.3. Yöneticilerin Çalışma Süreleri

Yöneticilerin iş yerlerinde çalışma sürelerine göre en yoğun olduğu çalışma süresi aralıkları % 27.5 ile 11-15 yıl, yine %27.5 ile 16-20 yıl aralıklarıdır. 1-5 yıl %16.3; 6-10 yıl arası ise %18.8'dir. Çalışma süreleri bakımından en düşük aralık 20 yıl üstüdür. Bu sonuçlardan anlaşılacağı gibi, işletmelerde görev yapan yöneticilerin genelde çalışma süreleri bakımından tecrübe sahibi olduğu söylenebilir. Özellikle, kamu işletmelerinde yöneticilerin çalışma süreleri, görevleri doğrultusunda daha üst düzeyde olurken; özel kuruluşlarda iş tecrübesi daha düşük kişilerin yönetici konumunda olduğu görülmüştür. Yöneticilerin işyerlerindeki mevcut pozisyonları ile ilgili frekansları ve yüzde dağılımları Tablo 3.6 ve Grafik 3.4'de görüldüğü gibidir.

Tablo 3.6. İş Yerindeki Pozisyon

Görevler (Pozisyonlar)	Frekans	%
Genel Müdür	3	3,8
Genel müdür yardımcısı	5	6,3
Müdür	10	12,5
Müdür yardımcısı	10	12,5
Şef	27	33,8
Ofis personeli	25	31,3
Toplam	80	100,0

Grafik 3.4. İş Yerindeki Pozisyon

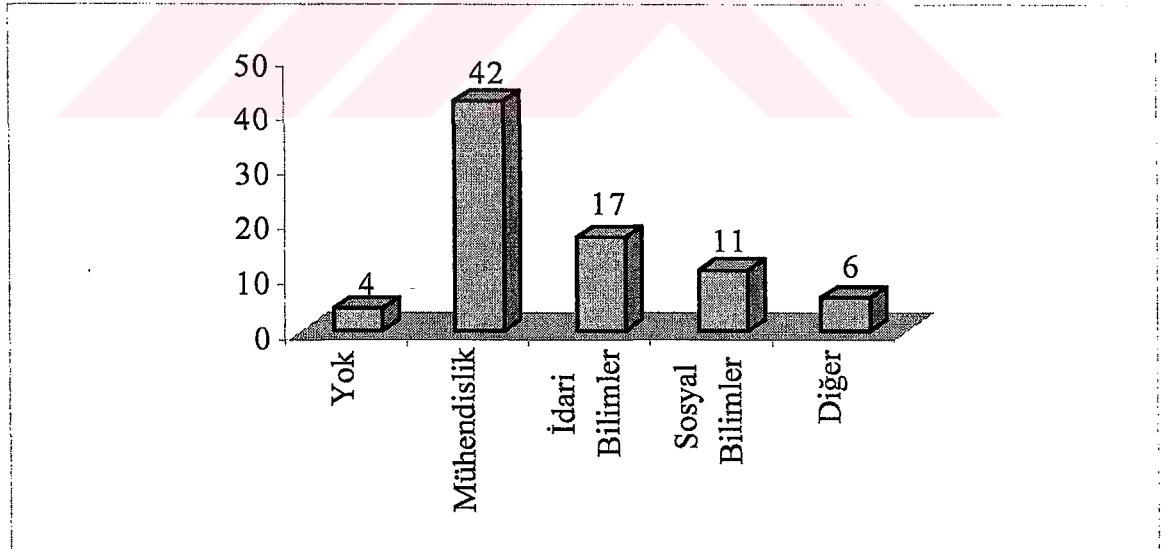
Grafik 3.4'den görülebileceği gibi ankete katılan yöneticilerin görevlerine göre dağılımına bakıldığında, alt ve orta düzey yöneticilerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ankete katılan yöneticilerin yaklaşık %65'ini orta ve alt düzey yöneticiler oluşturmuştur. Anket uygulanan 3 Genel Müdür ve 5 Genel Müdür Yardımcısı pozisyonunda yönetici bulunmaktadır. Bunların genel içindeki yüzde payı yaklaşık toplam %10'dur.

Anket uygulanan yöneticilerin en azından bir meslek yüksekokulu mezunu olacağı düşüncesiyle üniversite eğitim durumu sorulmuştur. Buna ilişkin frekanslar ve yüzde dağılımları Tablo 3.7’de, Grafik 3.5’de görülmektedir.

Tablo 3.7. Üniversite Eğitim Durumu

Eğitim Profili	Frekans	%
Yok	4	5,0
Mühendislik	42	52,5
İdari Bilimler	17	21,3
Sosyal Bilimler	11	13,8
Diğer	6	7,5
Toplam	80	100,0

Grafik 3.5’de görüldüğü gibi anket uygulanan 4 kişinin üniversite eğitimi olmadığı, bunun genel içindeki payının %5 olduğu görülmektedir.

Grafik 3.5. Üniversite Eğitim Durumu

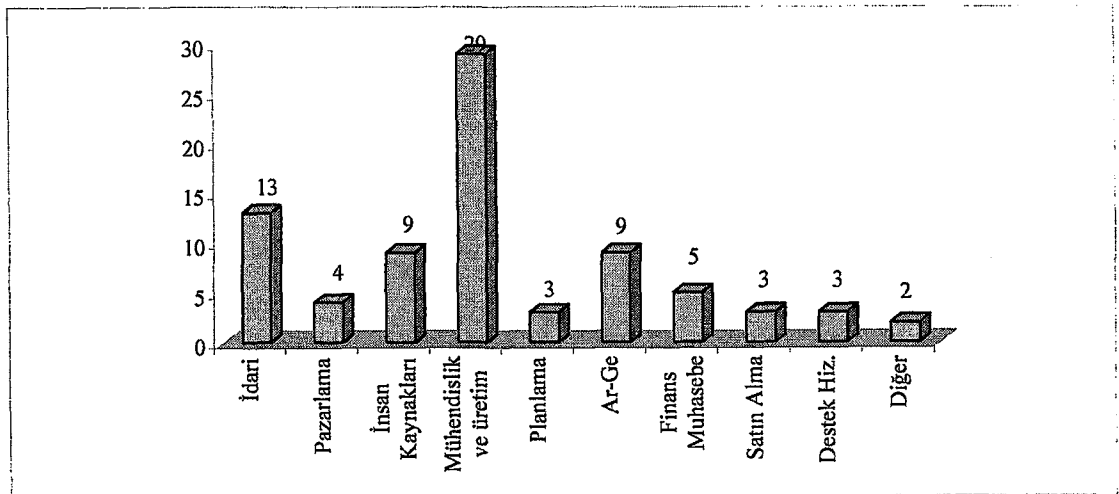
Yöneticilerin üniversite eğitimi açısından en yoğun olduğu alan %52 ile mühendisliktir. Mühendisliği sırasıyla yaklaşık %21 ile idari bilimler, %14 ile sosyal bilimler izlemektedir. Türkiye’de gerek kamu gerekse özel kuruluşlarda görev yapan

yöneticilerin genelde teknik eleman olduğu görülmektedir. Burada da, bu durum teyit eder nitelikte beklenen bir sonuç çıkmıştır. Anket uygulanan yöneticilerin genelinde teknik ağırlıklı olduğu (mühendis, MYO mezunu) görülmektedir.

Anket uygulananların işletmelerinde görev yaptıkları ana faaliyet alanlarına göre frekansları ve yüzde dağılımları Tablo 3.8 ve Grafik 3.6'da görüldüğü gibidir.

Tablo 3.8. Çalışılan Ana Faaliyet Alanı Verileri

Faaliyet Alanları	Frekans	%
İdari	13	16,3
Pazarlama	4	5,0
İnsan Kaynakları	9	11,3
Mühendislik ve üretim	29	36,3
Planlama	3	3,8
Ar-Ge	9	11,3
Finans Muhasebe	5	6,3
Satın Alma	3	3,8
Destek Hizmetleri.	3	3,8
Diğer	2	2,5
Toplam	80	100,0

Grafik 3.6. Yöneticilerin Görev Yaptıkları Ana Faaliyet Alanları

Grafik 3.6'da görüldüğü gibi anket uygulananların işletmelerinde görev yaptığı ana faaliyet alanına göre dağılım yoğunluğu en fazla olan iki bölüm %32 ile mühendislik veya üretim; %27 ile idari seçeneği oluşturmaktadır.

3.1.3.2. Hipotezlere Dayalı Bulgular

3.1.3.2.1. Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaya İlişkin Bulgular

İşletmelerin sosyal sorumluluklarına yöneticilerin yaklaşımlarının analiz edildiği anket uygulamasında beş ölçekli 35 soru yöneltilmiş olup, SPSS yöntemiyle bulunan aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 3.9.'da görüldüğü gibidir.

Tablo 3.9. İstatistiksel Tanımlamalar

Bağımsız Değişkenler ve Alt Boyutları	N	A.O.	S.S.
Personele Yönelik Sosyal Sorumluluk			
İşletmeler, çok pahalı olacak ve maliyetleri arttıracak emniyet tedbirlerinden vazgeçebilir.	80	3,33	1,46
İşletmeler, personelin etkin ve verimli çalışmasını sağlamak için personeline eğitim vermelidir.	80	1,20	,40
Personel hangi ortamda olursa olsun işletmenin etkin ve verimli olmasına katkı sağlamalıdır.	80	1,44	,79
İşletmelerin maliyetlerini düşürmek için personel ücretlerini istediğinde düşürebilmelidir.	80	3,93	1,29
İşletmeler, personelin ailesinin mutluluğunu sağlamaya yönelik faaliyetler yapmalıdır.	80	1,76	,88
İşletmeler, karını arttırmak için personelin çalışma saatlerini arttırabilmelidir.	80	3,61	1,28
İşletmeler, personelin sağlığına yönelik faaliyetler yapmalıdır.	80	1,53	,84
Hissedarlara Yönelik Sosyal Sorumluluk			
İşletmeler, sürekli yeni yatırımlar yaparak kar dağıtmamalıdır.	80	3,03	1,24
İşletmeler, işletmenin politikası, stratejisi ve hedefleri konusunda hissedarlarını bilgilendirmesine gerek yoktur.	80	4,07	1,24
İşletmeler, hissedarlara mümkün olan en az oranda kar payı vermelidir.	80	3,70	1,47

Tüketicilere Yönelik Sosyal Sorumluluk			
İşletmeler, tüketicileri ürün nitelikleri konusunda doğru bir biçimde bilgilendirmelidir.	80	1,37	,77
İşletmeler, tüketicilere kaliteli mallar sunmalıdır.	80	1,28	,45
İşletmeler, tüketicilerin şikayetlerine önem vermelidirler.	80	1,35	,48
İşletmeler, tüketicilerin ihtiyaçlarını zamanında karşılamalıdır.	80	1,45	,50
Topluma Karşı Sosyal Sorumluluk			
Topluma karşı sorumlu davranmak her işletme için önemlidir.	80	1,40	,49
Bir işletmenin hedef ve stratejileri belirlenirken toplumsal sorumluluk ve ahlaki değerler de dikkate alınmalıdır.	80	1,46	,57
Bir işletme için en önemli şey ne pahasına olursa olsun kâr etmektir.	80	3,35	1,42
Bir işletme varolma mücadelesi içindeyse ahlak ve toplumsal sorumluluk bir kenara bırakılmalıdır.	80	4,73	,75
İşletmeler toplumsal değer yargılarını ve sosyal sorumluluğu dikkate almasalar da başarılı olurlar	80	4,43	,92
Genel olarak işletmelerin toplumda saygın bir imaj edinmesinde işletmelerin sosyal sorumluluğa verdiği önemin etkisi vardır.	80	1,55	1,03
Kâr Makzimizasyonu			
İşletmeler, karlılık için devletin sosyal politikalarını uygulamadan vazgeçebilmelidir.	80	4,20	,83
Devlete Karşı Sosyal Sorumluluk			
İşletmeler finansman ihtiyacını sağlamak için vergilerini zamanında ödememelidir.	80	3,85	1,32
İşletmeler, devletin yerine getirdiği eğitim ve kültürel faaliyetlerde devlete katkı sağlamalı ve yardımcı olmalıdır.	80	1,80	1,07
İşletmeler, istihdamı artırıcı faaliyetlere öncelikle yer vermelidir.	80	1,79	,81
İşletmeler, sağlık konusunda devlete yardımcı olmalıdır.	80	2,34	1,27

Tedarikçilere Karşı Sosyal Sorumluluk			
İşletmeler, tedarikçilere ödemelerini zamanında yapmalıdır.	80	1,59	,65
İşletmeler, tedarikçilerin işletme için sağladığı hammadde ve diğer malzemeleri zamanında teslim almalıdır.	80	1,31	,52
Doğal Çevreye Karşı Sosyal Sorumluluk			
İşletmeler, doğal çevreye zarar verseler bile kar amacından vazgeçmemelidirler.	80	4,40	,88
İşletmeler, yeterli istihdam sağlayıp üretim yapsın, çevreye verdiği zarar önemli değildir.	80	4,66	,48
İşletmeler, doğal çevreye verdiği zararlar açısından sıkı biçimde denetlenmelidir.	80	1,66	1,26
Çevre Kirliliği sadece işletmelerin değil, diğer devlet kurumlarının da işbirliği ile çözülecek bir sorundur.	80	1,61	,58
Doğal çevre Kirliliği personel performansını olumsuz olarak etkiler.	80	1,59	,59
Çevre Kirliliğinin önlenmesinde işletmelerin olduğu kadar personelin de katkısı önemlidir.	80	1,68	,74
Çevre Kirliliğinin önlenmesi için işletmeler eğitim programları düzenlemelidir.	80	1,35	,48
Çevre Kirliliğini önlemek ve doğal çevreyi korumak için işletmeleri zorlayıcı yasal düzenlemeler yapılmalıdır.	80	1,45	,55
Bağımlı Değişkenler			
Rakiplerinizle kıyaslandığınızda; şirketinizin 2003 yılı için, satış/gelir düzeyini nasıl değerlendiriyorsunuz. Lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz.	80	3,58	1,39
Rakiplerinizle kıyaslandığınızda; 2003 yılı için yatırım karlılığı oranınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz.	80	3,40	1,56
Her yıl çalışanlarınızın yüzde kaçına düzenli eğitim programları verilmektedir?	80	1,65	,70

Tablo 3.9'daki A.O. (Aritmetik Ortalama) incelendiğinde, yöneticilerin her bir değişken bazında sosyal sorumluluk anlayışını benimsedikleri görülmektedir. Ankette, olumlu olarak yöneltilen, sosyal sorumluluk anlayışını paylaşan yöneticilerin iştirak etmesi beklenen görüşlere yöneticilerin verdiği cevapların, 1 - 2.60 aralıklarında olduğu görülmektedir. Ancak, ankette sosyal sorumluluk anlayışına sahip yöneticilerin paylaşmaması gereken görüşler de bulunmaktadır. Örneğin, "İşletmeler, doğal çevreye

zarar verseler bile kâr amacından vazgeçmemelidirler.” (A.O = 4.40); İşletmelerin maliyetlerini düşürmek için personel ücretlerini istediğinde düşürebilmelidir (3.93) şeklindeki görüşlere, sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket eden yöneticilerin “tamamen karşı fikirdeyim” diyerek katılmadıkları görülmektedir.

3.1.3.2.1. Korelasyon Analizi Bulguları

Finansal performans ile eğitim değişkeninin bağımlı, personel, hissedar, tüketici, topluma, devlete, tedarikçilere, çevreye karşı sorumluluk ile ve kâr maksimizasyonunun bağımsız değişken olarak kullanıldığı korelasyon analizi bulguları Tablo 3.10’da görülmektedir.

Tablo 3.10. Korelasyon Analizi Bulguları

	Personel	Hissedar	Tüketici	Topluma	Kâr	Devlet	Tedarik	Çevre
Finansal Performans	-.122	.016	-.061	.003	.186	.356*	-.136	.039
Eğitim	-.093	-.018	.034	.110	.049	.291*	-.233*	.063

*Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır

Tablo 3.10’da görüldüğü gibi, sosyal sorumlulukların bağımsız değişken ve finansal performans ile eğitimin bağımlı değişken olarak kullanıldığı korelasyon analizi sonucu, finansal performans, devlet korelasyonunda bağımlı değişkenin açıklama düzeyi istatistiksel olarak (.356), $p=(.001)$ anlamlıdır. Eğitim, devlet korelasyonunda, bağımlı değişkeni açıklama düzeyi (.291) $p=(.009)$ anlamlıdır. Eğitim, tedarik korelasyonunda bağımlı değişkeni açıklama düzeyi (-.233) $p=(0,38)$ anlamlıdır.

Tablo 3.10’da görülebileceği gibi, korelasyon bulgularından, devlete karşı sosyal sorumluluk ile finansal performans ve eğitim arasında; tedarikçilere karşı sosyal sorumluluk ile eğitim arasında ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilişkiyi değerlendirdiğimizde, devletin, işletmelere sağladığı çeşitli desteklerin ve devletin işletmeler üzerindeki yaptırım gücünün işletmelerin performansı üzerinde etkili olduğu gibi, işletmelerin de, çeşitli konularda devlete destek olmalarının, işletmelerin finansal göstergelerinde bazı değişikliklere yol açmada etkili olduğu söylenebilir.

Tedarikçilere karşı sosyal sorumluluk ile eğitim ilişkisini değerlendirdiğimizde, işletme personelin nitelikli personel olarak yetiştirilmeleri, bunun sonucu olarak işlerini iyi yaparak kaynakları rasyonel kullanmaları tedarikçiler ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi açısından son derece önemlidir. Aldığı eğitim ile nitelikli hale gelen personel, işletmeye girdi olarak tedarikçiler tarafından tedarik edilen hammadde vb. girdilerin zamanında, uygun kalite ve standartlarda işletmeye girdi olarak girmelerini sağlayacaklardır. Eğitilerek nitelikli konuma yükseltilen personelin, bu davranışı işletmeye katma değer sağlayabileceği gibi, niteliksiz personelin bu işlerde görev yapması, hem tedarikçiler ile ilişkileri bozabilecek hem de işletmeye uygun olmayan koşullarda girdi girmesine yol açacak, dolayısıyla işletme finansal performansı bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir.

3.1.3.2.2. Regresyon Analizi Bulguları

Finansal performans ile eğitim değişkeninin bağımlı, personel, hissedar, tüketici, topluma, devlete, tedarikçilere, çevreye karşı sorumluluk ile ve kâr maksimizasyonunun bağımsız değişken olarak kullanıldığı regresyon analizi bulguları Tablo 3.10 ve Tablo 3.11’de görülmektedir.

Tablo 3.11. Finansal Performansın Bağımlı Değişken Olarak Kullanıldığı Regresyon Analizi

Analize Giren Bağımsız Değişkenler	Beta	t değerinin anlamlık düzeyi
Sabit Değer	.874	
Devlete karşı sosyal sorumluluk	.935	.001
R^2	F	F değerinin anlamlılık düzeyi
.127	11,329	.001

İşletmelerin sosyal sorumlulukları ile işletmenin finansal performansı ve işletmelerin çalışanlarına karşı yerine getirdiği eğitim faaliyeti arasında bir ilişkinin olup olmadığını sınamak amacıyla korelasyon ve çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 3.11’de görüldüğü gibi, sosyal sorumlulukların bağımsız ve finansal performansın bağımlı değişken olarak kullanıldığı regresyon analizi sonuçlarına göre, bağımlı değişkenin açıklama düzeyi istatistiki açıdan anlamlıdır. ($R^2 = .127$, $F = 11.329$, $p = .001$). Kullanılan sosyal sorumluluk değişkenlerinden birinin; devlete karşı sosyal

sorumluluk ($\beta_1 = 0.935$; $p = .001$) bağımlı değişkeni açıklama düzeyi istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3.12. Eğitimin Bağımlı Değişken Olarak Kullanıldığı Regresyon Analizi

Analize Giren Bağımsız Değişkenler	Beta	t değerinin anlamlık düzeyi
Sabit Değer	.607	
Devlete karşı sosyal sorumluluk	.364	0.09
Tedarikçilere karşı sosyal sorumluluk	-.338	0.38
R^2	F	F değerinin anlamlılık düzeyi
.135	5.996	.004

Tablo 3.11'deki bulgulardan görülebileceği gibi, işletmelerin sosyal sorumluluklarının bağımsız ve eğitimin bağımlı değişken olarak kullanıldığı regresyon analizi sonuçlarına göre elde edilen bağımlı değişkenin açıklama düzeyi istatistiki olarak anlamlıdır. ($R^2 = .135$; $F = 5.996$, $p = .004$). Kullanılan sekiz sosyal sorumluluk boyutundan ikisinin bağımlı değişkeni açıklama düzeyi anlamlıdır. Bulunan değerler şunlardır: Devlete karşı sosyal sorumluluk ($\beta_1 = .364$, $p = 0.09$), tedarikçilere karşı sosyal sorumluluk, ($\beta_2 = -.338$, $p = 0.38$).

Tablo 3.11 ve 3.12'den de görülebileceği gibi, araştırmada, regresyon analizinin bulgularına göre, işletmelerin devlete karşı sosyal sorumluluklarının, finansal performansla ilişkili olduğu; işletmelerin tedarikçilere karşı sosyal sorumlulukları ile devlete karşı sosyal sorumluluklarının ise eğitim ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Devlet, işletmeler üzerinde çok büyük etkilere yol açabilecek role sahiptir. Devletin uygulamaya koyduğu politikalar işletmeler üzerinde etkili olduğu gibi, işletmeler üzerinde denetim yetkisi, ile de, önemli yaptırım gücü bulunmaktadır. Ayrıca, devlet, işletmelere çeşitli teşvikler vererek, işletmelerin performans göstergelerinde önemli değişikliklere yol açabilecek konumdadır. Ancak, bu teşviklerden ya da devletin

imkanlarından yararlanmasının önemli koşulları arasında işletmelerin devlete karşı sosyal sorumluluklarını, görevlerini yerine getirmek gelmektedir. İşletmelerin ise, devlete karşı en önemli sorumluluklarının başında, vergilerini zamanında ödemek gelmektedir. Bu sorumluluğun işletmeler tarafından yerine getirilmemesi durumunda, devletin reel gelirlerinde düşüş yaşanacağından devletin yatırımları bunlardan olumsuz olarak etkilenmektedir. İşletmeler ise bu sorumluluğu yerine getirmeme durumunda teşviklerden yararlanamamalarının yanı sıra devlet ihalelerine girememe gibi olumsuz bir durumla da karşılaşmaktadırlar.

İşletmelerin sosyal sorumluluğu sadece yasaların öngördüğü sorumlulukların yerine getirilmesi olarak görülmemektedir. Devlet işletmelerden, sağlık, eğitim ve kültürel konularda da sosyal sorumluluk gereği hareket etmelerini, içinde yaşadıkları topluma karşı bu alanlarda ihtiyaç duyulan hizmeti yerine getirmelerini ve böylece kendine destek olunmasını bekler. Bu doğrultuda uygun bir yaklaşım yatırım açısından işletmelerin finansal performansına negatif olarak etki ederken; işletme imajı açısından ise olumlu sonuçlar doğurmaktadır. İşletme, bu yaklaşımıyla kamuoyunda takdir toplayarak, kendine hem tüketiciler hem de devlet nezdinde itibar kazandırmakta ve bunların getirilerinden yararlanmaktadır. Ayrıca, işletmeler, bu yatırımlardan dolayı vergi indirimlerinden de yararlanmaktadırlar.

Eğitim işletmenin işlevlerini etkin ve verimli bir biçimde yerine getirmesinde olduğu kadar, bireylerin devlete karşı sorumluluklarının bilincine varmasında önemli bir etkidir. İşletmelerin eğitime yapacakları yatırım, nitelikli bireyler yetiştirilmesi ve bu bireylerin işletmelerde görevlerini rasyonel biçimde yerine getirmesini sağlayacağından, kaynakların etkin kullanılmasını sağlayacaktır.

Eğitimli bireyler, tedarikçiler ile ilişkilerini rasyonel bir biçimde sürdürdüklerinden, zamanında tedarikin sağlanması, tedarik edilen hammadde ya da mamullerin kaliteli bir biçimde üretim sürecine katılmasını sağlayacaktır. Bu ise, işletme performansına olumlu katkılar sağlayacaktır.

Bu bulgularla ilgili varılan sonuçlar, sonuç ve öneriler bölümünde irdelenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmeler, araştırmanın birinci bölümünde sıralanan bir çok amacı gerçekleştirmek için kurulurlar. Bir yandan bu amaçları gerçekleştirirken, diğer yandan da insanların ihtiyaç duyduğu, hizmet ve üretimi gerçekleştirerek topluma hizmet sunarlar. Bu faaliyetleri esnasında işletme çevresini oluşturan başta tüketiciler olmak üzere tedarikçiler, hissedarlar, devlet, dış çevredeki diğer örgütler ile etkileşim halindedirler. Etkileşimde oldukları bu çevre faktörlerinin, işletmelerin performansı üzerinde değişik ölçülerde etkili olabileceği görüşü yaygındır.

Küreselleşmenin ve hızlı değişimlerin yaşandığı günümüzde işletmeler yoğun rekabet baskısı altında var olma mücadelesi verirlerken, bu mücadelesinde başarılı olmaları için sadece etkin, verimli ve kaliteli bir üretim anlayışı yeterli görülmemektedir. İşletmeler, etkin, verimli ve kaliteli üretim anlayışı ortaya koymalarının yanı sıra, işletmenin genel çevresinde işletme üzerinde etkili olabilecek faktörler ile özellikle son yıllarda çok büyük önem kazanan doğal çevrenin korunmasına yönelik sorumlu bir anlayışı izledikleri ve bu yönelimde politika ve stratejiler uygulamalara koydukları takdirde daha başarılı olabilirler.

İşletmeler, bu çevrelere karşı sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket etmezlerse başta, işletmenin iç çevre faktörlerinin başında gelen ve işletmenin başarısında en büyük paya sahip olması beklenen personelin, dış çevre faktörlerini oluşturan devletin ve çevre değerlerine çok büyük önem veren değişik sivil toplum örgütlerinin gizli ya da açık tepkisi ile karşılaşarak, rekabet güçlerini kaybedebilirler. Bu nedenle işletmeler faaliyetleri esnasında iç ve dış çevre faktörlerini dikkate almak, bu çevrelere karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirme çabası göstermek zorundadırlar. Zaten iç ve dış çevre faktörlerini dikkate alış aynı zamanda, işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışını hatırlamalarını ve benimsemelerini sağlayacaktır.

Sosyal sorumluluk anlayışı ile işletmeler, faaliyetlerini gerçekleştirirken yalnız başlarına olmadıkları, açık bir sistemde faaliyetlerini sürdürdüklerini anlarlar. Diğer bir deyişle, aldıkları kararlarıyla, uygulamaya koydukları politika ve

stratejileriyle, olumlu ya da olumsuz olarak etkilenen çevre faktörlerinin olduğu bilincine varırlar. Bu nedenle işletmeler karar, politika ve stratejilerinin oluşması esnasında bu çevrelerin konumlarını ve çıkarlarını da düşünmek zorundadırlar.

Devlet, işletmelerin etkinliğini ve verimliliğini, vergi gelirlerini artırmak için istediği gibi, yeni yatırımlarla istihdam sağlamaları, işsizliğin önüne geçilmesi ve ülke insanının refahı açısından da ister. İşletmelerin devlete karşı hem zorunlu sorumluluğu hem de sosyal sorumluluğu özetle, vergilerini zamanında ödeyerek, sosyal devletin işlevini yerine getirmesine yardımcı olmak şeklinde açıklanabilir.

İşletmelerin esas görevi olmadığı halde eğitim, sağlık ve kültür alanlarında da devlete destek sağlamaları, işletmeye ek bir maliyet getirecek olmasına rağmen, faaliyet içinde buldukları toplumda ya da hedef kitleler nazarında işletme imajlarını güçlendirme ve topluma olan saygılarını açığa vurması açısından da önemlidir.

Küreselleşme olgusunun ağırlığını hissettirdiği dünyamızda oluşan önemli ortak bir kültür söz konusudur. Bu ortak kültür, doğal çevre kirliliğine karşı mücadele anlayışıdır. Küreselleşme, doğal çevrenin kirletilmesine karşı yürütülen örgütlerin çabasını uluslararasına taşınabilmesini kolaylaştırmış, bu çabalara her ulustan destek alınmasını sağlamıştır. Bu çabalar, o kadar etkili olabilmektedir ki, hükümet sıkıntılarına bile yol açmakta, devlet politikalarının bile değişmesine neden olmaktadır. Tüm bu hususları göz önünde bulundurması gereken işletmeler, çevrenin kirletilmemesi için elinden gelen çabayı göstermelidirler. Çünkü işletmeler üretim faaliyetinde bulunduğu çevrede su kirliliği, hava kirliliği ve gürültü kirliliği gibi bir çok olumsuzluğa neden olmaktadır. Bu olumsuzluklarıyla faaliyette buldukları bölgede insan ve diğer canlı yaşamı üzerinde ciddi sorunlara yol açmaktadırlar.

Her şeyden önce kendileri de insan olan işletme sahip ve yöneticilerinin, insan olmanın onurunu duyarak yaşadıkları çevrenin yaşanabilir olması için çaba göstermeleri ve sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket etmeleri beklenir.

İşletmelerin sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri, örneğin ülkemizde kamuoyunu çok uzun yıllar meşgul eden ve işletmenin faaliyetlerini bile durduran çevreci Bergamalı köylülerin gösterdiği ve işletme üzerinde çok büyük olumsuz etkilere yol açan tepkilerin olası bir çok olumsuz etkisini önleyeceği gibi, bunun da işletmelerin performansına da pozitif katkılar sağlayacağı söylenebilir.

Ayrıca, araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket sonuçlarından elde edilen verilere göre yöneticiler, çevre sorunlarının önlenmesinin, personel performansına da etki edeceği görüşündedirler. Yine elde edilen verilerden “İşletmeler, yeterli istihdam sağlayıp üretim yapsın, çevreye verdiği zarar önemli değildir.” vb. çevreye karşı sosyal sorumluluğu gerektiren olumsuz görüşlere yöneticilerin hemen hemen tamamı, katılmadıkları yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu da göstermektedir ki, araştırma kapsamındaki yöneticiler de, doğal çevreye karşı sorumluluk bilinci üst düzeylerdir. Dolayısıyla yöneticilerin, “işletmeler, yeter ki üretim yapsın, istihdam sağlasın da, ne yaparsa yapsın, doğal çevreye verilen zarar önemli değildir” görüşüne katılmadıkları görülmektedir. Gereçekten işletmeler doğal çevreye ve bunun sonucunda canlı yaşamına ve refahına büyük ölçüde zarar veriyorsa, sonuçta yukarıdaki örnekte olduğu gibi tepki görecektir, reel ekonomiye kazandırdıkları, dikkate alınmayacaktır. Bu durum, uzun vadede işletme performansını da olumsuz etkileyecektir.

Bütünleşik olarak değerlendirdiğimizde, işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışlarına verdikleri önem, işletmelerin performansına etki edebilecek nitelikte olduğu söylenebilir. Bu çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen anket verilerinin ortaya koyduğu göstergelerden de anlaşılıyor ki, yöneticilerin geneli işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket etmesinin gereğine inanmaktadırlar.

Tablo 3.9'daki A.O. (aritmetik ortalamalar) incelendiğinde, yöneticilerin her bir bağımsız değişken bazında sosyal sorumluluk anlayışını benimsedikleri görülmektedir. Ankette, olumlu olarak yöneltilen, sosyal sorumluluk anlayışını paylaşan yöneticilerin iştirak etmesi beklenen görüşlere yöneticilerin verdiği cevapların, ortalamasının oldukça üstünde olduğu; buna karşın sosyal sorumluluk anlayışına sahip yöneticilerin paylaşmaması gereken örneğin “İşletmeler, doğal çevreye zarar verseler bile kâr

amacından vazgeçmemelidirler.” İşletmelerin maliyetlerini düşürmek için personel ücretlerini istediğinde düşürebilmelidir” şeklindeki görüşlere, sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket eden yöneticilerin “tamamen karşı fikirdeyim” diyerek katılmadıkları görülmektedir.

Bu araştırma sonucunda yapılan regresyon analizinin sonuçlarına göre de, sosyal sorumluluğun finansal performans bağımlı değişkenine göre devlet, eğitim bağımsız değişkenleriyle açıklandığını ortaya koymaktadır. İşletmelerin sosyal sorumlulukları ile işletmenin finansal performansı ve işletmelerin yerine getirdiği eğitim faaliyeti arasında bir ilişkinin olup olmadığını sınamak amacıyla yapılan korelasyon ve iki regresyon analizine; sosyal sorumlulukların bağımsız ve finansal performansın bağımlı değişken olarak kullanıldığı regresyon analizi sonuçlarına göre, bağımlı değişkenin açıklama düzeyi istatistiki açıdan anlamlıdır. Kullanılan sosyal sorumluluk değişkenlerinden birinin; devlete karşı sosyal sorumluluk bağımlı değişkeni açıklama düzeyi istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur.

Yapılan korelasyon analiziyle de bu sonuç doğrulanmıştır. Buna göre korelasyon analizi sosyal sorumlulukların bağımsız değişken ve finansal performans ile eğitimin bağımlı değişken olarak kullanıldığı korelasyon analizi sonucu, finansal performansı, devlet korelasyonunda bağımlı değişkenin açıklama düzeyi ile eğitim, devlet korelasyonunda, bağımlı değişkeni açıklama düzeyi ve eğitim, tedarik korelasyonunda bağımlı değişkeni açıklama düzeyi istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur.

Bu analizlere sonucu ulaşılan bulgulara göre, devlet – finansal performans arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmasını değerlendirdiğimizde, devletin işletmeler üzerinde denetim başta olmak üzere birçok yasal yaptırımlar uygulayabilme gibi hakları bulunmaktadır. Devletin uygulamaya koyduğu teşvik politikalarının da, işletmelerin teknolojik yenilenmesinden rekabet güçlerini artırmaya kadar değişik etkileri olduğu bilinmektedir. Bu teşviklerden yararlanmak için ise, bir çok yönden işletmelerin devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirme koşulu aranmaktadır. İşletmelerin devlete karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmemesi durumunda, yasal bazı yaptırımlarla karşılaşan işletmelerin performans göstergelerinde önemli değişiklikler olacaktır. Diğer

yandan, işletmelerin vergilerini zamanında ödememesi, devlet yatırımları ve genel bütçe üzerinde olumsuz etkiye yol açarken, işletme açısından vergi borçlarının ödenmemesi hem gecikme faizine dönüşmesine, hem de işletmenin devlet ihalelerine girememesi ve rakiplerin yararlandığı devlet teşviklerinde yararlanamaması gibi bir durumla karşılaşmasına neden olacaktır. Dolayısıyla devlet – işletme .ve performans ilişkileri açısından çift yönlü bir etkileşimin olduğu; işletmenin performansı ve rekabetçi gücünü sürdürmesi açısından devlet ile ilişkilerinin optimum bir düzeyde tutulmasının yararlı olacağı söylenebilir.

Devlet, çevre açısından işletmelerin sosyal sorumlulukları değerlendirildiğinde, özellikle çevreci unsurların hız kazanması nedeniyle son yıllarda, devlet politikasında çevre unsuru önemli bir yer edinmiş, çevre konusunda ayrı bakanlık oluşturmuştur. Bu politikalar gereği örneğin VIII. BYKP.'nın da planında çevre konusuna bu politika gereği önemli bir şekilde yer verilmiştir. Yine çevrenin korunmasına yönelik ÇED yönetmeliği uygulanmaya konulmuştur. Bu yönetmelikle işletmelerin kuruluş aşamasından başlayarak, çevreye karşı sorumlu bir işletmecilik faaliyeti sürdürmeleri amaçlanmıştır. Bu yönetmeliklere uygun hareket etmeyen işletmelere, işletme performans göstergelerine olumsuz yansımaları olabilecek kapatmaya varana kadar müeyyideler uygulanabilmektedir. Dolayısıyla devlet – çevre ve işletme arasında önemli bir ilişki söz konusudur.

Sonuç olarak, Anket uygulaması, örnekleme konu yöneticilerin, genelde işletmelerin sosyal sorumluluklarının bilincinde olduklarını ortaya koymuştur. Bu sorumluluk bilinci, eyleme dönüştüğünde değer kazanacaktır. Bu bağlamda, işletmeler, farklı çevre faktörlerine karşı sorumlu oldukları sosyal sorumlulukları karşıladıkları sürece artan pazar payı, yükselen satışlar, kâr maksimizasyonu, etkinlik ve verimlilik gibi sonuçlara ulaşabilirler. İşletmeler kâr maksimizasyonunu artırmak, performans göstergelerinde pozitif katkı sağlamak için çaba gösterirken; diğer yandan da araştırmaya konu olan bağımsız değişkenlerin etkilerini göz önünde bulunduran kararlar almalı, politika ve stratejiler oluşturmalıdırlar. Aksi durumda, açık ya da gizliden karşılaşacakları bir çok tepkiye maruz kalarak, etkinliklerini ve verimliliklerini kaybedecekleri gibi, yasal bazı yaptırımlarla da karşılaşarak değişik sorunlar yaşamaları olasıdır.

EKLER

Bu anketteki sorular belli değer yargılarına sizin ne ölçüde katıldığınızıza ilgilidir. Lütfen soruları her cümlelerin karşısında 1'den 5'e kadar sıralanmış sayılardan sizin katılma derecenize en uygun olan bir tanesine çarpı işareti (X) koymak koşuluyla işaretleyiniz.

- 1- Tamamen aynı fikirdiyim.
- 2- Çoğunlukla aynı fikirdiyim.
- 3- Tarafsızım
- 4- Çoğunlukla karşı fikirdiyim.
- 5- Tamamen karşı fikirdiyim.

1	İşletmeler, çok pahalı olacak ve maliyetleri arttıracak emniyet tedbirlerinden vazgeçebilir.	1	2	3	4	5
2	İşletmeler, personelin etkin ve verimli çalışmasını sağlamak için personeline eğitim vermemelidir.	1	2	3	4	5
3	Personel, hangi ortamda olursa olsun işletmenin etkin ve verimli olmasına katkı sağlamalıdır.	1	2	3	4	5
4	İşletmelerin maliyetlerini düşürmek için personel ücretlerini istediğinde düşürebilmelidir.	1	2	3	4	5
5	İşletmeler, personelin ailesinin mutluluğunu sağlamaya yönelik faaliyetler yapmalıdır.	1	2	3	4	5
6	İşletmeler, kârını arttırmak için personelin çalışma saatlerini arttırabilmelidir.	1	2	3	4	5
7	İşletmeler, personelin sağlığına yönelik faaliyetler yapmalıdır.	1	2	3	4	5
8	İşletmeler, sürekli yeni yatırımlar yaparak kâr dağıtmamalıdır.	1	2	3	4	5
9	İşletmeler, işletmenin politikası, stratejisi ve hedefleri konusunda hissedarlarını bilgilendirmesine gerek yoktur.	1	2	3	4	5
10	İşletmeler, hissedarlara mümkün olan en az oranda kâr payı vermemelidir.	1	2	3	4	5
11	İşletmeler, tüketicileri, ürün nitelikleri konusunda doğru bir biçimde bilgilendirmelidir.	1	2	3	4	5
12	İşletmeler, tüketicilere kaliteli mallar sunmalıdır.	1	2	3	4	5
13	İşletmeler, tüketicilerin şikayetlerine önem vermemelidirler.	1	2	3	4	5
14	İşletmeler, tüketicilerin ihtiyaçlarını zamanında karşılamalıdır.	1	2	3	4	5
15	Topluma karşı sorumlu davranmak her işletme için önemlidir.	1	2	3	4	5
16	Bir işletmenin hedef ve stratejileri belirlerken toplumsal sorumluluk ve anlaki değerler de dikkate alınmalıdır.	1	2	3	4	5

17	Bir işletme için en önemli şey, ne pahasına olursa olsun kâr etmektir.	1	2	3	4	5
18	Bir işleme varolma mücadelesi içindeyse ahlak ve toplumsal sorumluluk bir kenara bırakılmamalıdır.	1	2	3	4	5
19	İşletmeler toplumsal değer yargılarını ve sosyal sorumluluğu dikkate almasalar da başarılı olurlar.	1	2	3	4	5
20	Genel olarak işletmelerin toplumda saygın bir imaj edinmesinde işletmelerin sosyal sorumluluğa verdiği önemin etkisi vardır.	1	2	3	4	5
21	İşletmeler finansman ihtiyacını gidirmek için vergilerini zamanında ödememelidir.	1	2	3	4	5
22	İşletmeler, kârlılık için devletin sosyal politikalarını uygulamadan vazgeçebilmelidir.	1	2	3	4	5
23	İşletmeler, devletin yerine getirdiği eğitim ve kültürel faaliyetlerde devlete katkı sağlamalı ve yardımcı olmalıdır.	1	2	3	4	5
24	İşletmeler, istihdamı artırıcı faaliyetlere öncelikle yer vermemelidir.	1	2	3	4	5
25	İşletmeler, sağlık konusunda devlete yardımcı olmalıdır.	1	2	3	4	5
26	İşletmeler, tedarikçilere ödemelerini zamanın yapmalıdır.	1	2	3	4	5
27	İşletmeler, tedarikçilerin işletme için sağladığı hammadde ve diğer malzemeleri zamanında teslim almalıdır.	1	2	3	4	5
28	İşletmeler, doğal çevreye zarar verseler bile kâr amacından vazgeçmemelidirler.	1	2	3	4	5
29	İşletmeler yeter ki istihdam sağlayıp üretim yapsın, çevreye verdiği zarar önemli değildir.	1	2	3	4	5
30	İşletmeler, doğal çevreye verdiği zararlar açısından sıkı biçimde denetlenmelidir.	1	2	3	4	5
31	Çevre kirliliği sadece işletmelerin değil, diğer devlet kurumlarının da işbirliği ile çözülecek bir sorundur.	1	2	3	4	5
32	Doğal çevre kirliliği, personel performansını olumsuz olarak etkiler.	1	2	3	4	5
33	Çevre kirliliğinin önlenmesinde işletmelerin olduğu kadar personelinde katkısı önemlidir.	1	2	3	4	5
34	Çevre kirliliğinin önlenmesi için işletmeler eğitim programları düzenlemelidir.	1	2	3	4	5
35	Çevre kirliliğini önlemek ve doğal çevreyi korumak için işletmeleri zorlayıcı yasal düzenlemeler yapılmalıdır.	1	2	3	4	5

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKAT İlter, Gönül Budak, Gülay Budak, **İşletme Yönetimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1994.
- AKGEMCİ Tahir, Adnan Çelik, Şevki Özgener, “Sosyal Denetim Kavramına Genel Bir Yaklaşım (Değerlendirme)”,
www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayi%2023-24/01.htm,
 20.07.2003.
- AKTAN Çoşkun Can, **Değişim ve Global Yönetim**, MESS Yayınları, İstanbul, Ekim 1997.
- AKTAN Can Coşkun “İş Ahlakı Ve Sosyal Sorumluluk Kavramı”
www.canaktan.org++sosyal+sorumluluk+%22&hl=tr&ie=UTF-8&inlang=tr,
 02.10.2003.
- ALAYOĞLU Nihat, www.ekocerceve.com/egitimGelisim/detay.asp?i=7&k=5,
 22.07.2003.
- ARGÜDEN Yılmaz, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk”, **Kalkınmada Verimlilik Anahtar**, S. 169, MPM Yayını, Ankara, Ocak 2003, s. 19.
- AYDINER Ayfer, Seval Güven, “Çevre Kirliliği ve İnsan Sağlığına Etkisi”, **Standart**, Yıl 38, S. 455, Ankara, Kasım 1999.
- AYTEMUR Salih, **Başarılı Yönetimin Sırları**, Nesil Yayınları, İstanbul, Kasım 2001.
- BALCI Ali, **Örgütsel Gelişme Kuram ve Uygulama**, 3. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, Aralık 2002.
- BARTOL K.M., D.C. Martin, **Management**, McGraw Hill, 2.ed., 1994.
- BARUTÇUOĞLU İsmet S. **Üretim Sistemi ve Yönetim Teknikleri**, 2. Baskı, Uludağ Üni. Yayınları, Bursa, 1988.
- BOVEÉ Courtland L., John Thill, Marian Burk Wood, George P. Pavel, **Management**, McGraw-Hill Inc., New York, 1993.
- BÜKER Semih, Rıza Aşıkoğlu, Güven Sevil, **Finansal Yönetim**, Eskişehir, Ekim 1994.
- CAN Halil, **Organizasyon ve Yönetim**, 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1994.
- CAN Halil, Tunver Doğan, Ayhan Yaşar, **Genel İşletmecilik Bilgisi**, 3. Baskı, Adım Yayınevi, Ankara, 1991.

MAKALELER

- CANGIZBAY Kadir, “ Habeas Corpus’tan Habeas Oikos’a veya Ekolojizmin Zorunlu Güzergahı”, **Türkiye Günlüğü**, S. 3, Ankara, Haziran 1989.
- CEMALCILAR İlhan, Doğan Bayar, İnal C. Aşkun, Şan Öz-Alp, **İşletmecilik Bilgisi**, 2. Baskı, A.Ü. İşitme Engelli Çocuklar Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayın No : 3, Eskişehir, 1991.
- ÇAĞLAR İrfan, “ İşletmelerde Çevre Yönetimi ve Çevre Yönetimini Yaygınlaştıran Dinamiklerin Belirlenmesi”, **Standart**, S. 419, TSE Yayını, Ankara, Kasım 1996.
- DEVELİOĞLU Kazım, Alpay Güven, İdil Evcimen, “İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları : Belirleyici Etken Olarak Kurumsal Değerler”, **Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı**, 23-25 Mayıs 2002.
- DİKEN Ahmet , “İşletmelerde İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk İlişkisi”, **Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu’ na Sunulan Bildiri 24-26 Aralık 1997**, Adapazarı, 1988.
- DİNÇER Ömer, **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, 2. Baskı, Timaş Basım Yayın A.Ş., İstanbul, 1992.
- DİNÇER Ömer, Yahya Fidan, **İşletme Yönetimine Giriş**, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1996.
- DOĞAN Mehmet, “Sanayileşme ve Çevre Sorunları”, **Ekonomik ve Teknik Dergi Standart**, Yıl 40, S. 477.
- DOĞAN Mehmet, “Sanayileşme ve Çevre Sorunları”, **Standart**, Eylül 2001.
- DOĞAN Muammer, **İşletme Ekonomisi ve Yönetimi**, Yeni Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1995.
- DRAKE Richard İ., Peter J. Smith, **Sanayide Davranış Bilimleri**, İ.Ü. Yayını, Önsel Matbaası, İstanbul, 1989.
- DÜREN A. Zeynep, “ Çevre Bilincinin Küreselleşmesi ve Yeni Ekolojik Dünya Düzeni”, **Verimlilik Dergisi**, MPM Yayını, S. 2, Ankara, 1999/2.
- EFİL İsmail, **İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993.

- EREN Erol, **İşletmelerde Stratejik Planlama ve Yönetim**, İ.Ü. İşl.Fak.Yayımları, Cilt 1, 3.Baskı, İstanbul, 1990.
- , **İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Der Yayınları, Der Yayınları, 1997.
- ERKUL İhsan, **Sosyal Politika Dersleri**, Birinci Cilt, Yörük Matbaası, İstanbul, 1983.
- ESAT, “ Dünyada ve Türkiye’de Ekoloji Hareketi’nin Gelişimi : Çevre Koruma Derneklerinden Siyasal Partilere”, **Türkiye Günlüğü**, S. 3, Ankara, Haziran 1989.
- EVİRGEN Muzaffer M., “ÇED Uygulamaları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Kalkınmada Anahtar Verimlilik**, Yıl 8, S. 91, Ankara, Temmuz 1996.
- FRIEDMAN Milton, The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits, **The New York Times Magazine**, September 13, 1970.
- GLUECK William F., **Business Policy and Strategic Management**, McGraw- Hill Book, Comp., New York, 1980.
- GORLIN Rena A., **Business Roundtable, Statement of Corporate Responsibility, in: Codes of Professional Responsibility**, 2nded., Washington DC: The Bureau of National Affairs Inc, 1990.
- GÖRMEZ Kemal, “ Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, **Yeni Türkiye**, S. 3, Ankara, Haziran 1989.
- GÜRDOĞAN Ersin, **Kirlenmenin Boyutları**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989.
- İSLAMOĞLU Ahmet Hamdi , **Pazarlama Yönetimi (Stratejik ve Global Yönetim)**, Beta Basım Yayın, İstanbul, Kasım 2000
- KARALAR Rıdvan, **İşletme, Temel Bilgiler, İşlevler**, ETAM Matbaa, Eskişehir, 1992.
- KARAMAN Zerrin Toprak, “ Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Korumacı İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım”, **Yeni Türkiye**, S. 5, Temmuz Ağustos 1995.
- KARAMAN Zerrin Toprak, “ Sosyo – Ekonomik Çevre ve Çevresel Etki Değerlendirmesi”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl 68, S. 410, Mart 1996.
- KARPUZCU Mehmet, “Çevre Kirlenmesi, Ekonomi ve Toplum”, **Yeni Türkiye/95**.
- KAVRAKOĞLU İbrahim, **Toplam Kalite Yönetimi**, 3. Basım, Kalder Yayınları, İstanbul, Ağustos, 1996.

- KEMAL GÖRMEZ, “Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, **Türkiye Günlüğü**, S. 3, Ankara, Haziran, 1989.
- KENDİRLİ Selçuk, Hülya Çağırın” İşletmelerin Sosyal Sorumluluklar Bağlamında Ekolojik Çevre Yönetimi ve Kahramanmaraş Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama”, **Standart**, Yıl 37, S. 437, Ankara, Mayıs 1998.
- KOONTZ Harold, Heinz Wehrich, **Management**, McGraw-Hill Book Company, Ninth Edition, New York, 1988.
- MEGGINSON Leon C., Donald C. Masley, Paul H. Pietri, **Managament : Concepts and Application**, 3rd Ed., Harper and Row Pub., New York, 1989.
- MINER John B., Timothy M. Singleton And Vincent P. Luchsinger., **The Practice of Management**, Charles E. Merrill Publishing, Columbus, 1985.
- MURATHAN Ayşe Atilla Murathan, “Dolgulu Kolonlarda NO_x Giderilmesi”, **Standart**, Kasım 1996.
- ÖĞÜT Adem, **Bilgi Çağında Yönetim**, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Anlara, Haziran 2003,
- ÖZDAĞLAR İsmail, “Çevre Sorunları Okyanusunda Bir Gezinti”, **Yeni Türkiye**, 95/5.
- PROKEOPENKO Joseph, **Verimlilik Yönetimi El Kitabı**, (Çev. Olcay Baykal, Nevda Atalay, Erdemir Fidan), MPM Yayını, Yayın No :476, Ankara, 1995.
- SABUNCUOĞLU Zeyyat, **Örgütlerde Davranış**, A.Ö.F. Yayınları No : 40, Eskişehir, 1988.
- SENGE Peter, **Beşinci Disiplin**, (Çev. Ayşegül İldeniz, Ahmet Doğukan), 11. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul, Ocak 2004.
- SCHERMERHORN J.R., **Management For Productivity**, John Wiler and Sons Inc., NewYork, 1993.
- SİBSON E.B., **İşletmelerde İşgücü Verimliliğinin Arttırılması**, (Çev. Sinan Artan, İnci Artan), Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, 1991
- ŞAN Öz-Alp, Sindien Doğan, Aşkun İnal Cem, **İşletme Politikası Metin ve Örnek Olaylar**, Ankara, 1974.
- ŞİMŞEK M. Şerif, Adnan Çelik. “Ekolojik Yapı ve İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları”, **Çevre ve İnsan Dergisi**, S.20, 1995.
- TANNEBAUM Arnold, **İşletmelerde Sosyal Psikoloji**, (Çev. Ayşe Sagür), San Matbaası, Ankara, 1974.

TOKAT Bülent, Şerbetçi Derya, **İşletmecilik Bilgisi**, Avcı Ofset, İstanbul, 1988.

TOSUN Kemal, **İşletme Yönetimi Genel Esaslar**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

ÜÇOK Tengiz, **Yönetim İlkeleri**, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1993.

ÜLGER Hayri, **İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması**, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, Gençlik Basımevi, İstanbul, 1990.

YAŞAMIŞ Firuz Demir, “ Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi Sisteminin İçinde Bulunduğu Sorunlar ve Çözüm Yolları”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl 68, S. 410, Mart 1996.

YAVUZ Sabri, “ Çevre Üzerine Düşünceler”, **Yeni Türkiye**, 95/5.

YILDIRIM Ferzan Bayramoğlu, **Çevre ve Yerel Yönetim**, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayını, Kent Basımevi, Ankara, 1993.

DİĞER KAYNAKLAR

R.G. , 6 Haziran 2002 Tarih ve S. 24777.

Uzun Vadeli Strateji ve VIII. BYKP, 2001 – 2005, DPT Yayını, Ankara, 2000.

T.C. Anayasası (1982).

İNTERNET KAYNAKLARI

HALICI Ali, “İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Stratejileri:Çanakkale İlinde Bir Araştırma”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/9/09-ali/ali.htm>, 19.07.2003.

TEBERİK Mahmut, “Taşeron Sistemi: Köleliğe Geri mi Dönüyoruz?”, www.mmo.org.tr/adana/taseron%20sistemi.htm, 20.07.2003.

ÖZAYDINLI F. Bülent “Koç’un Sosyal Sorumlulukları”, www.koc.com.tr/haberler/bb030618.asp, 20.07.2003.

www.cevrebakanligi.gov.tr, 09.09.2003.

DİZİN

A	P
Atıklar21, 73	Performans 93
Ç	R
Çevre Kavramı.....3	Rekabet 13, 33
Çevre Yönetimi..11, 24, 27, 37, 43, 103, 105	S
D	Sosyal Faktörler 23
Doğal Çevre17, 28, 30, 33, 69, 92	Sosyal Sorumluluk 5, 10, 28, 38, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 90, 91, 92, 102, 103, 104, 105, 106
E	T
Ekonomik Amaçlar10	Tedarikçiler 14
Ekonomik Çevre15, 26, 104	Teknolojik Çevre 17
H	Tüketiciler 12, 34
Hissedarlar65	V
İ	Verimlilik.. 24, 26, 28, 40, 41, 102, 103, 104, 105
İşletme İmajı28	
K	
Kirlilik.....18, 35, 61	